

ΑΦΗΓΗΣΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Τασούλα Τσιλιμένη
Νικόλαος Γραίκος

επιμέλεια

Εργαστήριο Λόγου και Πολιτισμού
Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Π.Ο.Φ.Α. (Πανελλήνιος Όμιλος Φίλων Αφήγησης)

Κ.Π.Ε. (Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης)
Ανατολικού Ολύμπου

ΠΑΛΑΙΟΣ
ΠΑΝΤΕΛΗΜΟΝΑΣ
ΠΙΕΡΙΑΣ
2007

ΑΦΗΓΗΣΗ

ΚΑΙ

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Τασούλα Τσιλιμένη
Νικόλαος Γραίκος
επιμέλεια

**ΑΦΗΓΗΣΗ
ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
NARRATIVE
AND ENVIRONMENTAL EDUCATION**

Κείμενα από την ομότιπλη διημερίδα που πραγματοποιήθηκε
στο Κ.Π.Ε. Ανατολικού Ολύμπου στις
12 & 13 Μαΐου 2007

Συνδιοργανωτές:

Εργαστήριο Λόγου και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
Π.Ο.Φ.Α. (Πανελλήνιος Όμιλος Φίλων Αφήγησης)
Κ.Π.Ε. (Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης) Ανατολικού Ολύμπου

**ΠΑΛΑΙΟΣ ΠΑΝΤΕΛΗΜΟΝΑΣ ΠΙΕΡΙΑΣ
2007**

ISBN: 978-960-98030-0-7

Σχεδιασμός έκδοσης: Νίκος Γραΐκος

Εκτύπωση: Τυπογραφείο «Κων/νος Παναγιωτής & Σία ε.ε.»

Κατερίνη, τηλ. 23510.23625

Βιβλιοδεσία: «Βιβλιοδετική Μπακιρτζίδης» Θεσσαλονίκη

Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Ανατολικού Ολύμπου

60 065 Παλαιός Παντελεήμονας Πιερίας

Τηλ: 23520.22.700, fax: 23520.22.729

E-mail: kpe-anolymprou@sch.gr

Web site: <http://dide.pie.sch.gr/kperpie>

Πανελλήνιος Όμιλος Φίλων Αφήγησης

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Π.Τ.Π.Ε., Υπόψη κ. Τ. Τσιλιμένη (Π.Ο.Φ.Α.)

Αργοναυτών και Φιλελλήνων

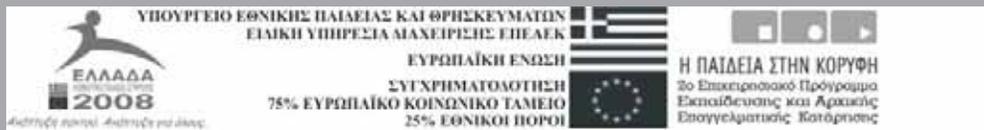
38221 Βόλος

Τηλ. - fax: 24210.74.671

E-mail: tsilimeni@the.forthnet.gr

© Κ.Π.Ε. Ανατολικού Ολύμπου - Πανελλήνιος Όμιλος Φίλων Αφήγησης- Εργαστήριο Λόγου και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Πρώτη έκδοση: Παλαιός Παντελεήμονας Πιερίας 2007

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Χαιρετισμός Προέδρου Π.Τ.Π.Ε., Διευθυντή Εργαστηρίου Λόγου και Πολιτισμού Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Προέδρου Π.Ο.Φ.Α., Καθηγητή Β. Δ. Αναγνωστόπουλου	9
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	11 - 13
ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ/PAPERS	
Τασούλα Τσιλιμένη, Επίκουρος Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Θεσσαλίας	
<i>Η αφήγηση στη σύγχρονη εποχή: Γενική και ειδική θεώρηση. Δυνατότητες και περιορισμοί για μια «νέα» συνάντηση του σύγχρονου ανθρώπου με την προφορική τέχνη του λόγου</i>	17 - 26
Anthony Nanson, Λέκτορας Πανεπιστημίου Bath	
<i>Πώς μπορεί η ζωντανή αφήγηση να γοητεύσει και πάλι τον υλικό κόσμο στην ηλεκτρονική εποχή;</i>	27 - 53
Anthony Nanson, Lecture at the University of Bath	
<i>How Can Live Storytelling Re-enchant the Natural World in an Electronic Age?</i>	55 - 76
ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ/ABSTRACTS	
Τασούλα Τσιλιμένη	79 - 81
Anthony Nanson	82 - 83
Ευαγγελία Αγγελίδου	84
Νικόλαος Γραίκος	85 - 86
Σάσα Βούλγαρη	87
Βιογραφικά εισηγητών	89 - 94
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ/ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ	
PHOTOGRAPHS/ INFORMATION	
Φωτογραφίες	95 – 97
Ενημερωτικό δελτίο για το Κ.Π.Ε. Αν. Ολύμπου	98 - 100
Ενημερωτικό δελτίο για τον Π.Ο.Φ.Α.	101 - 102

Αγαπητοί φίλοι

Εκ μέρους του Πανελληνίου Ομίλου Φίλων Αφήγησης και του Εργαστηρίου Λόγου και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, σας καλωσορίζω στη Διημερίδα με θέμα «Αφήγηση και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση».

Λυπούμαι που ανειλημμένες υποχρεώσεις με κρατούν μακριά από αυτή την ξεχωριστή συνάντηση. Ψυχικά βρίσκομαι ανάμεσά σας. Ευχαριστώ όλους τους διοργανωτές, το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Ολύμπου, τον αγαπητό φίλο και μέλος του Δ.Σ. του Π.Ο.Φ.Α. κ. Γραίκο Νικόλαο, καθώς και τη συνάδελφο Επίκουρο Καθηγήτρια κ. Τσιλιμένη Τασούλα, που φρόντισαν με αγάπη αυτή την εκδήλωση. Ευχαριστώ θερμά τον εκλεκτό προσκεκλημένο μας κ. Anthony Nanson, που είχε το κουράγιο να ταξιδέψει από τη Βρετανία προκειμένου να μας αναπτύξει τις απόψεις του και να μας δώσει δείγματα της αφηγηματικής τέχνης του. Ευελπιστώ σε μια περαιτέρω συνεργασία, αφού η αφήγηση ως εκδήλωση καλλιτεχνική εμπεριέχει και στοιχεία ευρύτερης επικοινωνίας, κάτι που σήμερα το επιδιώκουμε και το ευχόμαστε.

Η διήγηση ιστοριών, πανάρχαια συνήθεια του ανθρώπου, έχει τη δύναμη να τέρπει, να καλλιεργεί και να ενώνει το ακροατήριο σε κοινή πορεία. Παρακολουθώντας μια ιστορία, είναι σα να βαδίζουμε στα χνάρια που αφήνει ένας οδηγός μέσα στο δάσος. Παρότι έχουμε κοινή πορεία, οι εντυπώσεις και γενικά οι προσλαμβάνουσες διαφέρουν από άτομο σε άτομο υπακούοντας στην προσωπική ελευθερία κι επιλογή. Μπροστά στην αφήγηση της ζωής ο καθένας διαμορφώνει το χαρακτήρα του και κερδίζει το δικό του ήθος. Θα έλεγα ότι μια εκδήλωση για την αφήγηση και με αφήγηση για την περιβαλλοντική εκπαίδευση θυμίζει τη λειτουργία του αρχαιοελληνικού θεάτρου, που ήταν σχόλη και σχολείο ταυτόχρονα για τους θεατές. Άλλωστε, μια διαρκής μαθητεία και εκπαίδευση δεν είναι όλη η ζωή μας;

Τέλος εύχομαι καλή επιτυχία στις εργασίες του Σεμιναρίου.

Ευχαριστώ

Β.Δ. Αναγνωστόπουλος

Πρόεδρος Π.Τ.Π.Ε. / Διευθυντής Εργαστηρίου Λόγου και Πολιτισμού του Παν. Θεσσαλίας και Πρόεδρος του Π.Ο.Φ.Α.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η αφήγηση, ως τέχνη και τεχνική, ως μέσο ψυχαγωγίας και θέαμα, τόσο στο χώρο της εκπαίδευσης, όσο σε διάφορους πολιτιστικούς χώρους, όλο και περισσότερο κερδίζει έδαφος και στη χώρα μας.

Η δραστηριοποίηση του σύγχρονου ανθρώπου για την αφήγηση συνδέεται με ποικίλους παράγοντες, όπως την εκπαίδευση, την έκφραση προβληματισμών για θέματα όπως το περιβάλλον, την πολυπολιτισμικότητα κ.α.

Η αφήγηση, ως πεδίο έρευνας και ενδιαφέροντος, αρχικά της επιστήμης της λαογραφίας και της παιδαγωγικής, συνδέεται σταδιακά και δυναμικά με ένα ευρύτερο πλαίσιο επιστημών, όπως οι κοινωνικές και πολιτισμικές σπουδές, καθώς διαπιστώνεται διαρκώς η σημαντικά πολυεπίπεδη προσφορά της στην εξέλιξη του ανθρώπου.

Ως αποτέλεσμα αυτού του ενδιαφέροντος καταγράφεται η ανάγκη επαναπροσδιορισμού του ρόλου της ιδιαίτερα σε σχέση με την εκπαίδευση, σε μια εποχή που διαμορφώνονται νέα προγράμματα παιδαγωγικής και αγωγής του μελλοντικού πολίτη του πλανήτη.

Με αφορμή την επανεμφάνισή της διήγησης στη σύγχρονη εποχή, με καινούργιες μορφές, το Εργαστήριο Λόγου και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, διευρύνοντας το ενδιαφέρον του για την αφήγηση, προχώρησε σε συνεργασία με το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Ανατολικού Ολύμπου, προκειμένου να αναδείξει την παιδαγωγική σημασία και διάσταση της αφήγησης και κυρίως τη δυνατότητα σύνδεσής της με την περιβαλλοντική εκπαίδευση. Καρπός αυτής της συνεργασίας ήταν η διοργάνωση διημερίδας στις 12 και 13 Μαΐου 2007, στον Παλιό Παντελεήμονα Πιερίας, σε συνδιοργάνωση με τον Π.Ο.Φ.Α. (Πανελλήνιο Όμιλο Φίλων Αφήγησης), φορέα που αποκλειστικά εντρυφεί σε σχετικά ζητήματα.

Στο πλαίσιο της διημερίδας πραγματοποιήθηκαν σχετικές ανακοινώσεις από ειδικούς επιστήμονες, εκπαιδευτικούς, καθηγητές Πανεπιστημίου, με στόχο την ενημέρωση των εκπαιδευτικών, που ασχολούνται με θέματα της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

Θέματα τα οποία αναπτύχθηκαν στη διημερίδα ήταν:

- *Η Αφήγηση ως εργαλείο μάθησης στην Εκπαίδευση: Η περίπτωση της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*¹, από την Τασούλα Τσιλιμένη, Επίκουρο Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Γραμματέα του Π.Ο.Φ.Α.
- *Πώς μπορεί η ζωντανή αφήγηση να γοητεύσει και πάλι τον υλικό κόσμο στην ηλεκτρονική εποχή; (How Can Live Storytelling Re-enchant the Natural World in an Electronic Age?)*, από τον Anthony Nanson, Λέκτορα στο αντικείμενο της δημιουργικής γραφής, στο Πανεπιστήμιο Bath Αγγλίας (Lecturer in Creative Writing, Bath Spa University, England).
- *Διαχείριση αφηγηματικού υλικού στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Παραδείγματα οργάνωσης δραστηριοτήτων για παιδιά προσχολικής και πρωτοσχολικής ηλικίας*, από την Ευαγγελία Αγγελίδου, βιολόγο, Δρ. Διδακτικής Π.Ε., υπεύθυνη Π.Ε. Δ/σης Β/θμιας Εκπ/σης Ανατ. Αττικής.
- *Μεθοδολογία εθνογραφικής έρευνας στην περιβαλλοντική εκπαίδευση*, από το Νικόλαο Γραίκο, εκπαιδευτικό, υπ. διδ. Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ.
- *Παρουσίαση ηλεκτρονικού υλικού (DVD) του βιβλίου “Στο χορό των παραμυθιών”, (πρακτικά του 2^{ου} Φεστιβάλ Αφήγησης Κ. Ολύμπου) και η αξιοποίησή του στην τάξη για τη γνωριμία των μαθητών με την τέχνη της αφήγησης*, από την Ιωάννα Αντωνιάδου, νηπιαγωγό, μεταπτ. Φοιτήτρια Π.Τ.Π.Ε. Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, αφηγήτρια.

Εκτός από τις διαλέξεις, το πρόγραμμα περιελάμβανε και δυο εργαστήρια για την τέχνη της αφήγησης. Συγκεκριμένα:

- Εργαστήριο Α': *Τ' Αερικό στο Δέντρο*, (Βιωματικό σεμινάριο για τη χρήση της προφορικής αφήγησης σε θέματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης). Υπεύθυνη: Σάσα Βούλγαρη, ψυχοπαιδαγωγός, αφηγήτρια.
- Εργαστήριο Β': *Πώς να αφηγείσαι με πάθος και αυτοπεποίθηση (How to Tell a Story with Passion and Confidence)*.

Υπεύθυνος: Anthony Nanson, Lecturer in Creative Writing, storyteller.

Και επειδή η θεωρία έχει καλύτερα αποτελέσματα όταν γίνεται πράξη, οι συμμετέχοντες απόλαυσαν και μια βραδιά αφήγησης στο Κάστρο του Πλαταμώνα με διηγήσεις ελληνικών λαϊκών παραμυθιών από τη Σάσα Βούλγαρη και ιστορίες από την Αγγλία με αφηγητή τον Anthony Nanson.

Το κλείσιμο της διημερίδας με συζήτηση και τοποθετήσεις με τη μορφή «Στρογγυλής Τράπεζας», που συντόνιζε ο κ. Γιώργος Περδίκης, υπεύθυνος Π.Ε. Β'θμιας Εκπαίδευσης Ν. Πιερίας, κατέδειξε το ιδιαίτερο ενδιαφέρον των

¹ Κρίθηκε σκόπιμο για τις ανάγκες της παρούσας έκδοσης ο αρχικός τίτλος της ανακοίνωσης να διαφοροποιηθεί ως εξής: *Η αφήγηση στη σύγχρονη εποχή: Γενική και ειδική θεώρηση. Δυνατότητες και περιορισμοί για μια «νέα» συνάντηση του σύγχρονου ανθρώπου με την προφορική τέχνη του λόγου.*

ειδικών και των εκπαιδευτικών για την Αφήγηση και τα ζητήματα που αφορούν τη σύνδεσή της με την Π.Ε.

Προκειμένου να επιτευχθεί γενικότερα η ενημέρωση των εκπαιδευτικών, που ενδιαφέρονται γενικά για την ένταξη της αφήγησης στην εκπαιδευτική διαδικασία, οι συνδιοργανωτές προχώρησαν στην έκδοση μέρους των ανακοινώσεων της διημερίδας, καθώς δεν ήταν εφικτό στην παρούσα έκδοση να φιλοξενηθούν όλες οι ούτως ή άλλως ενδιαφέρουσες ανακοινώσεις. Η επιλογή σε καμιά περίπτωση δεν αφορά την ποιότητα των ανακοινώσεων. Θεωρώντας ιδιαίτερα σημαντικό το γεγονός της παρουσίας του κ. Α. Nanson στην Ελλάδα και σε μια προσπάθεια η ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα και πρωτότυπη ανακοίνωσή του να φτάσει σ' όσο γίνεται περισσότερους εκπαιδευτικούς, προχωρήσαμε στην έκδοση με τη συγκεκριμένη μορφή.

Στο σημείο αυτό νιώθουμε την ανάγκη να εκφράσουμε τις ευχαριστίες μας:

- στον κ. Α. Nanson, για τη θερμή ανταπόκριση του στην πρόσκλησή μας, καθώς και για την παραχώρηση των δικαιωμάτων που αφορούν τη δημοσίευση της ομιλίας του. Η διάλεξή του δημοσιεύεται τόσο στα αγγλικά, όσο και σε μετάφραση, προκειμένου να διατηρηθεί η αυθεντικότητα του κειμένου, στους εισηγητές κ. Ευγ. Αγγελιδου, Ν. Γραίκο, Ι. Αντωνιάδου, που κάθε ένας από την πλευρά του κατέθεσε τις πολύτιμες εμπειρίες και γνώσεις του,
- στην παραμυθού Σάσα Βούλγαρη,
- στο Προσωπικό του Κ.Π.Ε. Αν. Ολύμπου, για την άριστη συνεργασία και φιλοξενία.
- Θα ήταν παράλειψη να μην ευχαριστήσουμε τον κ. Βασίλη Αργυρούλη, αποσπασμένο εκπαιδευτικό στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, ο οποίος ανέλαβε ανιδιοτελώς την επικοινωνία μεταξύ των συνδιοργανωτών και του κ. Α. Nanson.

Τασούλα Τσιλιμένη,

Επίκουρη Καθηγήτρια Παν. Θεσσαλίας,

Πρόεδρος του Φεστιβάλ Αφήγησης και Γεν. Γραμματέας του Π.Ο.Φ.Α.

Μιχάλης Καρυδιάς,

Υπεύθυνος Κ.Π.Ε. Αν. Ολύμπου

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ PAPERS

Η αφήγηση στη σύγχρονη εποχή: Γενική και ειδική θεώρηση. Δυνατό- τητες και περιορισμοί για μια «νέα» συνάντηση του σύγχρονου αν- θρώπου με την προφορική τέχνη του λόγου

Αρχικά θεωρείται απαραίτητη μια αποσαφήνιση του όρου της αφήγησης. Κατά καιρούς έχουν εκφραστεί διάφορες απόψεις για την αφήγηση. Μια από αυτές ισχυρίζεται ότι η αφήγηση ως όρος, γένος και πράξη εντάσσεται στο χώρο της θεωρίας της λογοτεχνίας (Βελουδής 1994) και της αφηγηματολογίας, μολονότι η δεύτερη στη σύγχρονη εποχή ασχολείται περισσότερο με τη μελέτη πεζών κειμένων λόγω της επικράτησης της πεζογραφίας και δη του μυθιστορήματος (Μερακλής 1997). Υπάρχει επίσης η άποψη η οποία υποστηρίζει ότι όρος δεν αφορά μόνο τη λογοτεχνία ή τη γλωσσολογία, καθώς η αφήγηση εμπεριέχεται στην καθημερινότητα του ανθρώπου αλλά και στις άλλες τέχνες, όπως κινηματογράφο, ζωγραφική κ.λ.π. (Παρίσης - Παρίσης 1999).

Προφορική αφήγηση ιστοριών (storytelling), είναι η ιστόρηση και μετάδοση μιας πραγματικής ή φανταστικής ιστορίας σε ένα ζωντανό κοινό (Nanson 2005: 3) ή αφήγηση ιστοριών είναι η τέχνη της προφορικής περιγραφής πραγματικών ή φανταστικών γεγονότων.

Η αφήγηση, μορφή προφορικής επικοινωνίας και ψυχαγωγίας άλλων καιρών, στην εποχή της τεχνολογίας, της επιστήμης, των ηλεκτρονικών υπολογιστών και της εικονιστικής πληροφόρησης, φαντάζει για τον σύγχρονο άνθρωπο σαν μια διαδικασία, που όσο απομακρύνεται από το σήμερα τόσο περισσότερο σηματοδοτεί μια νοσταλγική ατμόσφαιρα εποχής «χαμένης ή ξεπερασμένης αθωότητας».

Είναι γεγονός ότι η ιστόρηση, με την παραδοσιακή της μορφή εκλείπεται οι συνθήκες μέσα στις οποίες γεννήθηκε και εξελίχθηκε, εγκαταλείφθηκε ως μέσο επικοινωνίας, ψυχαγωγίας και έκφρασης. Αυτό καταγράφεται ως γεγονός στο ευρύτερο παγκόσμιο γίγνεσθαι όλων των προηγμένων μεταβιομηχανικών κοινωνιών.

Η εγκατάλειψη της προφορικής αφήγησης είχε ως αποτέλεσμα και την περιθωριοποίηση ενός μεγάλου μέρους των ιστοριών. Η λήθη τόσο της τέ-

χνης του παραμυθά όσο και των ιστοριών κέρδιζε όλο και περισσότερο έδαφος στο πεδίο της τεχνοκρατούμενης εποχής.

Η όλη υπόθεση θα μπορούσε να μας παραπέμψει στο παραμύθι της «Ωραίας Κοιμωμένης». Η αφήγηση σε... ύπνωση και ο κισσός και τα βάτα να πολλαπλασιάζονται επικίνδυνα γύρω της. Και το βασιλόπουλο να μη φαίνεται πουθενά!

Με την εξαφάνιση διαφόρων ειδών στον πλανήτη καταγράφηκε συγχρόνως και το τέλος του λαϊκού παραμυθά, που γύριζε από τόπο σε τόπο και μάγευε με το λόγο και τις ιστορίες του.

Οι άνθρωποι έπαψαν να λένε και να ακούνε ιστορίες στην καθημερινότητά τους. Όμως η πράξη της αφήγησης δεν εγκαταλείφθηκε εξ ολοκλήρου. Κι αυτό χάρη στην ευαισθησία, τη σοφία κάποιων ανθρώπων, αλλά κυρίως λόγω της επιστήμης της παιδαγωγικής, της ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας και της λαογραφίας, οι οποίες τόνισαν κάθε μια για λογαριασμό της, τη σπουδαιότητα των παραμυθιών, την παιδαγωγικότητα της αφήγησης. Ο Froebel διοχέτευσε το παραμύθι στο νηπιαγωγείο και ο Μπετελχάιμ επεσήμανε, με τα επιστημονικά του ευρήματα, τη συμβολική / θεραπευτική σημασία του παραμυθιού και την ανάγκη του ανθρώπου να ακούει ιστορίες¹.

Γενικότερα ο σύγχρονος άνθρωπος απολαμβάνοντας τα θετικά αλλά μετρώντας και τα αρνητικά, που του παρείχε ο νέος τρόπος ζωής, μεταξύ των οποίων η μοναξιά, η αποξένωση από τη φύση και η με τραγικές επιπτώσεις στην ποιότητα της ζωής του παρέμβαση σε αυτή, άρχισε να επανεξετάζει μεταξύ άλλων και τη στάση του απέναντι στην αφήγηση. Καθώς όλο και περισσότερο δημοσιοποιούνται απόψεις ότι τα παραμύθια και οι ιστορίες εκφράζουν την ιστορία του φυσικού, κοινωνικού και κατ' επέκταση πολιτιστικού περιβάλλοντος.

Έτσι σταδιακά στο διεθνές σκηνικό, δημιουργείται μια κίνηση για την αφήγηση, η οποία συνδέεται με ποικίλα εναλλακτικά ρεύματα και εμπλουτίζεται καθώς ενσωματώνει νέες θεωρήσεις. Στην Αγγλία π.χ. η κίνηση για την αφήγηση είναι ως ένα βαθμό διαποτισμένη από το οικολογικό κίνημα και τα

¹ Με το τέλος του 19^{ου} αιώνα άρχισαν οι πρώτες προσπάθειες να αναδειχθεί ο ρόλος της αφήγησης και εκπαίδευσης ατόμων που θα αναλάμβαναν το ρόλο του αφηγητή. Η τέχνη της αφήγησης διδάσκεται πια σε πανεπιστήμια καθώς και σε συνέδρια και σεμινάρια. Στη χώρα μας υπάρχει ένας πυρήνας νεοαφηγητών που προέρχονται τόσο από το χώρο του θεάτρου, όσο και της εκπαίδευσης. Για περισσότερα βλ. *Ακου μια ιστορία* (1996), Κουλουμπή - Παπαπετροπούλου Κ.(1995), «Η αναβίωση της τέχνης του αφηγητή-παραμυθά στην εποχή μας» στο *Λαϊκό παραμύθι και παραμυθάδες στη εποχή μας*, Αθήνα: Καστανιώτης, 93.

άλλα εναλλακτικά ρεύματα των μειονοτήτων, τα οποία εκπορεύτηκαν από τον προβληματισμό που αναπτύχθηκε στη δεκαετία του '60.

Η συσπείρωση αυτή γύρω από την αφήγηση μέσα από νέα οπτική, έχει ως αποτέλεσμα την επαναφορά της αφήγησης με νέες μορφές, που ανταποκρίνονται στις ανάγκες και τη ζωή του σύγχρονου ανθρώπου.

Προκύπτει έτσι μια μεταλλαγμένη θα λέγαμε μορφή της παραδοσιακής αφήγησης η «νέο-αφήγηση», η οποία σταδιακά κερδίζει όλο και περισσότερο έδαφος βρίσκοντας πεδίο σε βιβλιοθήκες, σε σχολεία, σε φυλακές, σε νοσοκομεία, σε μουσεία, σε μπαρ, σε πολιτιστικούς χώρους και αλλού.

Η κίνηση για την αφήγηση, δυναμώνει διεθνώς και ολοένα και περισσότεροι εκπαιδευτικοί στον κόσμο, επιχειρούν να εντάξουν την αφήγηση στη μαθησιακή διαδικασία. Στην Αγγλία για παράδειγμα, το 1993 ιδρύεται «η κοινωνία για την αφήγηση» (the society for storytelling) που έχει ως στόχο να διαδώσει πληροφορίες που αφορούν την αφήγηση, να οργανώσει σχετικές συναντήσεις και να παράγει σχετικές δημοσιεύσεις (Ζαν 1996). Σε παγκόσμιο επίπεδο όλο και πληθαίνουν οι διοργανώσεις ψυχαγωγικών εκδηλώσεων με αφηγήσεις, καθώς και διαφόρων Φεστιβάλ. Πρωτοστατεί η Γαλλία, η Αγγλία, η Αμερική.

Στη χώρα μας το κίνημα της νεοαφήγησης, είναι στη γένεσή του, αφού κάνει την εμφάνισή του μόλις στις αρχές της δεκαετίας '90. Οι πρώτες σχετικές δημοσιεύσεις για το νέο ρεύμα βλέπουν το φως της δημοσιότητας και υπογράφονται από την κ. Κούλα Κουλουμπή.

Σήμερα στον τόπο μας εκείνοι που δηλώνουν επαγγελματίες παραμυθάδες ανέρχονται περίπου στους 12 - 15 και όλο και πιο συχνά διαβάζει κανείς στον τύπο για παραστάσεις – βραδιές αφήγησης σε διάφορους πολιτιστικούς χώρους και μουσεία (Μουσείο Κυκλαδίτικης τέχνης κ.ά.), από ομάδες, σχήματα, άτομα, όπως η Αγνή Στρουμπούλη, η Σάσα Βούλγαρη, ο Στέλιος Πελασγός, η Βάσω Μακρή, η Ανθή Θάνου, η Νίκη Κάπαρη με το σχήμα «Το παραμυθοσέντουκο» κ.α.

Η νεοαφήγηση ως τεχνική και τέχνη, διαφοροποιείται από την παραδοσιακή αφήγηση, τόσο σε ό,τι αφορά τους χώρους αφήγησης, όσο και στα μέσα που χρησιμοποιούν οι αφηγητές. Οι περισσότεροι έχουν παρακολουθήσει σχετικά σεμινάρια και έχουν πάρει μαθήματα θεατρικής παιδείας. Κι αυτό είναι έκδηλο στον τρόπο αφήγησης. Αρκετοί απ' αυτούς χρησιμοποιούν μουσική συνοδεία στις αφηγήσεις τους. Οι ιστορίες που αφηγούνται αντλούνται από την λαϊκή παράδοση (ελληνική και παγκόσμια). Αρκετοί τελευταία αφηγούνται ιστορίες της μυθολογίας (Μ. Μαράτου).

Η αφήγηση ως θέαμα στη χώρα μας είναι πολύ καινούργια. Δεν υπάρχει παιδεία ώστε να θεωρηθεί ως τέχνη και να συγκεντρώσει τον αρμόζοντα σεβασμό. Στις χώρες της Ευρώπης η πληροφόρηση για αφηγήσεις στον τύπο

περιλαμβάνονται στο ίδιο σημείο όπου κανείς μπορεί να ενημερωθεί για τον κινηματογράφο, τη μουσική, το θέατρο. Και φυσικά υπάρχει πάντα ένα αντίτιμο εισιτηρίου.

Στη χώρα μας η αφήγηση δεν εκτιμάται ακόμη. Ίσως γιατί μπορεί να χάθηκε ο παππούς παραμυθιάς αλλά συνεχίζουν στην ύπαιθρο, κυρίως οι ηλικιωμένοι να αφηγούνται ακόμη. Ευτυχώς. Κι αυτό πρέπει να το αξιοποιήσουμε....

Κάθε χρόνο ρωτώ τους φοιτητές που παρακολουθούν αντίστοιχο μάθημα, να μεταφέρουν τις εμπειρίες τους σχετικά με την αφήγηση. Μολονότι όλο και αυξάνεται το ποσοστό αυτών που δηλώνουν ότι η εμπειρία τους προέρχεται από αναγνώσεις βιβλίων από οικεία πρόσωπα (κυρίως γονείς), παρ' όλα αυτά οι περισσότεροι δηλώνουν ταυτόχρονα ότι έχουν αφηγηματικές εμπειρίες από τους παππούδες τους. Οι μεν γιαγιάδες θυμούνται και τους αφηγούνται το γάμο τους, τις γέννες των παιδιών τους, ήθη και έθιμα, οι παππούδες αρέσκονται να αφηγούνται ιστορίες που έζησαν στον πόλεμο ή άλλες που σχετίζονται με ιστορικά γεγονότα του τόπου τους.

Αυτό σημαίνει ότι έτσι ή αλλιώς η αφήγηση στη χώρα μας δεν εξέλειψε εντελώς, όπως στις άλλες χώρες. Αυτό αναμφίβολα είναι αισιόδοξο. Δεν έχουμε χάσει χρήσιμο χρόνο, όπως οι άλλες, δε χρειάζεται να ξαναακαλύψουμε την αφήγηση.

Στο τομέα της αναγνώρισης και της διατήρησής της πιστεύω ακράδαντα ότι σημαντικό ρόλο μπορεί να παίξει ο χώρος της εκπαίδευσης. Με την επισημάνση να μην θεωρηθεί η αφήγηση ως αναβίωση, όπως άλλα ήθη και έθιμα, αλλά ως ένας ζωντανός οργανισμός, ικανός να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις μιας «νέας» συνάντησης του σύγχρονου ανθρώπου με τον προφορικό λόγο.

Είναι γεγονός ότι προς αυτή την κατεύθυνση συμβάλλουν και οι προτάσεις των νέων Προγραμμάτων Σπουδών που εφαρμόζονται στο χώρο της Παιδείας, καθώς αναφέρονται στη διαθεματικότητα, στη διαπολιτισμικότητα, στα ανθρώπινα δικαιώματα, στην αποδοχή του άλλου και του πολιτισμού που καθένας μεταφέρει, στην παγκοσμιοποίηση κ.λ.π.

Σε συνδυασμό με τις προσπάθειες επιστημών, που γνωρίζουν την πολύπλευρη αξία της αφήγησης, όπως ο κ. Μερακλής και ο κ. Αναγνωστόπουλος που υπέβαλλαν στο Π.Ι., πρόταση ένταξης του παραμυθιού στο σχολείο και φυσικά εστάλη αντίστοιχη εγκύκλιος σε όλα τα σχολεία, αλλά δεν γνωρίζω εάν ενημερώθηκαν οι εκπαιδευτικοί της βάσης ή πόση σημασία δόθηκε σε αυτό το έγγραφο.

Στο σημείο αυτό θα αναφερθώ στην προσφορά του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας στον τομέα της αναγνώρισης και διάδοσης της αφήγησης. Ο καθηγητής Β.Δ. Αναγνωστόπουλος, είναι ο πρώτος που διοργάνωσε τη δεκαετία

του '90 στην Πορταριά Πηλίου, το πρώτο Συνέδριο με θέμα το λαϊκό παραμύθι². Εκτός από τις θεωρητικές ανακοινώσεις μια ενότητα ήταν αφιερωμένη στον λαϊκό αφηγητή και υπήρξαν εκεί παραμυθάδες και παραμυθούδες από τα Άγραφα που αφηγήθηκαν ιστορίες και παραμύθια. Οι περισσότεροι απ' αυτούς έχουν φύγει πια από κοντά μας. Το υλικό καταγράφηκε και υπάρχει στο Εργαστήριο Λόγου και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου, καθώς και ποικίλο άλλο μαγνητοφωνημένο υλικό που προέρχεται από εργασίες φοιτητριών/των αντίστοιχης θεματικής μαθήματος³.

Η τέχνη της αφήγησης σήμερα, άρχισε πια να αποτελεί αντικείμενο συνεδρίων, σεμιναρίων, να διδάσκεται σε σχολές και ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα και να εξετάζεται διεπιστημονικά. Η σχετική αρθρογραφία αυξάνεται καθώς επίσης κυκλοφορούν όλο και περισσότερα βιβλία που αφορούν αποκλειστικά την τέχνη της αφήγησης και τη σχέση της με την εκπαίδευση.⁴

Στην εκπαιδευτική διαδικασία, ο ρόλος της αφήγησης είναι διπλός, καθώς αυτή αναδεικνύεται ταυτοχρόνως: α) ως εργαλείο για τη δημιουργία κατάλληλου μαθησιακού περιβάλλοντος και β) ως μέσο για το πέρασμα κατάλληλων μηνυμάτων, αντιλήψεων, γνώσεων, αξιών, συμπεριφορών (Gersie 1992).

² Για τίτλο πρακτικών βλ. Βιβλιογραφία.

³ Προσωπικά, μαθητεύοντας κοντά στον καθηγητή Αναγνωστόπουλο και λόγω των βασικών μου σπουδών ως παιδαγωγού, αλλά και γιατί ως παιδί είχα την τύχη να έχω γιαγιά παραμυθού, συνεχίζω δίπλα του να καταβάλλω προσπάθειες για την αφήγηση. Έτσι με την εκλογή μου στο Πανεπιστήμιο ένα από τα μαθήματα που προσφέρω είναι αυτό της Αφήγησης, το οποίο είναι και κατ' επιλογή υποχρεωτικό. Στη συνέχεια και μέσα από ζυμώσεις και αναζητήσεις, ερχόμενη σε επαφή με σωματεία του εξωτερικού που ασχολούνται με την αφήγηση, αλλά και μελετώντας την αφήγηση ως εργαλείο μάθησης στην εκπαίδευση, πρότεινα και προχωρήσαμε πρώτοι ως Πανεπιστήμιο στη διοργάνωση του 1^{ου} Φεστιβάλ Αφήγησης στον Όλυμπο, το οποίο έγινε θεσμός και πραγματοποιείται κάθε δυο χρόνια στην Καλλιπεύκη Λάρισας. Στο πλαίσιο του ίδιου ενδιαφέροντος προχωρήσαμε στη δημιουργία του Π.Ο.Φ.Α., Σωματείο με στόχο τη μελέτη και έρευνα της Αφήγησης και ό,τι την αφορά στην Ελλάδα (www.pofa.uth.gr).

⁴ Πρόσφατα κυκλοφόρησε από το Εργαστήριο Λόγου και Πολιτισμού του Παν. Θεσσαλίας το βιβλίο *Αφήγηση και εκπαίδευση. Εισαγωγή στην τέχνη της αφήγησης*, σε επιμέλεια της Τ. Τσιλιμένη (Βόλος 2007). Βλ. επίσης μελέτες των: Αλεξιάδης Μ. (1997), «Έλληνες παραμυθάδες (19 - 20^{ος} αι.)», στο Κ. Κουλουμπή - Παπαπετροπούλου, ό.π. 41 – 61· Αναγνωστόπουλος, Β.Δ. (1994), «Καταγραφή αφηγηματικού υλικού και τοπική ιστορία», στο *Ημερίδα για την τοπική ιστορία*, Βόλος: Δημοσιεύματα Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, 21 – 33· Του ίδιου (1997), *Τέχνη και τεχνική του παραμυθιού*, Αθήνα: Καστανιώτης, 17 – 28· Κλιάφα Μ. (1985), «Λαϊκοί παραμυθάδες και η επιβίωση του παραμυθιού ως τις μέρες μας», *Διαβάζω*, τ. 130, 46.

Οι υποστηρικτές της αφήγησης αναφέρουν ότι η αφήγηση ιστοριών ή παραμυθιών ερεθίζει τη φαντασία του ακροατή μαθητή ή ενήλικα και δημιουργεί ένα μαθησιακό περιβάλλον διασκεδαστικό, επικοινωνιακό, συλλογικό, συμβάλει κυρίως δηλαδή στη διαμόρφωση μιας κατάλληλης συναισθηματικής ατμόσφαιρας. Αυτή η ευνοϊκή ατμόσφαιρα πρόσληψης κάνει τη γνώση πιο προσιτή και πιο απολαυστική στα παιδιά (Δαμιανού 2002, Nanson 2005). Ειδικότερα μέσω των παραμυθιών τα παιδιά ξεφεύγουν από τις λογοκρατούμενες και ορθολογικές διαδικασίες και δραπετεύουν από τον εκπαιδευτικό χρόνο. Αυτή η προσωρινή διαφυγή τους ηρεμεί και τους δίνει τη δυνατότητα να αυξήσουν τον αυτοέλεγχό τους (Αυδίκος 2002).

Μία ιστορία μπορεί να μεταδοθεί με ποικίλα αφηγηματικά μέσα, αλλά αυτό που χαρακτηρίζει την αφήγηση είναι ότι βασίζεται στο λόγο και στον αυτοσχεδιασμό. Στην προφορική παράδοση, αφηγητής και ζωντανό κοινό συνδημιουργούν τις ιστορίες καθώς αλληλεπιδρούν· το κοινό φαντάζεται και δημιουργεί εικόνες από τις λέξεις του αφηγητή και ο αφηγητής δομεί και αποδομεί τις ιστορίες του, προσθέτει και αφαιρεί στοιχεία σ' αυτές, ανάλογα με τις αντιδράσεις του κοινού και τη συνθήκη της αφήγησης γενικότερα.

Η ιστορία είναι μία χρονική διαδοχή γεγονότων, που συνδέονται με κάποιες σχέσεις αιτιότητας οι οποίες διαπλέκονται πάνω σε ένα ιστό. Υπάρχουν πολλά είδη ιστοριών όπως: θρύλοι, παραμύθια, παραβολές, μύθοι, τα οποία εξυπηρετούν διαφορετικούς σκοπούς, καθώς εγείρουν ποικίλες διαθέσεις και συναισθήματα. Το παραμύθι είναι μία διήγηση με ποιητική φαντασία, παρμένη ιδιαίτερα από τον κόσμο του μαγικού (Μερακλής 1993, Αυδίκος 1994). Στα παραμύθια που φτάνουν σε εμάς από το μακρινό παρελθόν, μπορεί κανείς να ανιχνεύσει κοινωνικές αντιλήψεις, στάσεις και συμπεριφορές, θρησκευτικές και μεταφυσικές απόψεις, αντιλήψεις και στάσεις του ανθρώπου απέναντι σε μεγάλα γεγονότα και προβλήματα (όπως θάνατος, αρρώστιες, αδυναμίες, κοινωνικές διαφορές: πλούσιοι - φτωχοί) (Δαμιανού 2002). Υπάρχουν όμως και λαϊκά παραμύθια που αναφέρονται στις σχέσεις ανθρώπου – φύσης και παρουσιάζουν μία εικόνα του κόσμου, όπου ζωντανοί οργανισμοί και άνθρωποι συνυπάρχουν και ζουν αρμονικά. Τέτοια παραμύθια μπορούν να αποτελέσουν πηγή έμπνευσης και ανάπτυξης οικολογικού προβληματισμού, διότι μας δίνουν τη δυνατότητα να επανεξετάσουμε τους ποικίλους τρόπους, με τους οποίους ο άνθρωπος δίνει αξία ή απαξιώνει τον πράσινο και το μπλε του πλανήτη μας (Gersie 1992).

Στο σημείο αυτό τίθενται σημεία προβληματισμού που αφορούν τον εκπαιδευτικό.

- α) Από που θα αντλήσουν το αφηγηματικό υλικό⁵;
- β) Ποιο είναι το αφηγηματικό υλικό;
- γ) Μπορεί ο εκπαιδευτικός να αφηγηθεί και με ποια μορφή;
- δ) Σε ποια γνωστική περιοχή θα εντάξει την αφήγηση;
- ε) Τι δραστηριότητες μπορεί να οργανώσει με τους μαθητές και πώς ;

Πριν σχολιάσω τους παραπάνω προβληματισμούς, θα επισημάνω ότι: δεν πρέπει να λησμονείται ότι οι ιστορίες δεν θα πρέπει να θεωρούνται ως υλικό αποκλειστικό για θεραπευτικούς, διδακτικούς, ηθικοκοινωνικού λόγου, αλλά κυρίως ως μαγεία, ως ψυχαγωγία, ως «θέαμα», ως μονοπάτι προσωπικών ανακαλύψεων, ταυτίσεων, διερευνήσεων, προβληματισμών, συσχετίσεων κ.α. Η έννοια του διδάσκειν δια των ιστοριών, αφορά σφαιρικά και με όλες τις ευρύτερες σημασίες αυτό το ρήμα.

α) Το αφηγηματικό υλικό μπορεί να αντληθεί⁶: Από τη λαϊκή παράδοση, από κείμενα της μυθολογίας, αλλά και από τη σύγχρονη λογοτεχνία

β) Ως αφηγηματικό υλικό νοούνται οι:

- *Ιστορίες από τη μυθολογία* οι οποίες αντλούνται κυρίως από την ελληνική αλλά και τη ξένη μυθολογία.

- *Λαϊκοί μύθοι αλλά και άλλοι*, όπως του Αισώπου κ.λπ

- *Θρύλοι και παραδόσεις για ζώα, φυσικά φαινόμενα κ.α.*

- *Αφηγηματικά Τραγούδια*

- *Αληθινές ιστορίες*, οι οποίες αντλούνται από την πρόσφατη ιστορία ή από την καθημερινή ζωή και τη σύγχρονη πραγματικότητα.

- *Ιστορίες απλών και ανώνυμων ανθρώπων της καθημερινής ζωής*. Εδώ εντάσσονται οι αφηγήσεις από την καθημερινή ζωή των ανθρώπων, όπως τη βίωναν παλαιότερα. Ιστορίες που σχετίζονται με επαγγέλματα, συνήθειες κοινωνικού περιεχομένου κ.λπ.

- *Παραδοσιακές τοπικές ιστορίες πολιτισμών ή ομάδων πληθυσμών που έζησαν ή εξακολουθούν να ζουν ακόμη σε μεγαλύτερη ιστοροροπία με τη φύση*. Τέτοιες ιστορίες και λαϊκά παραμύθια, συχνά αναφέρονται στην άγρια φύση, σε χαρακτηριστικά είδη χλωρίδας-πανίδας και στην σημασία που έχουν αυτά στην οικονομική και πολιτιστική ζωή των κατοίκων, περιγράφουν διατροφικές συνήθειες διαφόρων ζώων και γενικότερα υποστηρίζουν μία πιο αρμονική συνύπαρξη ανθρώπου – φύσης (Σφήκας 1996, Τσιτσάς 2003).

⁵ Η σημασία της επιλογής του υλικού της αφήγησης είναι ουσιαστική. βλ. σχετικά Κουλουμπή - Παπαπετροπούλου Κ. (1997), «Η επιλογή του αφηγήματος μια άλλη τέχνη», στο *Η τέχνη της αφήγησης*, Αθήνα: Πατάκης, 117.

⁶ Για τα αφηγηματικά είδη βλέπε αναλυτικότερα στο Τσιλιμένη Τ. (2007) (επιμέλεια), *Αφήγηση και Εκπαίδευση*, Βόλος: Εργαστήριο Λόγου και Πολιτισμού Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

- *Λαϊκά και μαγικά παραμύθια λαών*, όπως αυτά έχουν μεταφερθεί έως τις μέρες μας μέσα από τις επαναγραφές και μεταγραφές, που μεταφέρουν νοήματα άλλων εποχών.

- *Έντεχνα παραμύθια και μικρές ιστορίες με οικολογικό περιεχόμενο που αντλούνται από τη σύγχρονη λογοτεχνία*. Σήμερα κυκλοφορούν αρκετά σύγχρονα παραμύθια αλλά και μικρές ιστορίες οικολογικού περιεχομένου, καθώς από τη δεκαετία του '80, πολλοί συγγραφείς στρέφονται στη δημιουργία έργων με θεματικό πυρήνα ζητήματα περιβάλλοντος (Παπαδάτος 1993:103) .

- κ.α.

γ) Ο ρόλος του εκπαιδευτικού ως αφηγητή και ως μοχλού επαφής της αφήγησης με τον μαθητή είναι καθοριστικής σημασίας. Απ' αυτόν εξαρτάται η επιτυχία του εγχειρήματος. Αν δηλαδή οι μαθητές αφεθούν να μαγευτούν από την ιστορία. Η καλή επιλογή και γνώση του υλικού, αλλά και η τεχνική της αφήγησης αποτελούν τους δυο βασικούς άξονες επιτυχίας. Φυσικά ο δάσκαλος αφηγητής δεν μπορεί να έχει τα χαρακτηριστικά ούτε του λαϊκού αφηγητή, ούτε του σύγχρονου παραμυθά.

Ο μεν πρώτος διαθέτει ένα αυθόρμητο και πηγαίο ταλέντο, κληροδότημα και μαθητεία άλλης εποχής, με λόγο ενταγμένο στην προφορικότητα, ο δεύτερος έχει σπουδάσει, έχει μελετήσει τις φόρμες και τις διαδικασίες της αφήγησης και τις εντρυφεί μέσα από την εγγραμματοσύνη του.

Ο δάσκαλος/αφηγητής, που αντικατέστησε τον λαϊκό παραμυθά, διαμορφώνει μια δική του τεχνική, η οποία είναι ικανή να οδηγήσει το ακροατήριο σε μέθεξη αν χαρακτηρίζεται από αγάπη, γνώση και αν έχει ως επιδίωξη την κινητοποίηση του εκφραστικού ενδιαφέροντος από την πλευρά του μαθητή. Ο δάσκαλος δε χρειάζεται να αλλάξει ρόλο. Δεν είναι ηθοποιός, ούτε λαϊκός αφηγητής. Η μορφή της αφήγησης που πραγματοποιεί στο σχολείο είναι «έντεχνη» αφήγηση, όπως τη χαρακτηρίζει ο Β.Δ. Αναγνωστόπουλος. Η γνώση, η ενημέρωση, η ευαισθησία είναι κάποιες από τις προϋποθέσεις, ώστε να καταφέρει να συναρπάσει το ακροατήριο, το οποίο ξέρει εκ των προτέρων ποιον έχει απέναντί του. Ο εκπαιδευτικός με την αφήγηση εκτός των άλλων θα διαμορφώσει και αισθητικά κριτήρια στο ακροατήριο, θα μεταφέρει κανόνες αφήγησης, έκφρασης. Στόχος του θα πρέπει να είναι η δημιουργία ένθερμων ακροατών και αφηγητών. Μέσα από αυτή τη διαδικασία θα δημιουργηθεί ένα γενικότερο κλίμα επικοινωνίας με το αφηγηματικό υλικό, το οποίο το παιδί θα το αναζητήσει στο βιβλίο κι έτσι διευρύνεται ακόμη περισσότερο ο στόχος της προφορικής αφήγησης. Αποδεικνύεται η σχέση της προφορικής λαϊκής λογοτεχνίας με την έντεχνη λογοτεχνία. Η αφήγηση θα υπάρξει μόνο μέσα από μια διαρκή αλληλεπίδραση μεταξύ αφηγητή –

ακροατή - αφηγηματικού υλικού, το οποίο επιδρά στα συναισθήματα και στη μορφοποίηση σκέψεων και απόψεων.

Σ' ό,τι αφορά τη μορφή μεταφοράς, εννοούμε εάν, τότε και γιατί, ο εκπαιδευτικός θα επιλέξει την προφορική αφήγηση ή την ανάγνωση του υλικού. Την αφήγηση από τον ίδιο ή την παράθεση της γνήσιας λαϊκής φωνής του αφηγητή (ίσως και σε ντοπιολαλιά), όπως αυτή έχει ενδεχομένως καταγραφεί σε μαγνητόφωνο ή βίντεο.

Κάθε περίπτωση χαρακτηρίζεται από τις δικές της ιδιομορφίες, απαιτήσεις και προϋποθέσεις και προσφέρεται για διαφορετικές χρήσεις. Ο Ζ. Ζαν, στο βιβλίο του *Η δύναμη των παραμυθιών*, μιλάει για την «αφηγηματική ανάγνωση» (σελ. 301). Ανεξάρτητα από τη μορφή που θα επιλέξει ο εκπαιδευτικός για να μεταφέρει την ιστορία, εκείνο που έχει μεγαλύτερη σημασία, θεωρώ ότι είναι η ίδια η ιστορία και το θεματικό πλαίσιο που αυτή θέτει.

Προφορική αφήγηση και «αφηγηματική» ανάγνωση μπορούν να κάνουν όλοι ανεξαιρέτως ταλέντου έμφυτου και χαρίσματος φυσικού. Προϋπόθεση μιας αφήγησης / ανάγνωσης, η οποία θα κερδίσει το ενδιαφέρον του ακροατηρίου είναι η αγάπη, η γνώση της ιστορίας και η καλή προετοιμασία

δ) Γνωστική περιοχή. Η αφήγηση συνδέεται με όλα τα επιστημονικά πεδία. Η Γλώσσα, η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, τα Μαθηματικά, η Κοινωνιολογία κ.ο.κ., βρίσκουν εφαρμογές στην αφήγηση.

ε) Δραστηριότητες. Πληθώρα δραστηριοτήτων σχετικών με την αφήγηση, μπορούν να οργανωθούν, οι οποίες εξαρτώνται από εκάστοτε παιδαγωγικούς και μαθησιακούς στόχους, γενικούς και ειδικούς, οι οποίοι τίθενται. Παράδειγμα: η πρόσκληση στο σχολείο αφηγητών (λαϊκών-σύγχρονων), η καθιέρωση ώρας ή μέρας ελεύθερης διήγησης από τα παιδιά και τον εκπαιδευτικό (όνειρα, ταινίες, περιεχόμενα βιβλίων ή περιστατικά καθημερινότητας κ.λπ.), η αναδιήγηση ιστοριών, ο σχεδιασμός project (π.χ. καταγραφή αφηγήσεων με αφορμή φωτογραφικού υλικού από παππούδες - γιαγιάδες), η καθιέρωση μαθητικού Φεστιβάλ Αφήγησης⁷.

Η χρησιμότητα της αφήγησης απαιτεί μια άλλη αντιμετώπιση, ιδιαίτερα στην σημερινή εποχή της πολυπολιτισμικότητας και της παγκοσμιοποίησης⁸.

⁷ Το πρώτο Μαθητικό Φεστιβάλ Αφήγησης πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη με υπεύθυνη την Τ. Τσιλιμένη, σε συνεργασία με τον Σύνδεσμο Εκδοτών Βορείου Ελλάδας και το περιοδικό *Μαθητής*, αρχές της δεκαετίας του '90, στο πλαίσιο της Έκθεσης Βιβλίου, στην Παραλία του Λευκού Πύργου. Επίσης βλ. αξιόλογη έκδοση του Γραίκου Ν. (2006), *Αφηγήσεις και φωτογραφίες για το περιβάλλον του τόπου μου. Οι εθνογραφικές και οι εικονιστικές μαρτυρίες στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Κονταριώτισσα: ΥΠ.Ε.Π.Θ. - Πανεπιστήμιο Αιγαίου – Δημοτικό Σχολείο Κονταριώτισσας Πιερίας.

⁸ Βλ. Tiedt, P.L. & I.M. (2006), *Πολυπολιτισμική διδασκαλία*, πρόλογος Τριλιανός Α., Αθήνα: Παπαζήσης.

Η ένταξή της στον ευρύτερο χώρο της εκπαίδευσης είναι επιτακτική ανάγκη καθώς προτείνει ποικίλους δρόμους και τρόπους επικοινωνίας, καλλιεργεί τη γλώσσα, βελτιώνει τον τρόπο μάθησης, προσφέρει γνώσεις ιστορικές και τοπικού πολιτισμού, ενισχύει την εθνική συνείδηση, αλλά και διευρύνει το πνεύμα της οικουμενικότητας. Γι αυτό πρέπει να επαναπροσδιοριστεί. Μέσα από την αφήγηση διαπιστώνεται η συνάντηση πολιτισμών, καθώς και η διαφορετικότητα ως σημείο γνωριμίας, σεβασμού και αποδοχής του «άλλου». Διασώζεται η πολιτιστική ταυτότητα και κουλτούρα, κατανοείται η παγκόσμια πραγματικότητα. Η επανένταξη της αφήγησης ως εναλλακτικού τρόπου κοινωνικής επαφής, μάθησης και κυρίως μέθεξης και ψυχαγωγίας, τόσο στο χώρο της εκπαίδευσης όσο και στην καθημερινότητα έχει να προσφέρει μόνο θετικά στοιχεία.

Βιβλιογραφία

- Αναγνωστόπουλος, Β.Δ. (1995), *Λαϊκό παραμύθι και παραμυθάδες*, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Αυδίκος, Ε. (1994), *Το λαϊκό παραμύθι. Θεωρητικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Οδυσσεύς.
- Αυδίκος, Ε. (2002), «Η αφηγηματική κοινότητα και η μαθησιακή διαδικασία», πρακτικά διημερίδας *Κουβενιάζοντας για τα παραμύθια*, 31/3 - 1/4/2001, Αθήνα: Μολύβιος Νιάου.
- Γραίκος Ν. (2006), *Αφηγήσεις και φωτογραφίες για το περιβάλλον του τόπου μου. Οι εθνογραφικές και οι εικονιστικές μαρτυρίες στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Κονταριώτισσα: ΥΠ.Ε.Π.Θ. - Πανεπιστήμιο Αιγαίου – Δημοτικό Σχολείο Κονταριώτισσας Πιερίας.
- Ζαν Ζ. (1996), *Η δύναμη των παραμυθιών*, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Gersie A. (1992), *Earthtales: Storytelling in times of change*, London: Green Print.
- Μερακλής Μ. (1993), *Έντεχνος λαϊκός λόγος*, Αθήνα: Καρδαμίτσας.
- Nanson A. (2005), *Storytelling and Ecology: reconnecting nature and people through oral narrative*, University of Glamorgan Press.
- Παπαδάτος Γ. (1993), «Η οικολογία στην παιδική λογοτεχνία», στο *Η παιδική λογοτεχνία, θεωρία και πράξη*, τ. α', επιμ. Κατσίκη - Γκίβαλου Α, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Tiedt, P.L. & I.M. (2006), *Πολυπολιτισμική διδασκαλία*, πρόλογος Τριλιανός Α., Αθήνα: Παπαζήσης.
- Σφήκας Γ. (1996), *Άνθρωποι και ζώα*, Αθήνα: Πατάκης.
- Τσιλιμένη Τ. (2007) (επιμέλεια), *Αφήγηση και Εκπαίδευση*, Βόλος: Εργαστήριο Λόγου και Πολιτισμού Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.
- Τσιτσάς Σ. (2003), *Τ' αγριόδεντρα του βουνού και του λόγγου*, Μουζάκι: Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Μουζακίου.

Τασούλα Τσιλιμένη

Επίκουρος Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Πώς μπορεί η ζωντανή αφήγηση να γοητεύσει και πάλι τον υλικό κόσμο στην ηλεκτρονική εποχή;*

Ιστορικά, και ιδιαίτερα από τη βιομηχανική επανάσταση και μετά, η πρόοδος της ανθρωπότητας έχει προχωρήσει εις βάρος του υπόλοιπου φυσικού κόσμου. Όσο οι ανθρώπινοι πληθυσμοί διογκώνονται, καταλαμβάνουν εκτάσεις και εκμεταλλεύονται φυσικούς πόρους, τόσο οι πληθυσμοί άλλων ειδών τείνουν να μειώνονται, κάποιοι μέχρι την πλήρη εξαφάνισή τους, και το ζωντανό περιβάλλον μεταμορφώνεται σε μια έρημο από τσιμέντο, ασφαλτο, μονοκαλλιέργειες και γυμνή γη. Στην Αγγλία, όπου ξεκίνησε η βιομηχανική επανάσταση, η διαδικασία αυτή συνεχίζεται, παρά την ύπαρξη ενός ακμαίου κινήματος προστασίας του περιβάλλοντος: η εντατικοποίηση της γεωργικής καλλιέργειας κατά τα τελευταία τριάντα χρόνια έχει μειώσει στο μισό τους πληθυσμούς πολλών ειδών πουλιών¹. Κάποιοι θα αναρωτηθούν κατά πόσον τέτοια ζητήματα έχουν σημασία. Τα ανθρώπινα συμφέροντα δεν είναι πιο σημαντικά από τα μη ανθρώπινα; Η οικονομία δεν υπερισχύει της οικολογίας; Η διατήρηση των άγριων πλασμάτων και τοπίων δεν αποτελεί απλώς μια προτίμηση των αργόσχολων, προνομιούχων τάξεων, επηρεασμένων από τον ρομαντισμό του 19^{ου} αιώνα; Δεν πρόκειται εδώ να αναλάβω να αντικρούσω αυτά τα επιχειρήματα. Θα θεωρήσω δεδομένο ότι η ζωτική προτεραιότητα της διατήρησης της «φύσης» μπορεί να υποστηριχθεί με πειστικά επιχειρήματα σε πολλαπλές βάσεις: ότι η ανθρώπινη ύπαρξη εξαρτάται από ένα σύνθετο, αλληλένδετο οικοσύστημα, ότι η φύση τρέφει την ψυχική μας ευεξία, ότι είναι εν γένει όμορφη και ενδιαφέρουσα, ότι τα μη ανθρώπινα πλάσματα έχουν κι αυτά το δικαίωμα της ύπαρξης, ότι η φύση είναι ένα θείο δημιούργημα, ότι οι παραδοσιακές υποθέσεις πως τα αγαθά της φύσης είναι ανεξάντλητα ακυρώνονται από τη σημερινή παγκόσμια οικολογική κρίση.

* Text © Anthony Nanson 2007.

¹ Harvey Graham (1998), *The Killing of the Countryside*, London: Vintage; Holden Peter & Cleaves Tim (2002), *RSPB Handbook of British Birds*, London: Christopher Helm.

Στο βιβλίο μου *Αφήγηση και Οικολογία (Storytelling and Ecology)*, εξετάσα τους πολλούς διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους η προφορική αφήγηση μπορεί να αλληλεπιδρά με τις οικολογικές ανησυχίες². Εδώ, θα ασχοληθώ με το ειδικότερο ερώτημα, του πώς η αφήγηση μπορεί να υποθάψει την αγάπη για τη φύση. Διότι, ασφαλώς, οι άνθρωποι θα πρέπει πρώτα να νοιαστούν για την ευημερία της φύσης, προτού προθυμοποιηθούν να πληρώσουν το κόστος για να την προστατέψουν. Αντλώντας έμπνευση από το «μάγεμα» της φύσης στις παραδοσιακές κουλτούρες, θα εξετάσω – όσον αφορά την ενσυναίσθηση, τη σύνδεση, τη σημαντικότητα και την ιερότητα– πώς η αφήγηση μπορεί να βοηθήσει να «ανά-μαγευτούν» οι ανθρώπινες αντιλήψεις για τα άγρια ζώα και τοπία. Στη συνέχεια, θα υποβάλλω την παραπάνω τοποθέτηση σε σκληρή, ρεαλιστική αμφισβήτηση, η οποία, παραδόξως, προσκαλεί μια μεταφυσική απάντηση, στην οποία η μυθική φαντασία παίζει έναν καίριο ρόλο.

Αποξένωση

Ο όρος «φύση» είναι προβληματικός, καθώς η ίδια η αντίληψη, ότι η φύση και η κουλτούρα είναι δύο διαφορετικά και αντίθετα πράγματα, αποτελεί τη ρίζα της οικολογικής κρίσης. Χάριν της συζήτησης θα χρησιμοποιώ τη λέξη «φύση», για να αναφερθώ συλλογικά στην οικολογία των άγριων πλασμάτων, έμβιων και μη, που μπορούν μεν να ακμάσουν ανεξάρτητα από τους ανθρώπους, αλλά στην πράξη συχνά συνυπάρχουν με την ανθρώπινη δραστηριότητα. Οι επικρίσεις της περιβαλλοντολογίας, που κατέγραψα παραπάνω μπορεί να υποδηλώνουν μια αντίθεση ανάμεσα σε αμοιβαία αποκλειόμενες εναλλακτικές: πολιτισμός ή φύση, ανθρώπινο ή μη ανθρώπινο. Για παράδειγμα, η Ζάκυνθος έχει υπάρξει το πεδίο μετωπικών συγκρούσεων ανάμεσα σε περιβαλλοντολόγους, αποφασισμένους να προστατέψουν τις φωλιές των υπό εξαφάνιση χελωνών *caretta - caretta*, και σε ντόπιους κατοίκους, εξαγριωμένους από τον επακόλουθο περιορισμό της ανάπτυξης³. Στην Αγγλία, οι προστατευόμενες φυσικές περιοχές, όπου η οικιστική ανάπτυξη υπόκειται σε περιορισμούς, είναι σαφώς διαχωρισμένες από τις ζώνες που έχουν καθοριστεί για κατοικίες ή για καλλιέργειες, όπου η φύση τείνει να

² Nanson Anthony (2005), *Storytelling and Ecology: reconnecting nature and people through oral narrative*, Wales: University of Glamorgan Press, Pontypridd.

³ Gibbons Bob (2003), *Greece: travellers' nature guide*, Oxford: University Press; Theodossopoulos Dimitrios (2005), *Troubles with Turtles: cultural understandings of the environment on a Greek island*, New York: Berghahn Books.

καταστρέφεται⁴. Προκειμένου να έρθουν σε ευρύτερη επαφή με το φυσικό κόσμο, πέρα από τα οπορτουριστικά είδη, που καταφέρνουν να επιβιώνουν σε αστικές περιοχές, οι κάτοικοι των πόλεων πρέπει να ταξιδέψουν σε προστατευόμενες ή απομακρυσμένες περιοχές, όπου η βιοποικιλότητα της φύσης ανθεί ελεύθερα. Τα παιδιά, επειδή δεν έχουν τη δυνατότητα απλά να τρέχουν και να παίζουν στα χωράφια, αντί αυτού βλέπουν τηλεόραση.

Θεωρώ ότι, προκειμένου να προχωρήσουμε στο μέλλον, είναι απαραίτητο να συμβιβάσουμε αυτή την αντίθεση ανάμεσα στη φύση και στην κουλτούρα στη σκέψη μας, στην καρδιά μας, στον τρόπο με τον οποίο κατοικούμε στη γη. Το μυθικό ειδύλλιο της «Αρκαδίας» μας προσφέρει ένα ιδεατό όραμα της κοινής άνθισης ανθρώπων και φύσης, στο ίδιο τοπίο. Το κατά πόσον μια τέτοια οικοτοπία⁵ υπήρξε ποτέ πραγματικά είναι θέμα ερμηνείας και τελικά άνευ σημασίας. Απέχει μακράν από τη μαχητική συμπεριφορά ενάντια στη φύση, την οποία ο Δημήτριος Θεοδοσόπουλος παρατηρεί στους Ζακυνθινούς, που αγωνίζονται ενάντια σε ζιζάνια, αρρώστιες και κλιματικές συνθήκες, προκειμένου να εξασφαλίσουν τα προς το ζην από τη γη τους⁶. Κάποιοι αποδίδουν αυτόν τον ανταγωνισμό στον ιστορικό ισχυρισμό του Χριστιανισμού για την επικυριαρχία του ανθρώπου επί του φυσικού κόσμου⁷. Ο Ντέιβιντ Άμπραμ εντοπίζει την αποξένωση του Δυτικού κόσμου από τη γη στην Ελληνική εφεύρεση του αλφαβήτου, η οποία διαχώρισε τη σκέψη από την αισθητική πραγματικότητα⁸. Άλλοι ανατρέχουν στην άνοδο της οργανωμένης γεωργίας, η οποία κατέστησε την άγρια ελευθερία των προγονικών κυνηγών - συλλεκτών μια απλή μνήμη μιας «χρυσής εποχής», ως έναν «κρίκο στη μακρά αλυσίδα της δημιουργίας»⁹.

Ανακαλύπτουμε, λοιπόν, μια οικοτοπία ως άλλη Εδέμ, στις κοινωνίες των κυνηγών - συλλεκτών; Ο Κόλιν Τέρνμπουλ παρατήρησε στους Μπούτι μια

⁴ Ωστόσο, πρόσφατες κυβερνητικές πολιτικές έχουν ενθαρρύνει τους αγρότες να αφήνουν ένα μέρος γης ελεύθερο ως τόπο κατοικίας άγριων ζώων.

⁵ «Οικοτοπία» = μια οικολογική ουτοπία.

⁶ Theodossopoulos (2005), ό.π.

⁷ Ibid: Lynn White, Jr (1996), «The Historical Roots of Our Ecologic Crisis», in *The Ecocriticism Reader: landmarks in literary ecology*, Glotfelty Cheryl & Fromm Harold (ed.), Athens, GA: University of Georgia Press.

⁸ Abram David (1997), *The Spell of the Sensuous*, New York: Vintage Books.

⁹ Schama Simon (1995), *Landscape and Memory*, London: HarperCollins. Βλέπε επίσης Brody Hugh (2002), *The Other Side of Eden: hunter-gatherers, farmers, and the shaping of the world*, London: Faber & Faber Heinberg Richard (1989), *Memoires and Visions of Paradise: exploring the universal myth of a lost golden age*, Los Angeles: Jeremy P. Tarcher.

βαθιά αγάπη για το Δάσος Ιτούρι¹⁰, όπου κατοικούν, και μάλιστα μια μορφή λατρείας, αλλά παράλληλα τους παρατήρησε να περιγελούν άκαρδα τα ζώα που είχαν χτυπήσει με τις λόγχες τους¹¹. Ο μύθος τους ευγενούς αγρίου, αν και κάποιες φορές είναι πιο αληθινός απ' ό,τι αναγνωρίζουν οι σκεπτικιστές, ωστόσο ποτέ δεν έχει υπάρξει τέλεια αληθινός. Η κυνηγετική ζωή των Εσκιμώων συνεπάγεται πολλή κακουχία και φόβο, όπως παρατηρεί ο Μπάρου Λόπεζ:

Φοβούνται, επειδή αποδέχονται πλήρως το βίαιο και το τραγικό στη φύση. Είναι ένας φόβος συνδεδεμένος με τη γνώση ότι τα αναπάντεχα, κατακλυσμιαία γεγονότα αποτελούν εξίσου μέρος της ζωής, μέρος του να ζει κανείς πραγματικά, όσο και οι στιγμές όπου κανείς στέκεται και αγναντεύει κάτι όμορφο¹².

Η ισχύς πάνω στη φύση που η τεχνολογία έχει δώσει στον σύγχρονο πολιτισμό αποτελεί σοβαρή απειλή για το οικοσύστημα, αλλά ταυτόχρονα μας παρέχει τη δυνατότητα, εάν το επιλέξουμε, να εργαστούμε προς νέους τρόπους συμμετοχής στις σύνθετες ισορροπίες της φύσης. Οι ρομαντικές, περιβαλλοντικές, δημιουργικές - πνευματιστικές¹³ και νέο - παγανιστικές ευαισθησίες, επειδή επεκτείνουν το εύρος της ευσπλαχνίας για τον «άλλο» έτσι ώστε να συμπεριλαμβάνει και το μη ανθρώπινο, μπορεί δυνητικά τόσο να διευκολύνουν την άνθηση της φύσης, όσο και να ενισχύουν τη χαρά της ανθρώπινης ύπαρξης.

Μαγεία

Οι παραδοσιακές κοινωνίες έχουν τη αντίληψη ότι το φυσικό τοπίο διαπνέεται και παίρνει ζωή από ένα συνεκτεινόμενο μυθικό τοπίο που αποτελείται από ιστορίες, τραγούδια, πνεύματα και άλλα στοιχεία αυτού που εγώ αποκαλώ «μαγεία». Ο Λώρι Λη γράφει για τη κοιλάδα του Γκλόστερ, όπου μεγάλωσε τη δεκαετία του 1920:

Υπήρχαν φαντάσματα στις πέτρες, στα δέντρα, στους τοίχους και κάθε χωράφι και λόφος είχε αρκετά. Οι γηραιότεροι γνώριζαν αυτά τα πράγματα

¹⁰ Δημοκρατία του Κονγκό.

¹¹ Turnbull Colin (1976), *The Forest People*, London: Pan.

¹² Lopez Barry (1999), *Arctic Dreams: imagination and desire in a northern landscape*, London: Harvill Press, 201.

¹³ «Πνευματικότητα της κτήσης» = η παράδοση, εντός της χριστιανοσύνης, που τιμά τη φύση ως έκφραση του Θεού.

τα και αναφέρονταν σ' αυτά με προσωπικούς όρους, και υπήρχαν ορισμένα ορόσημα στην κοιλάδα –σύδεντρα, γωνιές μέσα στο δάσος– που έφεραν ξεχωριστά, αρχαία, μισό-ψιθυρισμένα ονόματα που ήταν σαφώς προ-χριστιανικά¹⁴.

Αυτή η μαγεία της φύσης μας χαρίζει τη συνειδητοποίηση ότι τα αναγκαία προς το ζην εξαρτώνται από τη γονιμότητα της φύσης, καθώς και τη γνώση του πώς να εξάγουμε τους πόρους της χωρίς να τους εξαντλούμε. Μάς εμπνέει τον φόβο για τη δύναμη που έχει η φύση να κάνει κακό, μάς ξυπνά την ανάμνηση του τόπου όπου οι πρόγονοί μας έζησαν και ενταφιάστηκαν. Η μαγεία της φύσης μάς χαρίζει έναν ηθικό χάρτη, σχεδιασμένο πάνω σε τόπους και πλάσματα, μάς δίνει την κοινωνία με το θεϊκό στοιχείο.

Ιστορικά, τέτοιες αντιλήψεις απορρίπτονταν ως δεισιδαιμονίες, από τις οποίες οι άνθρωποι μπορούσαν να ελευθερωθούν διαμέσου της χριστιανικής –και αργότερα, της υλιστικής– «αλήθειας». «Τα πνεύματα μέσα στα φυσικά όντα, τα οποία παλιότερα προστάτευαν τη φύση από τον άνθρωπο, έχουν εξανεμιστεί,» λέει η Λυν Ουάιτ. «Το ουσιαστικό μονοπώλιο του πνεύματος από τον άνθρωπο σε αυτόν τον κόσμο επιβεβαιώθηκε και οι παλιές αναστολές ως προς την εκμετάλλευση της φύσης κατέρρευσαν»¹⁵. Η παλίρροια του εκσυγχρονισμού εξάλειψε τη μαγεία της φύσης, την ίδια στιγμή που εξάλειψε και μεγάλο μέρος της ίδιας της φύσης.

Όταν περιγράφω τη φύση ως «μαγεμένη», έχω στο νου μου τη χρήση του όρου «μαγεία» από τον Τζ. Ρ. Ρ. Τόλκιν, για να δηλώσει τη δημιουργία, από έναν μυθοπλάστη¹⁶, ενός «δευτερεύοντος κόσμου» που με ευφάνταστο τρόπο αντικατοπτρίζει αλήθειες για τον «πρωτεύοντα κόσμο» όπου κατοικούμε¹⁷. Το μυθικό τοπίο δεν προσφέρεται για επιστημονική παρακολούθηση. Υφίσταται στη φαντασία. Η «αλήθεια» που μεσιτεύει δεν είναι ίδια με την επαληθεύσιμη, λογική «αλήθεια». Ωστόσο, εάν μια τέτοια μαγεία οδηγούσε στον σεβασμό για τη φύση στις παραδοσιακές κοινωνίες, δεν είναι πιθανόν ένα «ανα-μάγεμα» της φύσης να βοηθήσει να προκληθεί περισσότερος τέτοιος σεβασμός σήμερα; Όχι για να ανακατασκευαστεί η νοοτροπία παλαιότερων κοινωνιών. Όχι για να εγκαταλειφθεί η επιστημονική κατανόηση που

¹⁴ Lee Laurie (1987), *Cider with Rosie*, Penguin Books, England: Harmondsworth.

¹⁵ White, *Historical Roots of Our Ecologic Crisis*, 10.

¹⁶ Χρησιμοποιώ τον όρο «μυθοπλάστης» για να αναφερθώ συλλογικά σε αφηγητές και συγγραφείς ιστοριών.

¹⁷ Tolkien, J. R. R. (1988), «On Fairy-Stories», in *Tree and Leaf*, London: Harper-Collins.

έχει απελευθερώσει τους ανθρώπους από άσκοπους φόβους και επιζήμια άγνοια. Όχι για να διατηρηθεί η προσκόλληση σε μη λογικά συστήματα πεποιθήσεων, που θεωρούνται αναμφισβήτητη αλήθεια. Εγώ εννοώ ένα ανά-μάγεμα της φύσης μέσα στο πλαίσιο αυτού που αναγνωρίζουμε ως φανταστικό τόπο –του αφηγητή, του ακροατή, της συλλογικής φαντασίας των ανθρώπων που μοιράζονται κοινές ιστορίες και κοινή γη– αλλά και που επίσης διαμορφώνει το ποιοι είμαστε και σε τι δίνουμε αξία.

Εξετάζοντας το πώς η αφήγηση μπορεί να βοηθήσει στο ανά-μάγεμα της φύσης, θα ασχοληθώ τόσο με το *περιεχόμενο* των ιστοριών που επιλέγουμε να διηγηθούμε, όσο και με τη *διαδικασία* της αφήγησης ως δραστηριότητας. Για να αποφευχθεί η εντύπωση ότι αυτό είναι ένα προχωρημένο σεμινάριο στις τεχνικές πλύσης εγκεφάλου, επιτρέψτε μου να αναγνωρίσω ότι ναι, η προώθηση του σεβασμού για τη φύση είναι εν μέρει μια πολιτική αποστολή και ναι, θα μπορούσε κανείς να προσπαθήσει να χρησιμοποιήσει την αφήγηση με έναν κυνικά χειριστικό τρόπο. Αλλά είναι και μια αποστολή σχέσης, και τα μέσα πρέπει να είναι σε αρμονία με τους σκοπούς: εάν ο στόχος μας είναι να καλλιεργήσουμε σχέσεις μεγαλύτερου σεβασμού με κάτι άλλο –τη μη ανθρώπινη φύση– τότε οι αφηγήσεις μας πρέπει να σέβονται τον άλλο –τον ακροατή– ως αυτόνομο ον, του οποίου η φαντασία θα ανταποκριθεί με τρόπους που εμείς δεν μπορούμε να προσδοκούμε ότι θα ελέγξουμε. Αν η αφήγηση λαμβάνει χώρα σε εξωτερικούς χώρους, στη φύση, τότε πρέπει να σεβόμαστε και την αυτόνομη ικανότητα της φύσης να συνεισφέρει στη συνολική εμπειρία με απρόσμενους τρόπους.

Έτσι λοιπόν, επιτρέψτε μου να σας πω μια ιστορία...

Ενσυναίσθηση

Στο υπόγειο ενός μουσείου στο Μπαθ είδα κάποτε, μέσα σε μια γυάλινη βιτρίνα, ένα βαλασαμωμένο πουλί που ήταν περίπου τόσο σε μέγεθος, με εντυπωσιακό φτέρωμα –μπλε στην πλάτη και κόκκινο του κρασιού στο στήθος. Η λεζάντα έγραφε ότι το πουλί αυτό προερχόταν από τα ανατολικά δάση της Βορείου Αμερικής. Το όνομά του ήταν *Ectopistes migratorius*, γνωστό και ως «μεταναστευτικό περιστέρι».

Τώρα, το μεταναστευτικό περιστέρι ήταν κάποτε το πιο πολυπληθές πουλί στη γη. Περίπου σαράντα τις εκατό όλων των πουλιών στη Βόρεια Αμερική ήταν μεταναστευτικά περιστέρια. Οι πρώτοι Ευρωπαίοι άποικοι είχαν εντυπωσιαστεί από τα τεράστια σμήνη, εκατοντάδες χιλιόμετρα μήκος, που αποτελούνταν από χιλιάδες εκατομμύρια πουλιά. Ο φυσιοδίφης Τζον Τζέιμς Όντουμπον είδε ένα τέτοιο σμήνος το 1813. Είπε ότι ο ουρανός ήταν κυριολεκτικά γεμάτος πουλιά και ο μεσημεριανός ήλιος είχε

σκοτεινιάσει, σαν να γινόταν έκλειψη. Οι κουτσουλιές έπεφταν από τον ουρανό σαν χιόνι και ο θόρυβος από τα φτερά τους κατέκλυσε το νου του. Τόλμησε να μπει σε ένα δάσος όπου τα πουλιά είχαν τις φωλιές τους. Η μυρωδιά εκεί μέσα ήταν απίστευτη και οι κουτσουλιές σχημάτιζαν τόσο βαθύ στρώμα στο έδαφος, που αρχικά νόμιζε ότι ήταν χιόνι. Όταν τα πουλιά επέστρεψαν στις φωλιές τους, ο ήχος που έκαναν καθώς προσγειώνονταν στα δέντρα ήταν σαν κεραυνός, οι κραυγές τους σαν καμπάνες και κλαδιά έσπαγαν, ολόκληρα δέντρα κατέρρεαν, κάτω από το βάρος τόσων πολλών πουλιών.

Οι ιθαγενείς λαοί πάντοτε κυνηγούσαν το μεταναστευτικό περιστέρι. Το κρέας του ήταν νόστιμο και τα πουλιά ήταν εύκολο θήραμα: μπορούσες απλώς να τα χτυπήσεις με ένα κοντάρι. Αλλά για τους Ευρωπαίους αποίκους, που αγωνίζονταν να επιβιώσουν σε μια νέα γη, τα μεταναστευτικά περιστέρια ήταν σαν μάννα εξ ουρανού. Τα σκότωναν για τροφή. Τα σκότωναν για διασκέδαση. Οργάνωναν μαζικά κυνήγια, και στη συνέχεια ο κάθε άνδρας έπαιρνε όσα νεκρά πουλιά ήθελε και τα υπόλοιπα τα άφηναν για τα γουρούνια.

Μετά από το 1800, η βιομηχανική επανάσταση προχωρούσε και στις ταχεία αναπτυσσόμενες πόλεις δημιουργήθηκε μια επικερδής αγορά για θηράματα. Το μεταναστευτικό περιστέρι έγινε λιχουδιά της μόδας. Το κυνήγι του εμπορευματοποιήθηκε και μηχανοποιήθηκε. Τα πουλιά σκοτώνονταν με όπλα, δίχτυα, φωτιά, με κόψιμο δέντρων, ακόμη και με μια πρωτόγονη μορφή πολυβόλου. Οι νέοι σιδηρόδρομοι χρησιμοποιούνταν για τη μεταφορά των νεκρών πουλιών στις αγορές και ο τηλεγράφος έφερνε τις τελευταίες πληροφορίες, για να βοηθήσει τους κυνηγούς να εντοπίσουν τα σμήνη.

Την περίοδο αυτή σκοτώθηκαν τεράστιοι αριθμοί από μεταναστευτικά περιστέρια. Μέσα σε έναν χρόνο, χίλια εκατομμύρια πουλιά σκοτώθηκαν μόνο στην πολιτεία του Μίσιγκαν. Οι ιθαγενείς διαμαρτυρήθηκαν για το μέγεθος της σφαγής, αλλά αγνοήθηκαν. Οι άνθρωποι έλεγαν ότι τα μεταναστευτικά περιστέρια δεν χρειάζονταν καμία νομική προστασία γιατί ήταν τόσο πολυάριθμα.

Όμως είχαν αρχίσει να μην είναι τόσο πολυάριθμα. Πέρα από το εξοτρωτικό κυνήγι, η ταχεία εκδάσωση για τη δημιουργία καλλιεργήσιμων εκτάσεων κατέστρεφε τη φυσική τροφή τους, που αποτελούνταν από κάρυα οξιάς και βελανίδια. Το 1878, το τελευταίο πραγματικά μεγάλο σμήνος από χίλια εκατομμύρια μεταναστευτικά περιστέρια φώλιαζε κοντά στο Πετόσκι, της πολιτείας του Μίσιγκαν. Οι κυνηγοί ήρθαν και κατέστρεψαν το σμήνος. Μέσα σε έναν μήνα πήραν τριακόσιους τόνους πε-

ριστέρια. Κάθε ημέρα εκείνου του μήνα υπήρχαν πέντε φορτηγά αυτοκίνητα φορτωμένα με τα κουφάρια των περιστεριών.

Τώρα τα μεταναστευτικά περιστέρια είχαν πραγματικά προβλήματα. Ο πληθυσμός τους διασπάστηκε και μειώθηκε. Ο κύκλος αναπαραγωγής τους διακόπηκε. Οι φωλιές τους καταστράφηκαν. Κάθε ζευγάρι πουλιών μπορούσε να αναπαράγει μόνο ένα νέο πουλί τον χρόνο. Απλά δεν προλάβαιναν να αναπαραχθούν αρκετά γρήγορα ώστε να καλύψουν τις απώλειές τους.

Το τελευταίο σμήνος κάποιου μεγέθους –250.000 πουλιά– φώλιαζε σ' ένα δάσος στον Πράσινο Ποταμό, στο Οχάιο, το 1896. Οι κυνηγοί ειδοποιήθηκαν για την ύπαρξή του με τον τηλεγράφο. Ήρθαν από κάθε κατεύθυνση με τον σιδηρόδρομο και συγκεντρώθηκαν σε εκείνο το δάσος και εξάλειψαν τελείως τα πουλιά. Από τις 250.000, μόλις πέντε χιλιάδες κατάφεραν να ξεφύγουν. Εκατό χιλιάδες νεογέννητα πουλάκια, που δεν είχαν καμία εμπορική αξία για τους κυνηγούς, αφέθηκαν βορά των αρπακτικών. Τα κουφάρια των ενήλικων πουλιών φορτώθηκαν σε ένα φορτηγό τραίνο και στάλθηκαν στην αγορά. Αλλά ένας εκτροχιασμός λίγο παρακάτω ανάγκασε το τραίνο να σταματήσει. Κάτω από τον ζεστό ήλιο, τα κουφάρια που ήταν στοιβαγμένα στα βαγόνια σύντομα άρχισαν να σαπίζουν. Ολόκληρο το φορτίο αχρηστεύτηκε και πετάχτηκε σε μια κοντινή χαράδρα.

Μετά από αυτό το περιστατικό, τα μεταναστευτικά περιστέρια εμφανίζονταν σπάνια. Το 1902 ένα σμήνος από 140 πουλιά εντοπίστηκε στο Αρκάνσας και πυροβολήθηκε από κυνηγούς. Το 1904 ένα άλλο σμήνος εθεάθη στο Βερμόντ. Επίσης το σκότωσαν κυνηγοί. Το 1906 εμφανίστηκε ένα ακόμα πουλί στο Αρκάνσας. Το σκότωσαν. Το 1907 ένα πουλί εθεάθη στο Κεμπέκ. Και πάλι το σκότωσαν. Και εκείνη ήταν η τελευταία φορά που κανείς είδε –ή πυροβόλησε– ένα άγριο μεταναστευτικό περιστέρι.

Υπήρχαν ακόμα μερικά πουλιά σε ζωολογικούς κήπους. Αλλά δεν ζευγάρωναν καλά στην αιχμαλωσία, και ένα - ένα τα αιχμάλωτα πουλιά πέθαναν.

Μέχρι που απέμεινε μόνο ένα.

Την φώναζαν Μάρθα. Είχε γεννηθεί στον Ζωολογικό Κήπο του Σινσινάτι το 1885. Κόσμος ερχόταν από κάθε άκρη των Ηνωμένων Πολιτειών για να την δει το τελευταίο μεταναστευτικό περιστέρι. Έζησε μέχρι την ηλικία των είκοσι εννέα ετών. Πέθανε τη 1^η Σεπτεμβρίου, 1914, στη 1μ.μ.

Με τον θάνατό της, το μεταναστευτικό περιστέρι, που κάποτε είχε υπάρξει το πιο πολυπληθές πουλί στη γη, εξαλείφθηκε ως είδος¹⁸.

Θα μπορούσα να είχα διηγηθεί την ουσία αυτής της ιστορίας από την οπτική γωνία της Μάρθας ή ίσως ενός φανταστικού κυνηγού, που είχε λάβει μέρος στα μεγάλα κυνήγια περιστεριών, είχε παρατηρήσει τη σταδιακή μείωση του αριθμού των πουλιών, και σε μεγάλη ηλικία επισκέφθηκε τη Μάρθα στο Ζωολογικό κήπο και μετάνιωσε για τη δική του συμμετοχή στην εξαφάνιση του είδους. Όλες αυτές θα ήταν καλές στρατηγικές, ειδικά για την αφήγηση αυτής της ιστορίας σε παιδιά, και πιθανόν να ήταν αποτελεσματικές στο να δημιουργήσουν συμπάθεια για το μεταναστευτικό περιστέρι – ολόκληρο το είδος τελικά προσωποποιημένο στον τελευταίο επιζώντα. Ωστόσο, μου αρέσει να αφηγούμαι αυτή την ιστορία με το γυμνό, ιστορικό τρόπο που μόλις την αφηγήθηκα. Αποφεύγοντας να τη διακοσμήσω με φανταστικά στοιχεία, μπορώ να σηματοδοτήσω ότι, στον βαθμό που μπορώ να επιβεβαιώσω τα γεγονότα, διηγούμαι κάτι που πραγματικά συνέβη και που πρέπει να το θυμόμαστε. Με τον τρόπο αυτό, η ιστορία γίνεται αποδεκτή με μεγαλύτερη σοβαρότητα, ακόμη και με ταραχή, καθώς και με μια ενσυναίσθηση παρόμοια με εκείνη που ένα ακροατήριο μπορεί να επιδείκνυε ως αντίδραση σε μια ιστορία για μια θηριωδία ενάντια σε ανθρώπους.

Η διάκριση ανάμεσα στον αντίκτυπο μιας ιστορίας που παρουσιάζεται ως αληθινή κι αυτόν μιας περισσότερο φανταστικής ιστορίας εγείρει δύσκολα ερωτήματα, για το πόσο καλά μπορούμε να γνωρίζουμε την αλήθεια παρελθόντων γεγονότων. Αυτοί που είναι δεσμευμένοι με πάθος σε μια πίστη, ένα έθνος, μια ιδεολογία, συχνά έχουν πείσει τους εαυτούς τους ότι ορισμένες παραδοσιακές ιστορίες –που στην πραγματικότητα δεν μπορούν να επιβεβαιωθούν πέραν πάσης αμφιβολίας– αποτελούν την κυριολεκτική αλήθεια του τι πραγματικά συνέβη. Σ' ένα εργαστήριο που συντόνιζα με θέμα αληθινές οικολογικές ιστορίες, δύο μαθητές διαμαρτυρήθηκαν για τον διαχωρισμό που έκανα ανάμεσα σε αληθινές ιστορίες και παραδοσιακές ιστορίες: μία μαθήτρια δήλωσε ότι, για την ίδια, οι αρχαίοι μύθοι είναι «εξίσου αληθινοί» με οτιδήποτε άλλο στην ιστορία, ενώ κάποιος μαθητής αμφισβήτησε το πώς μπορούσα να είμαι σίγουρος ότι τα μεταναστευτικά περιστέρια υπήρξαν πραγματικά. Ωστόσο, όταν εξήγησα το πώς η εταιρεία αφηγήσεων Fire

¹⁸ Nanson Anthony, «The Passenger Pigeon», προφορική αφήγηση. Πηγές: Day David (1981), *The Doomsday Book of Animals: a unique natural history of three hundred vanished species*, London: Ebury Press; Silverberg Robert (1973), *The Dodo, the Auk and the Oryx: vanished and vanishing creatures*, England, Harmondsworth: Penguin Books.

Springs¹⁹ μερικές φορές ενσωματώνει μια πραγματική ιστορία μέσα σε ένα σύνολο πιο ψυχαγωγικών, παραδοσιακών ιστοριών, η πρώτη μαθήτριά είπε ότι αν της είχαν διηγηθεί μια ιστορία όπως αυτή του μεταναστευτικού περιστεριού σε ένα τέτοιο πλαίσιο, θα ένιωθε σαν να την είχαν «βιάσει». Παρ' όλο που το σχόλιο είναι προκλητικό, επιβεβαιώνει ότι οι άνθρωποι αντιδρούν όντως διαφορετικά στην «αλήθεια» της ιστορίας και στην «αλήθεια» του μύθου –ακόμη κι εάν, τελικά, δεν μπορούμε να ορίσουμε μια σαφή διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στα δύο.

Τόσο οι αληθινές όσο και οι φανταστικές ιστορίες μπορούν να συνεισφέρουν, με διαφορετικούς τρόπους, στο ανά-μάγεμα της φύσης, με το να καλλιεργούν τη συμπάθεια για το «άλλο»: όχι μόνο το ανθρώπινο άλλο – διαφορετικού φύλου, εθνικότητας, τάξης– αλλά και το μη ανθρώπινο. Στις ελληνικές ιστορίες από την αρχαιότητα ακόμα, η έννοια της μεταμόρφωσης υποδηλώνει μια αμοιβαιότητα ανάμεσα στο ανθρώπινο και το μη ανθρώπινο. Αυτό μερικές φορές συνδυάζεται με την εκτέλεση, από τον ήρωα, μιας καλοσύνης προς ένα ζώο, όπως στο παραμύθι του «Γιάγκου» (που περιλαμβάνει αετό, λιοντάρι και μυρμήγκια)²⁰.

Για να νιώσουμε ενσυναίσθηση προς τα ζώα δεν απαιτείται ένα τόσο τεράστιο άλμα της φαντασίας. Για να το νιώσουμε προς τα φυτά απαιτείται σαφώς μεγαλύτερη προσπάθεια. Για να νιώσουμε ενσυναίσθηση προς τα μη ζώντα στοιχεία της φύσης – βουνά, βράχοι, σπηλιές, λίμνες, ποτάμια, θάλασσες, ακόμη και τον πλανήτη ως σύνολο, μπορεί να χρειάζεται να αποδώσουμε σε αυτά τα πράγματα κάποιου είδους πνεύμα. Ένα σημαντικό στοιχείο για τη διαδικασία της αφήγησης είναι ότι, όπως η λογοτεχνία, πρέπει να απασχολεί ενεργά τη φαντασία του κοινού. Ο ακροατής, όπως ο αναγνώστης, αντιλαμβάνεται ενεργά τις εμπειρίες από την οπτική γωνία ανθρώπων, ή πλασμάτων, διαφορετικών από τον ίδιο. «Όσοι από εμάς έχουν υπάρξει πραγματικοί αναγνώστες όλη μας τη ζωή», λέει ο Κ. Σ. Λιούις, σπάνια συνειδητοποιούμε πλήρως την τεράστια επέκταση της ύπαρξής μας που οφείλουμε στους συγγραφείς... Λυπάμαι που τα ζώα δεν μπορούν να γράψουν βιβλία. Πολύ ευχαρίστως θα μάθαινα πώς φαίνονται τα πράγματα σε ένα ποντίκι ή σε μια μέλισσα, και με ακόμη μεγαλύτερη ευχαρίστηση θα αντιλαμ-

¹⁹ Η Βρετανική εταιρεία αφηγητών Fire Springs αποτελείται από τους Κίρστου Χαρτσιώτης, Κέβαν Μανγουάρινγκ, Ντέιβιντ Μέτκαλφ, Άντονι Νάνσον και Ρίτσαρντ Σέλμπι.

²⁰ Alexiou Margaret (2002), *After Antiquity: Greek language, myth, and metaphor*, New York: Cornell University Press, Ithaca.

βανόμεν τον κόσμο της όσφρησης φορτισμένο με όλες τις πληροφορίες και τα συναισθήματα που φέρει για έναν σκύλο²¹.

Αυτή η ενεργή φαντασία δημιουργεί στο μυαλό των ακροατών μια εμπειρία παρόμοια με τη μνήμη. Η εμπειρία αυτή, μαζί με την ενσυναίσθηση που βιώνουν για τους πρωταγωνιστές της ιστορίας, γίνεται μέρος του ποιοι είναι. Τα οπτικοακουστικά μέσα του κινηματογράφου και της τηλεόρασης δεν απασχολούν τη δημιουργική φαντασία με τόσο ενεργό τρόπο. Η φανταστική δουλειά έχει γίνει από άλλους για εμάς και μας παρουσιάζεται ως θέαμα. Από ένα απόμακρο φρούριο, ο κινηματογραφιστής μας χειρίζεται για να μας προκαλέσει την ενσυναίσθηση με τον ήρωα, να μας δημιουργήσει δυνατά συναισθήματα, αλλά όταν η ταινία τελειώσει, αφήνουμε την οθόνη πίσω μας και φεύγουμε.

Το ντοκιμαντέρ του Αλ Γκορ σχετικά με το φαινόμενο του θερμοκηπίου, *Μια Άβολη Αλήθεια*, δημιουργεί παραφωνία και έτσι υπονομεύει τη φυσιολογική κινηματογραφική μας εμπειρία. Παρακολουθούμε το θέαμα του Αλ Γκορ να απευθύνεται, ως αφηγητής, σε ένα ζωντανό ακροατήριο. Μας συναρπάζει μια εξαιρετικά σημαντική ιστορία, που φέρει τη βαρύτητα ενός γεγονότος που έχει ήδη συμβαίνει και ακόμα συμβαίνει. Αλλά μετά τελειώνει και φεύγουμε. Στη δική μου περίπτωση, μόνος. Έφυγα από τον κινηματογράφο κλαίγοντας, έχοντας ανάγκη να μοιραστώ με παρέα την πρόκληση της ιστορίας που είχα μόλις εισπράξει. Το συναίσθημα απομόνωσης που βίωσα εκείνη τη στιγμή οδηγεί στον δεύτερο τρόπο με τον οποίο η αφήγηση μπορεί να ανά-μαγέψει τη φύση: δημιουργώντας μια σύνδεση.

Σύνδεση

Η ομορφιά και η εκπαιδευτική αξία των ντοκιμαντέρ για τη φύση είναι αναμφισβήτητη. Ωστόσο, η εμπυχωτική αίσθηση θαυμασμού και δέους που αποκομίζει κανείς παρακολουθώντας, παραδείγματος χάριν, τη σειρά *Πλανήτη Γη* του BBC, μπορεί να αποτελέσει αυτοσκοπό, όχι ιδιαίτερα διαφορετικό ως εμπειρία από το να βλέπει κανείς φανταστικά τοπία δημιουργημένα εξολοκλήρου με CGI (εικονογραφία που παράγεται από υπολογιστή)²². Για πολλούς ανθρώπους, η γνώση που έχουν για τη φύση προέρχεται πολύ περισσότερο από την τηλεόραση παρά από την ίδια τη φύση. Επιπλέον, η επιλογή των σκηνών –συνήθως από άθικτα μέρη, όπως εθνικούς δρυμούς και

²¹ Lewis, C. S. (1992), *An Experiment in Criticism*, Cambridge: Cambridge University Press, 140.

²² CGI = computer - generated imagery (εικονογραφία που παράγεται από υπολογιστή).

προστατευόμενες περιοχές– που εμπυχώνουν περισσότερο το ακροατήριο οδηγεί σε μια ψευδή εντύπωση για την καλή κατάσταση της φύσης. Όταν θα έχουν συλλεχθεί και αρχειοθετηθεί αρκετές σκηνές πλασμάτων και τοποθεσιών ώστε να παρέχουν ικανά δείγματα για CGI, η επιθυμία του κοινού για εικόνες της φύσης θα μπορούσε θεωρητικά να ικανοποιηθεί χωρίς να χρειάζεται καν να υπάρχει η πραγματική φύση, όπως διαφαίνεται ήδη από τηλεοπτικές σειρές όπως το *Υπό εξαφάνιση*.

Η διεισδυτική παρουσία των οπτικοακουστικών μέσων και άλλων τεχνολογιών επικοινωνίας απομακρύνει τους ανθρώπους από τον φυσικό κόσμο που υπάρχει γύρω τους. Ο Άμπραμ υποστηρίζει ότι και η γραφή ευθύνεται για αυτό το αποτέλεσμα²³. Η αφήγηση υπερισχύει, σε σχέση με όλα τα άλλα μέσα, στον τρόπο με τον οποίο, την ίδια στιγμή που απασχολεί τη φαντασία του ακροατή, ταυτόχρονα τον φέρνει αντιμέτωπο με τη φυσική παρουσία του αφηγητή και των άλλων μελών του ακροατηρίου, καθώς και με το περιβάλλον μέσα στο οποίο λαμβάνει χώρα η αφήγηση. Η διαδικασία της αφήγησης δημιουργεί μια σύνδεση ανάμεσα στο πραγματικό και στο φανταστικό, ανάμεσα στον πρωτεύοντα κόσμο όπου κατοικούμε και τον δευτερεύοντα κόσμο της ιστορίας.

Στην Αγγλία, τουλάχιστον –όπου ο συνδυασμός των πανταχού παρόντων τεχνολογιών επικοινωνίας και των εδραιωμένων νεοφιλελεύθερων πολιτικών έχει εντείνει την αποξένωση των ανθρώπων όχι μόνο από τη φύση αλλά και από την κοινωνία– το να έρθει κανείς αντιμέτωπος μ' έναν αφηγητή μπορεί να αποτελέσει μια ριζοσπαστική πρόκληση. Κάποια μέλη του ακροατηρίου αρχικά δεν συνειδητοποιούν ότι η αφήγηση είναι μια σχέση, ότι ο αφηγητής, καθώς δεν είναι μια οθόνη τηλεόρασης, δεν μπορεί να διηγηθεί μια ιστορία αν το κοινό του δεν αποτελείται από ενεργητικούς ακροατές. Ως αφηγητής, πρέπει να δουλέψει για να κερδίσει την προσοχή τους προς την ιστορία, προς την όλη συνθήκη του ότι αυτός διηγείται μια ιστορία σε αυτούς, σε αυτόν τον τόπο. Αυτή η καλλιέργεια της ανταπόκρισης προς έναν ξένο – τον αφηγητή– είναι ένα μικρό βήμα ενάντια στην τάση της πρόσφατης σύγχρονης εποχής, στην κατεύθυνση μιας πιο ευρείας αίσθησης ευθύνης προς την πραγματικότητα γύρω μας: άλλοι άνθρωποι, άλλα είδη, το φυσικό περιβάλλον.

Ο αφηγητής –σε αντίθεση με τον κινηματογραφιστή– έχοντας δημιουργήσει αυτή τη σχέση με το ακροατήριό του, στη συνέχεια έχει την ευθύνη να τους οδηγήσει με ασφάλεια πίσω στο εδώ και τώρα. Αυτή η διαδικασία της «επιστροφής» βιώνεται συλλογικά. Ειδικά σε ανεπίσημες καταστάσεις, η αφήγηση μιας ιστορίας μπορεί να προκαλέσει μια συζήτηση ή τη διήγηση άλλων ιστοριών από άλλους ομιλητές. Στην Αφρική, εξηγεί η Σύνθια Ουόρντ,

²³ Abram, *Spell of the Sensitive*.

«η αξία της προφορικής ιστορίας για τη προφορική κουλτούρα δεν έγκειται εξολοκλήρου στην ίδια την ιστορία, αλλά, πράγμα ίσως πιο σημαντικό, στη συζήτηση που γεννιέται μετά την αφήγηση»²⁴.

Κατά τη στιγμή της αφήγησης υφαίνεται ένα δίκτυο συνδέσεων ανάμεσα στον αφηγητή και στο ακροατήριο, και μεταξύ των μελών του ακροατηρίου, καθώς και ανάμεσα σ' όλους τους συμμετέχοντες και στον τόπο όπου βρίσκονται. Αν ο τόπος αυτός είναι εξωτερικός χώρος, τότε δημιουργείται μια σύνδεση με οποιαδήποτε στοιχεία της φύσης είναι έκδηλα σ' αυτόν τον τόπο. Η σύνδεση αυτή γίνεται βαθύτερη, εάν ο αφηγητής ενσωματώσει στοιχεία του τόπου μέσα στην αφήγησή του, ή εάν επιλέξει ιστορίες που αφορούν στην τοπική οικολογία – ή που τοποθετούνται σε εκείνον ακριβώς τον τόπο:

Η γνώση αυτή του τόπου συμπληρώνει την αφήγηση, έτσι ώστε όταν η αφήγηση της ιστορίας γίνεται επιτόπου, αυτό που βλέπει το μάτι του νου (ο αόρατος κόσμος) συνδέεται με και αντιστοιχεί σε αυτό που βρίσκεται πραγματικά τριγύρω. Ο αφηγητής γίνεται το μέσο, διαμέσου του οποίου το τοπίο μπορεί να μιλήσει²⁵.

Μια τέτοια σύνδεση μπορεί εύκολα να αναζητηθεί σε τοπία, φυσικά περιβάλλοντα, φυτά. Είναι λίγο πιο δύσκολο να πείσετε ένα άγριο ζώο να σταθεί ακίνητο ενώ αφηγείστε μια ιστορία παρουσίας του. Αλλά η αφήγηση ιστοριών για πλάσματα και τοπία είτε επιτόπου είτε όχι, μάς οδηγεί στον τρίτο τρόπο με τον οποίο η αφήγηση μπορεί να ανά-μαγέψει τη φύση: αποδίδοντας μια μοναδική σημασία σε συγκεκριμένους τόπους και πλάσματα.

Σημασία

Τα δέντρα είναι ένα καλό παράδειγμα. Αποτελούν βασικό στοιχείο σε πολλά φυσικά περιβάλλοντα και –τόσο λόγω της μεγάλης διάρκειας ζωής τους, που ξεπερνάει κατά πολύ την ανθρώπινη και σημαίνει ότι προϋπήρχαν στο παρελθόν, όσο και λόγω των διακλαδώσεών τους– αποπνέουν την ίδια την έννοια της δημιουργίας ιστοριών. Αφού οι άνθρωποι μάθουν να ξεχωρίζουν τα διαφορετικά δέντρα μεταξύ τους, τότε σε κάθε είδος μπορούν να αποδοθούν φανταστικές σημασίες, με την αφήγηση ιστοριών στις οποίες εμ-

²⁴ Ward Cynthia, «What They Told Buchi Emecheta», *Proceedings of the Modern Language Association*, 105(1), 88. Αναφέρεται στο Αλεξίου, *After Antiquity*.

²⁵ Lupton Hugh, *The Dreaming of Place: storytelling and landscape*, Society for Storytelling, Reading, 22.

φανίζεται το κάθε είδος²⁶, ειδικά όταν αυτό γίνεται παρουσία των ίδιων των δέντρων. Το κόλπο δεν είναι να βρεθούν ιστορίες που αναφέρουν τα δέντρα ως σκηνικό, αλλά ιστορίες όπου ένα δέντρο αποτελεί βασικό χαρακτήρα, όπως «Το Κορίτσι στη Δάφνη»²⁷, από την Ελλάδα ή «Οι Πράσινες Κυρίες του Λόφου με το Ένα Δέντρο»²⁸ (που αναφέρεται σε οξίες), από τις Βρετανικές Νήσους.

Και στις δύο αυτές ιστορίες, το ζωογόνο πνεύμα του δέντρου εκδηλώνεται με τη μορφή ενός θηλυκού πλάσματος, που μοιάζει με δρυάδα. Παρομοίως, στο Ουαλικό παραμύθι «Η Γυναίκα του Λυν-υ-Φαν»²⁹, το πνεύμα μιας λίμνης παίρνει γυναικεία μορφή. Ωστόσο, ο ανθρωπομορφισμός αυτού του είδους δεν είναι απαραίτητος. Ο πρωταγωνιστής της εσθονικής ιστορίας «Η Λίμνη που Πέταξε Μακριά»³⁰ είναι μια λίμνη, η λίμνη Έιμ, η οποία διατηρεί τη μορφή λίμνης σε ολόκληρη την ιστορία³¹.

Από μια υλιστική άποψη, τέτοιες ιστορίες είναι φυσικά δημιουργίες της φαντασίας. Πώς πρέπει να κατανοήσουμε τη σημασία που αποδίδουν σε μη-ανθρώπινες οντότητες; Ο υλιστής λέει ότι τα δέντρα δεν είναι παρά μια μεταφορά. Μια μεταφορά τίνος πράγματος; Κάποιου αρχέτυπου της ανθρωπίνης ψυχής; Χωρίς αμφιβολία. Πρέπει, όμως, να είμαστε τόσο ανθρωποκεντρικοί; Τι σημαίνει η μεταφορά για τα ίδια τα δέντρα; Στη θεωρία του Τόλκιν για τη «μυθοποιία», οι φανταστικές μεταφορές αποκαλύπτουν το «ζωντανό φως» μέσα σε κάθε πράγμα. «Ο Τόλκιν αξίωνε», μας λέει ο Ντέηβιντ Ντέη, «ότι ήταν μέσω των παραμυθιών που κατανόησε για πρώτη φορά το πραγματικό δέος των βασικών πραγμάτων: πέτρες και σίδηρο και δέντρα και φωτιά και κρασί και ψωμί»³². Ο Τόλκιν πίστευε ότι μέσω της φαντασίας μας και της δύναμης των λέξεων, βλέπουμε νύξεις μιας ευρύτερης πραγματικότητας –παρόμοιας με τον κόσμο των ιδεών του Πλάτωνα– όπου εδρεύει η πραγματική ύπαρξη ολόκληρης της φύσης³³.

²⁶ Βλέπε, για παράδειγμα, East Helen - Maddern Eric (2003), *Spirit of the Forest: tree tales from around the world*, London: Frances Lincoln.

²⁷ Dawkins, R. M. (1953), *Modern Greek Folktales*, Oxford: Oxford University Press.

²⁸ Foss Michael (1977), *Folk Tales of the British Isles*, London: Macmillan.

²⁹ Jones Gwyn (1955), *Welsh Legends and Folk-Tales*, London: Oxford University Press.

³⁰ McCaughrean Geraldine (2001), *100 World Myths & Legends*, London: Orion.

³¹ Είμαι υπόχρεος στην Κίρστου Χαρτσιώτης γι' αυτή την παρατήρηση.

³² Day David (2003), *The World of Tolkien: mythological sources of The Lord of the Rings*, London: Mitchell Beazley.

³³ Τόλκιν, 'On Fairy-Stories'; ιδίου, 'Mythopoeia', στο *Tree and Leaf*, Εκδόσεις HarperCollins, Λονδίνο, 1988.

³³ Tolkien, «On Fairy-Stories» idem (1988), «Mythopoeia», στο *Tree and Leaf*, London: HarperCollins.

Αυτή η οξυμένη διόραση της σημασίας των πλασμάτων, των υλικών και των τόπων μου φαίνεται ότι συνάδει με την έννοια που έχουν οι Αυστραλοί Αβοριγίνες για το Ονείρεμα: ένα όραμα από μυθικά πλάσματα, ορισμένα από τα οποία απεικονίζονται ως αρχέτυπα όλων των άγριων ζώων, τα οποία δημιουργούν τα χαρακτηριστικά της γης, μαζί με τις «γραμμές τραγουδιών» που διασχίζουν τον τόπο. Είναι ένα όραμα που υπερβαίνει τον χρόνο· όχι απλώς μια ανάμνηση μιας χρυσής εποχής, αλλά μια αέναη δημιουργία της ύπαρξης που συνεχίζει να συμβαίνει, όσο το τοπίο παραμένει άθικτο και οι άνθρωποι συνεχίζουν να τραγουδούν τα τραγούδια που αφηγούνται αυτή τη δημιουργική διαδικασία. Το Ονείρεμα αποδίδει τεράστια σημασία στο φυσικό τοπίο και συνεπώς ανθίσταται, στον βαθμό που οι κατακτημένοι από τους άποικους Αβοριγίνες είναι σε θέση να αντισταθούν, στην καταστροφή της γης και της οικολογίας από τη σύγχρονη ανάπτυξη³⁴.

Κάθε χώρα διαθέτει ένα δικό της μυθικό τοπίο, που αποτελείται από ιστορίες, οι οποίες εκτείνονται από τα προσωπικά ανέκδοτα, διαμέσου της ιστορίας, του θρύλου και του λαϊκού παραμυθιού, έως τους μύθους για τη δημιουργία της γης. Για τον αφηγητή, υπάρχει μια ένταση ανάμεσα στα δομημένα, κοσμογυρισμένα λαϊκά παραμύθια, τα οποία συχνά έχουν χάσει οποιαδήποτε συγκεκριμένη σύνδεση μπορεί να είχαν με έναν τόπο –αλλά είναι πολύ διασκεδαστικά– και τους τοπικούς θρύλους που είναι περισσότερο ανεκδοτικοί –και λιγότερο ικανοποιητικοί ως σκέτες ιστορίες– αλλά αποκτούν νόημα από τη θέση τους μέσα στο τοπίο. Τα τραγούδια των Αβοριγίνων για το Ονείρεμα αποτελούν μια ακραία περίπτωση των τοπικών θρύλων. Ωστόσο, υπάρχει πολύς χώρος ανάμεσα σε αυτά τα δύο άκρα. Πολλά επεισόδια της ιστορίας του Βασιλιά Αρθούρου συνδέονται γεωγραφικά με τις Βρετανικές Νήσους. Διάφορες τοποθεσίες στη Σκωτία, την Ουαλία, την Αγγλία και τη Βρετάνη ανταγωνίζονται αξιώνοντας τη γεωγραφική πατρότητα των ίδιων επεισοδίων. Αυτό δεν είναι κάτι που πρέπει να μας απασχολεί, εκτός εάν θεωρούμε ότι οι ιστορίες αυτές αναπαριστούν πραγματικά ιστορικά γεγονότα.

Ο Ούθερ Πέντραγκον, Μέγας Βασιλιάς της Βρετανίας, καταλήφθηκε από μια ακόρεστη επιθυμία για την ομορφότερη γυναίκα σε ολόκληρη τη Βρετανία. Το όνομά της ήταν Ύγκερν. Όμως η Ύγκερν ήταν παντρεμένη με τον Γκορλός, τον Άρχοντα της Κορνουάλης. Όμως ο Ούθερ Πέντραγκον έπρεπε να την αποκτήσει πάση θυσία! Οδήγησε τα στρατεύματά του να

³⁴ Abram, *Spell of the Sensuous* · Chatwin Bruce (1988), *The Songlines*, London: Pan· Cowan, James G. (1992), *The Aborigine Tradition*, England, Shaftesbury: Element.

σαρώσουν την Κορνούαλη και πολιορκήσε τον Γκορλόις στο κάστρο του Ντιμιλιόκ. Εν τω μεταξύ, η Ύγκερν βρήκε καταφύγιο στο κάστρο του Τίνταγκελ. Ίσως και να το έχετε επισκεφθεί – και να έχετε δει πως προστατεύεται από κάθε πλευρά, από απότομες πλαγιές που κατεβαίνουν κάθετα μέσα στα κύματα, και συνδέεται με τη στεριά με έναν ισθμό τόσο στενό, που ένας πολεμιστής μόνος του θα μπορούσε να συγκρατήσει έναν ολόκληρο στρατό³⁵.

Καθώς διηγούμαι αυτή την ιστορία, φέρνω στο μυαλό μου τη δική μου ανάμνηση του κάστρου Τίνταγκελ, και αναζητώ τη συνέργια εκείνων των ακροατών που επίσης το έχουν επισκεφθεί. Το κάστρο έχει καταστραφεί από παλιά και, χάρη στη φήμη του ως τόπος σύλληψης και γέννησης του Βασιλιά Αρθούρου, η χερσόνησος που προστάτευε τελεί υπό τη διαχείριση της Οργάνωσης Αγγλικής Κληρονομιάς, έτσι ώστε να διατηρείται τόσο η πολιτιστική όσο και η οικολογική κληρονομιά του τόπου. Μ' αυτόν τον τρόπο, πολλοί αρχαιολογικοί χώροι, αφού τα ερείπιά τους έχουν αποκτήσει σημασία διαμέσου των ιστοριών, φυλάσσονται ως ντε φάκτο προστατευόμενες περιοχές. Σκεφτείτε τις ανεμώνες και τα πεύκα της Ολυμπίας, ή τη μικρή όαση βλάστησης που είναι το Ιερό της Δήμητρας στην Ελευσίνα, που τώρα περισιτοιχίζεται από εγκαταστάσεις βαριάς βιομηχανίας. Το βιβλίο του Πέδρο Ολλάλα, *Μυθολογικός Άτλας της Ελλάδας*, αποτυπώνει πάνω σε χάρτες που καλύπτουν το σύνολο της σύγχρονης ελληνικής επικράτειας σχεδόν κάθε επεισόδιο της ελληνικής μυθολογίας που λαμβάνει χώρα σε αυτή την επικράτεια, και με αυτόν τον τρόπο μας επιτρέπει να ανιχνεύουμε τις αρχαίες ιστορίες μέσα στο τοπίο³⁶. Με γερές βάρκες και ένα μπαστούνι για να αποφεύγετε τα τσοπανόσκυλα, μπορείτε να προσπαθήσετε να ακολουθήσετε τις «γραμμές τραγουδιών» της Ελλάδας.

Ωστόσο, οι μικρές, προστατευόμενες φυσικές περιοχές είναι ευάλωτες στις κλιματικές αλλαγές. Οι βιώσιμοι πληθυσμοί των ειδών, ειδικά των μεγαλύτερων ζώων, χρειάζονται ελευθερία κίνησης. Προκειμένου οι άνθρωποι να συμφιλωθούν με τη φύση, θα πρέπει να είναι σε θέση να συνυπάρχουν στον ίδιο τόπο με άγρια ζώα. Αυτό υποδηλώνει μια ανάγκη να μαγευτούν με σημασίες όχι μόνο κάποια σημεία στο τοπίο, αλλά ο γεωγραφικός χώρος σε ευρεία κλίμακα. Πέρα από αρχαιολογικούς χώρους, ο άτλαντας του Ολλάλα κατονομάζει ολόκληρα ποτάμια και βουνά που εμπλέκονται σε μυθικά γεγονότα. Η ιστορία της νεότητας της Αταλάντης εκτείνεται σε ολόκληρο το όρος

³⁵ Fire Springs, *Arthur's Dream*, παραγωγή αφήγησης (CD, Δισκογραφική Abaris Records, Μπαθ, Αγγλία).

³⁶ Olalla Pedro (2002), *Mythological Atlas of Greece*, Athens: Road Editions.

Παρθένιο. Ποιος μπορεί να πει σε ποιο σημείο του ποταμού Ευρώτα ο Δίας γονιμοποίησε τη Λήδα, ώστε να γεννήσει την Ελένη και τον Πολυδεύκη;

Η Κάθριν Πάρκερ έχει εφαρμόσει την έννοια που ανέπτυξε ο Ε.Ο. Σόγια για τον «τρίτο χώρο» –όπου προσπαθεί να καταλύσει τη δυαδική αντίθεση μεταξύ των αντικειμενικών και των φανταστικών αντιλήψεων του γεωγραφικού χώρου³⁷– προκειμένου να εξετάσει ολιστικά την ανθρώπινη κατοίκηση ενός τόπου στην Αρκαδία, κατά την αρχαιότητα: αποκαλύπτει έναν συνδυασμό οικονομικών, κοινωνικών και ιερών παραγόντων³⁸. Και τώρα ας εξετάσουμε τον τέταρτο και πιο ριζοσπαστικό τρόπο με τον οποίο η αφήγηση μπορεί να ανά-μαγέψει τη φύση: επικαλούμενη μια αίσθηση του ιερού.

Ιερότητα

Το Δώτιο πεδίο, στη Θεσσαλία, ήταν ευλογημένο από τη χρυσομαλλούσα Δήμητρα, θεά όλων των πλασμάτων που αναπτύσσονται. Τα καταπράσινα δάση του ήταν γεμάτα θηράματα. Οι οπωρώνες του είχαν άφθονα φρούτα. Το παχύ έδαφος έδινε βαριές σοδιές από σάρι. Αλλά ο Ερυσίχθων, βασιλιάς του Δώτιου, δεν φοβόταν τη Δήμητρα ούτε οποιονδήποτε άλλο θεό και συχνά μιλούσε για τους θεούς περιφρονητικά: «Δεν είναι δική μου η γη, να την κάνω ό,τι θελήσω;» Σκότωνε τα θηράματα και έκοβε τα δάση όποτε επιθυμούσε. Μάλιστα, ξεκίνησε να κόβει και το ιερό άλσος της Δήμητρας.

Όταν, όμως, διέταξε τους άνδρες του να κόψουν την τεράστια, αρχαία δρυ στο κέντρο του ιερού άλσους, όλοι τους οπισθοχώρησαν φοβισμένοι. Το δέντρο αυτό ήταν τόσο ιερό, τόσο πολύτιμο για τη Δήμητρα, που τα κλαδιά του ήταν στολισμένα με γιρλάντες και κορδέλες και τις ζεστές ανοιξιάτικες νύχτες οι δρυάδες, όμορφες και λυγερές, χόρευαν γύρω από τον κορμό του. Αλλά ο βασιλιάς Ερυσίχθων δεν είχε τον φόβο των θεών. Ύψωσε τον πέλεκυ και χτύπησε και –αααχ!– καθώς η λάμα έκοψε τον φλοιό του δέντρου, κόκκινος χυμός σαν αίμα πετάχτηκε από την πληγή και μια φωνή βαθιά μέσα από το δέντρο φώναζε πονεμένα, η φωνή της δρυάδας, που κατοικούσε στο συγκεκριμένο δέντρο. Αλλά ο βασιλιάς Ερυσίχθων δεν άκουσε –ή και αν άκουσε, δεν τον ένοιαξε– και ύψωσε τον πέλεκυ για να χτυπήσει ξανά. Ένας από τους άνδρες του έτρεξε εμπρός για να διαμαρτυρηθεί για αυτή την επίθεση κατά του ιερού δέντρου. Αλλά ο βασιλιάς Ερυσίχθων γύρισε απότομα και με ένα χτύπημα από το σκεκούρι του έκοψε το κεφάλι του άτυχου άνδρα. Τώρα οι υπό-

³⁷ Soja, E. W. (1996), *Thirdspace: journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places*, Oxford: Blackwell.

³⁸ Parker Catherine, «Arkadian Landscapes», *Rosetta* 1, 10–21.

λοιποί άνδρες φοβόντουσαν το βασιλιά περισσότερο από όσο φοβόντουσαν οτιδήποτε άλλο, και όλοι μαζί προχώρησαν μπροστά με τα τσεκούρια τους και κάρφωσαν –αααχ!– και έκοψαν –αααχ!– και με κάθε χτύπημα η δρυάδα ούρλιαζε από πόνο. Έκοψαν κι έκοψαν κι έκοψαν. Δούλεψαν ολόκληρη την ημέρα μέχρι που, τελικά, το δέντρο άρχισε να ταλαντεύεται και με τριγμούς και βογκητά και κρότους η τεράστια, αρχαία δρυς έπεσε στο έδαφος.

Και με την τελευταία της πνοή, η δρυάδα φώναζε μέσα από το δέντρο: «Είθε η κατάρα της κυράς μου Δήμητρας να πέσει τόσο βαριά επάνω σου, βασιλιά Ερυσίχθονα, όσο βαρύ πέφτει το δέντρο μου στη γη!»

Και η χρυσομαλλούσα Δήμητρα, η θεά όλων των πλασμάτων που αναπτύσσονται, άκουσε τα τελευταία λόγια της δρυάδας. Και όλη η καλοσύνη και η θέρμη και η γενναιοδωρία της καρδιάς της μετατράπηκαν σε θυμό.

Έτσι κάλεσε μια από τις ορεάδες της, τις νύμφες των βουνών, και της είπε: «Πήγαινε στη γη της Πείνας και πες στην αδερφή μου την Πείνα να τιμωρήσει τον Βασιλιά Ερυσίχθονα για την πράξη του, να βάλει στην κοιλιά του μια πείνα που δεν θα μπορεί να την ικανοποιήσει ποτέ».

Η θεά Πείνα εκπληρώνει το αίτημα και, προκειμένου να χορτάσει την ασίγαστη πείνα του, ο βασιλιάς Ερυσίχθων καταναλώνει όλο το φαγητό στο βασίλειό του, σκοτώνει όλα τα θηράματα, κόβει όλα τα δάση για να μαζέψει χρήματα και να αγοράσει φαγητό από άλλες χώρες, πουλάει οτιδήποτε έχει αξία στο βασίλειο για να αγοράσει ακόμα περισσότερο φαγητό, αρχίζει να πουλάει τους υπηκόους του για σκλάβους, μέχρι που οι υπόλοιποι υπήκοοί του φεύγουν για να γλιτώσουν και μόνο η κόρη του, που τον αγαπάει, μένει μαζί του.

Όμως πεινούσε ακόμα. Κι έτσι μια νύχτα μπήκε στο δωμάτιο όπου κοιμόταν η κόρη του και την σκότωσε και έφαγε την ίδια του την κόρη. Και το επόμενο πρωί κάθισε μόνος μέσα στα ερείπια από το κάποτε λαμπρό παλάτι του, περιτριγυρισμένος από την κάποτε γόνιμη γη του, που τώρα είχε μετατραπεί σε μια άγονη έρημο, δίχως τίποτα άλλο παρά σκόνη και πέτρες και σωρούς από τις ίδιες του τις ακαθαρσίες. Αλλά πεινούσε ακόμα. Προσπάθησε να φάει τις ίδιες του τις ακαθαρσίες, αλλά αυτό δεν βοήθησε. Κι έτσι έσκυψε και έφερε το πόδι του στο στόμα και άρχισε να μασάει, και τελικά έφαγε τον εαυτό του³⁹.

³⁹ Nanson Anthony, «Erysichthon», προφορική αφήγηση. Πηγές: Ovid (1955), *The Metamorphoses*, trans. Mary M. Innes, England, Harmondsworth: Penguin Books; Hughes Ted (1997), *Tales from Ovid*, London: Faber & Faber.

Το να διηγηθεί κανείς αυτή την ιστορία παρουσία μιας δρυός, κοντά στο όρος Όσσα, όπου πιστεύεται ότι βρισκόταν το Δώτιο⁴⁰, μπορεί να προκαλέσει συναισθήματα συμπάθειας, σύνδεσης και σημασίας ως προς τις δρυές και τη συγκεκριμένη τοποθεσία. Ταυτόχρονα, είναι μια ισχυρή οικολογική παραβολή για τον σημερινό κόσμο. Το μοτίβο της «εκδίκησης της νεράιδας» είναι ιδιαίτερα διαδεδομένο στη λαϊκή παράδοση, όπως στην ιστορία από την Κω, «Μυρμιδώνια και Φαραώνια»⁴¹, που φαίνεται να προέρχεται από τον μύθο του Ερυσίχθονα. Προκειμένου να ενισχύσω τον οικολογικό αντίκτυπο, έχω προσθέσει κάποιες περιγραφές της χώρας όπως ήταν πριν και μετά, αφού ο Ερυσίχθων την ερήμωσε για να ταΐσει τη λαιμαργία του. Επίσης, έχω αντικαταστήσει το να πουλάει την κόρη του ως σκλάβα με το να την τρώει⁴², προκειμένου να εντείνω τον αντίκτυπο της ιστορίας, αλλά και ως μεταφορά για τον τρόπο με τον οποίο η υπερκατανάλωση των φυσικών πόρων σήμερα καταστρέφει τα αναγκαία προς το ζην για τους απογόνους μας.

Η ιστορία μας δείχνει την τρομαχτική δύναμη που μπορεί να εξαπολύσει η φύση. Μετά το τσουνάμι στον Ινδικό Ωκεανό και τις πλημμύρες της Νέας Ορλεάνης, ο Ρίτσαρντ Μείμπι σχολίασε, «Από τη σκοπιά του πλανήτη, οι άνθρωποι είναι ένα παρασιτικό είδος και προσπαθεί να μας εξαλείψει»⁴³. Αυτές οι δυνάμεις που είναι ισχυρότερες από εμάς μπορούν να γίνουν κατανοητές με επιστημονικούς όρους. Μπορούμε επίσης να θεωρήσουμε την κλίμακα και την πολυπλοκότητα της φύσης μέσω μιας ρομαντικής εκτίμησης του ανυπέρβλητου. Αλλά οι παλιές ιστορίες, που απεικονίζουν τη φύση ως εμπνευσμένη από τους θεούς, μας παρουσιάζουν μια ποιότητα που αξιώνει να αντιμετωπίσουμε τη φύση με τον ίδιο σεβασμό που οφείλουμε να έχουμε και προς τους συνανθρώπους μας, που περιορίζει την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, που προσκαλεί τη λατρεία μας. Αυτή η ποιότητα, ανάθεμα για το υλιστικό πνεύμα των καιρών, είναι το ιερό.

Με τον συνεργάτη μου στην εταιρεία αφήγησης Fire Springs, Κέβαν, και τη φίλη του, Κάθυ, περιηγηθήκαμε κάποτε στη λαγκαδιά της Στύγας, στο όρος Χελμός, μέχρι εκεί που βλέπαμε τον καταρράχτη Μαυρονέρι, πηγή της Στύγας. Τα τελευταία πεντακόσια μέτρα διέσχιζαν έναν κάθετο γκρεμό με

⁴⁰ Το Δώτιο πιστεύεται ότι βρισκόταν είτε στην Αγιά είτε στο Συκούριο, και τα δύο κοντά στο όρος Όσσα, στη Θεσσαλία. Βασίλης Αργυρούλης, προσωπική επικοινωνία, 2007.

⁴¹ Dawkins, R. M. (1950), *Forty-Five Stories from the Dodekanese*, Cambridge: Cambridge University Press.

⁴² Μια καινοτομία που εκλάπη από την αφήγηση της ιστορίας από τον Ντέιβιντ Μέτκαλφ.

⁴³ Ρίτσαρντ Μείμπι, σε συζήτηση με τον Ρίτσαρντ Κέριτζ, Φεστιβάλ Λογοτεχνίας του Τσέλτενχαμ, Τσέλτενχαμ, Αγγλία, 10 Οκτωβρίου 2005.

ασταθή βράχια, που βουτούσε στην άβυσσο. Εγώ δεν τολμούσα να προχωρήσω παρακάτω και η Κάθυ επίσης θεωρούσε ότι η διαδρομή ήταν υπερβολικά επικίνδυνη. Όμως ο Κέβαν, που ενθουσιάζεται με τα ιερά μέρη, το είχε βάλει στόχο να φτάσει στη σπηλιά στη βάση του καταρράχτη και πίστευε ότι θα μπορούσε να φτάσει ως εκεί. Μάς πήρε κοντά μια ώρα για να τον αποτρέψουμε. Σε εκείνο το υπερφυσικό μέρος, μυθικά συνδεδεμένο με τον κάτω κόσμο, η συζήτησή μας στράφηκε στο θάνατο και διηγήθηκα την ιστορία της φυλάκισης της Περσεφόνης στον Άδη. Η εμπειρία αυτή μας έβαλε σε μια απόκοσμη διάθεση για όλη την υπόλοιπη μέρα. Ενσωματώθηκε στο αφηγηματικό έπος της Fire Springs, *Επιστροφή στην Αρκαδία*, το οποίο χρησιμοποιεί ένα πλαίσιο ιστοριών από την περιοδεία μας στο μυθικό τοπίο της Πελοποννήσου και τις συνυφαίνει με τους μύθους του Ορφέα και της Περσεφόνης –οι οποίοι κινούνται ανάμεσα στον φυσικό κόσμο και στα μυστήρια πέρα από το πέπλο του θανάτου– και τις ιστορίες του Αρισταίου, του Ερυσίχθονα και του Αρκάδα, στις οποίες οι νύμφες διαμεσολαβούν ανάμεσα στη φύση και την ανθρωπότητα.

Ανάμεσα στους θεούς και τα διάφορα εξωτικά πλάσματα⁴⁴, τυπικά είναι οι νύμφες που εμπνέουν το Ελληνικό τοπίο, όπως άδει και ο Ορφικός ύμνος:

σπηλαιόφιλες, που χαίρεστε στα σπήλαια, αεροσύχναστες,
πηγαίες, γοργόδρομες, δροσοντυμένες, ελαφροπάτητες,
φανερές, αόρατες, φαραγγόβιες, πολυανθείς,
που χορεύετε μαζί με τον Πάνα στα όρη, βακχεύτριες⁴⁵.

Ο έντονος συσχετισμός των νυμφών –που επιβιώνουν στη λαϊκή παράδοση ως «Νηρηίδες»– με τις πηγές νερού, καθώς και η αντίληψη τέτοιων τόπων ως ιερών⁴⁶, φαίνεται να σχετίζεται με τον κίνδυνο που υπάρχει σε ορισμένες περιοχές της Ελλάδας, εξαιτίας της αλόγιστης χρήσης νερού για άρδευση. Παρόμοιες είναι οι «κόρες των πηγαδιών» στο «Η Διαφώτιση»⁴⁷, ένα Γαλλικό ρομάντζο της εποχής του Βασιλιά Αρθούρου· εξαιτίας του βιασμού τους, τα πηγάδια ξεραίνονται και η χώρα ερημώνεται.

Στη Βρετανία είναι οι νεράιδες, οι παλιοί θεοί από τους οποίους κατάγονται και (με λιγότερο ανιμιστικό τρόπο) οι άγιοι που έχουν καθαγιάσει λό-

⁴⁴ «Exotika» = τα μη ανθρώπινα πλάσματα της ελληνικής λαϊκής παράδοσης.

⁴⁵ «Των Νυμφών», στο *Ορφικοί Ύμνοι* (1997), μτφρ. Δ. Π. Παπαδίτσας & Χ. Λαδιά, Αθήνα: Εστία.

⁴⁶ Larson Jennifer (2001), *Greek Nymphs: myth, cult, lore*, New York: Oxford University Press.

⁴⁷ Evans Sebastian (1996) (μτφρ), «The Elucidation», στο *Sources of the Grail: an anthology*, John Matthews (ed.), Edinburgh: Floris.

φους, πηγές, δέντρα, σπηλιές. Η ιερή ιδιότητα του τοπίου του Γκλάστονμπερυ συντηρείται ακόμη και σήμερα από ιστορίες για τον άγιο Κόλλεν, που έμεινε στο Τορ, για τον Γκουήν απ Νουρ, άρχοντα του κάτω κόσμου που κατοικούσε σ' αυτόν, για τον βασιλιά Αρθούρο, που είτε θάφτηκε στο Γκλάστονμπερυ είτε κοιμάται ακόμα μέσα στο Τορ, για τον άγιο Ιωσήφ της Αριμαθίας, που έφερε το δισκοπότηρο του Χριστού και φύτεψε έναν άκανθο από τους Αγίους Τόπους στο λόφο Ουέριαλ.

Φυσικά, πλέον δεν αντιλαμβανόμαστε τα πνεύματα της φύσης ως πραγματικά, ή μήπως ναι; Καθώς συζητούμε αυτά τα ζητήματα εδώ, δίπλα στον Όλυμπο, δεν πιστεύουμε ότι οι θεοί είναι πραγματικά εκεί επάνω και μας ακούνε, ή μήπως το πιστεύουμε; Κι όμως, πώς μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι δεν είναι εκεί; Υπάρχουν άνθρωποι στη Βρετανία, οι οποίοι όντως τιμούν τα πνεύματα της φύσης, τους προγόνους, τους θεούς, σαν να είναι πραγματικοί. Το γεγονός ότι αυτοί οι παγανιστές μοιράζονται τοπικούς μύθους και ιστορίες δέους και θαυμασμού θρέφει την αίσθηση που έχουν για την ιερότητα της φύσης. Όπως καταλαβαίνω, υπάρχει ένα αντίστοιχο κίνημα που δραστηριοποιείται στην Ελλάδα⁴⁸. Εν τω μεταξύ, γι' όσους από εμάς πιστεύουν στον Θεό, το ανά-μάγεμα της φύσης ως ιερής μπορεί να διαφοροποιήσει τους τρόπους με τους οποίους βλέπουμε τη θεϊκή δημιουργικότητα να αποκαλύπτεται. Ο καθένας θα πρέπει να κρίνει για τον εαυτό του τι σημαίνει «ιερό» γι' αυτόν.

Η γη που κατοικούμε είναι πληγωμένη, έχει βεβηλωθεί όπως ποτέ πριν... και δεν θα ανανήψει έως ότου ξαναγίνει, σε κάποιο βαθμό, και πάλι ιερή. Μέρος της διαδικασίας της ανά-ιεροποίησης πρέπει να περιλαμβάνει την αφήγηση των μύθων του τόπου, την ανά-αφήγηση και το ανά-ονείρεμα της γης, χρησιμοποιώντας λέξεις και τραγούδια για να γίνει και πάλι υπερφυσικό το μυστηριώδες έδαφος που είναι ο προπάτορας όλων των προπατόρων, η προμήτωρ όλων των προμητόρων⁴⁹.

Ρεπερτόριο

Όταν η αξία των ιστοριών ανεβαίνει, οι άνθρωποι ανησυχούν για το αν θα διατηρηθεί η αγνότητα της παράδοσης. Θα μπορούσαν να έχουν ενστάσεις ως προς τον τρόπο που διασκεύασα την ιστορία του Ερυσίχθονα. Εγώ σε αυτό θα απαντούσα ότι οι ιστορίες όντως αλλάζουν, και είναι αναγκαίο να

⁴⁸ Meenee Harita (2000), *Νεοπαγανισμός: η αναγέννηση της αρχαίας θρησκείας*, Θεσσαλονίκη: Αρχέτυπο.

⁴⁹ Lupton, *Dreaming of Place*, 28 – 29.

αλλάζουν. Η αφήγηση του Οβίδιου για τον Ερυσίχθονα διαφέρει από την αφήγηση του Καλλίμαχου⁵⁰. Ο κόσμος αλλάζει διαρκώς. Κάποιες αξίες που προβάλλονταν στις παραδοσιακές ιστορίες σήμερα πρέπει να αξιολογηθούν εκ νέου. Για παράδειγμα, η αξία που αποδίδεται στη δραστηριότητα του κυνηγιού θα πρέπει να αξιολογηθεί ξανά, εκεί όπου τα είδη των θηραμάτων βρίσκονται στα πρόθυρα της εξαφάνισης. Από μια σύγχρονη σκοπιά, οι άθλοι του Ηρακλή θα μπορούσαν να θεωρηθούν μια βίαιη πορεία οικολογικής καταστροφής. Μεγάλο μέρος του ρεπερτορίου λαϊκών μύθων της Ευρώπης είναι ανθρωποκεντρικοί: οι ιστορίες συχνά χρησιμοποιούν διάφορα είδη ζώων μ' έναν συμβολικό τρόπο που δε σέβεται την πραγματική τους φύση. Για παράδειγμα, οι λύκοι έχουν στιγματιστεί ως σύμβολα του κακού με έναν τρόπο που έχει υπάρξει καταλυτικός ώστε να κυνηγηθούν σε βαθμό εντελώς δυσανάλογο ως προς την απειλή που ενδεχομένως αποτελούν, και χωρίς καμία αναγνώριση για τις οικολογικές υπηρεσίες που προσφέρουν⁵¹.

Συνεπώς, πέρα από το να συλλέγουμε χρήσιμες ιστορίες από την παράδοση, έχουμε να κάνουμε πολλή δουλειά προκειμένου να αναπτύξουμε ένα νέο ρεπερτόριο, το οποίο να αντιστοιχεί στη δική μας χρονική στιγμή στην ιστορία, με τρόπους που θα ανά-μαγέψουν τη φύση. Ένα τέτοιο «οίκο-βαρδικό»⁵² ρεπερτόριο μπορεί να αντλεί έμπνευση από την ιστορία και την επιστήμη, την εμπειρία και την καινοτομία, και μπορεί να ενώνει στοιχεία από διαφορετικές παραδόσεις, συμπεριλαμβανομένων των ιθαγενών παραδόσεων, οι οποίες περιέχουν πιο αυθεντική και ευσεβή γνώση για τη φύση από ό,τι έχει επιβιώσει στην ευρωπαϊκή λαϊκή παράδοση. Στο αφηγηματικό τους έπος, *Έγινα Μέρος Αυτού*, η εταιρεία αφήγησης Company of Storytellers επινόησε μια υποθετική μυθολογία της Μεσολιθικής Αγγλίας, χρησιμοποιώντας γνώσεις από την αρχαιολογία και την ανθρωπολογία και μοτίβα «μετατοπισμένα» από μυθολογίες λαών κυνηγών-συλλεκτών –στη Βόρεια Αμερική και στη Σιβηρία– που αντιμετώπιζαν «συγκρίσιμες περιβαλλοντικές συνθήκες»⁵³.

Το *Φορτία και Ευλογίες* [*Burdens and Blessings*] του Έρικ Μάντεν συνδέει ανέκδοτα από την πραγματική ζωή σχετικά με κλιματικές αλλαγές και

⁵⁰ Καλλίμαχος (2004), *Hymn to Demeter*, Neil Hopkinson (εκδ.), Cambridge: Cambridge University Press.

⁵¹ Lopez Barry (1995), *Of Wolves and Men*, New York: Touchstone.

⁵² Χρησιμοποιώ τον όρο «οίκο-βαρδικό» [ecobardic] προκειμένου να αναφερθώ σε μια προσέγγιση της αφηγηματικής, και των τεχνών γενικά, η οποία αναγνωρίζει την κεντρικότητα που έχει στην εποχή μας η σχέση της ανθρωπότητας με το οικοσύστημα, και η οποία εμπνέεται από την παράδοση για να μιλήσει δημιουργικά στο παρόν.

⁵³ Μπεν Χάγκαρτν, προσωπική επικοινωνία, 2007.

παραδοσιακές ιστορίες σοφίας (συμπεριλαμβανομένου του «Ερυσίχθονα»), και πρωτότυπα τραγούδια σχετικά με το να ζει κανείς χωρίς να επιβαρύνει τη γη. Το *Σε Κοινό Έδαφος* [*On Common Ground*] των Χιου Λούπτον και Κρις Γουντ αφηγείται την πραγματική ιστορία του χωριάτη ποιητή Τζον Κλαιρ, που υπήρξε θύμα της περιφράξης των πάρκων της Αγγλίας: διηγούνται πως ο Κλαιρ, όταν στερήθηκε την κοινόχρηστη γη, την οποία αγαπούσε τόσο βαθιά που αποτελούσε προέκταση της ίδιας του της ψυχής, οδηγήθηκε στην τρέλα.

Στο *Ο Ρομπέν του Άγριου Δάσους* [*Robin of the Wildwood*], η Fire Springs εφηύρε εκ νέου τον θρυλικό παράνομο Ρομπέν των Δασών ως μυθικό φύλακα των δασών. Εμπλουτίσαμε το υλικό που ήταν διαθέσιμο από μεσαιωνικές μπαλάντες με την οικολογική αφήγηση της εξέλιξης των βρετανικών άγριων δασών, με το αγγλικό λαϊκό παραμύθι του «Χερν του Κυνηγού», με τα πραγματικά γεγονότα των σαμποτάζ έργων οδοποιίας κατά τη δεκαετία του 1990 από οικολόγους-παγανιστές διαδηλωτές, καθώς και με μοτίβα από κέλτικους, γερμανικούς και ελληνικούς μύθους. Η καταστροφή της δρυός της Δήμητρας από τον Ερυσίχθονα μεταλλάσσεται στην καταστροφή, από τον Γκυ του Γκίσμπορν –τον Νορμανδό εχθρό του Ρομπέν– της μεγάλης δρυός του Σέργουντ, ιερού δέντρου της Ούρσουικ, Κυράς των Άγριων Πλασμάτων, την οποία εμείς φανταστήκαμε ως μια βόρεια συγχώνευση της Δήμητρας και της Άρτεμης⁵⁴.

Μυθοποιία

Με το ανά-μάγεμα της φύσης, η αφήγηση μπορεί να επιδιώξει – παράλληλα και με άλλες τέχνες, με τη γονική καθοδήγηση, την εκπαίδευση, τη θρησκεία και τις εκστρατείες ενημέρωσης– να καλλιεργήσει μια ευαισθησία που θα περιορίζει την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων από τους ανθρώπους και θα επιδιώκει έναν κόσμο όπου η ανθρωπότητα και η φύση θα μπορούν να ευδοκιμούν μαζί. Ωστόσο, οφείλω να αναγνωρίσω ότι αυτή η ουτοπική φιλοδοξία πηγαίνει ενάντια στο βιολογικό ένστικτο της ανθρωπίνης φύσης, το οποίο, στο ατομικό, το οικογενειακό, το εταιρικό ή το κρατικό επίπεδο, είναι να επιδιώκει το προσωπικό, βραχυπρόθεσμο συμφέρον πάνω από οποιαδήποτε άλλη προτεραιότητα. Η διδασκαλία της αγάπης του Χριστού αλλάζει δραστικά αυτή την παρόρμηση, αλλά ωστόσο η ιστορία μάς παρέχει ελάχιστα παραδείγματα όπου η εθελοντική καταπίεση του προσωπικού συμφέροντος να έφτασε ποτέ να χαρακτηρίζει ολόκληρες κοινωνίες.

⁵⁴ Το όνομα 'Ούρσουικ' το δανείστηκε ο Κέβαν Μανγουάρινγκ από τον χαρακτήρα ενός σοφού στο παραμύθι του Χερν του Κυνηγού, και το απέδωσε σε μια βρετανική θεά των δασών που ορθά λέγεται Αντράστη.

Γι' αυτό και διατηρώ τις αμφιβολίες μου γι' αυτή την υπόθεση, στην οποία φαίνεται ίσως να βασίζεται κι αυτή η εισήγηση, ότι εάν πρώτα μπορέσουν να μεταμορφωθούν οι καρδιές των ανθρώπων, τότε η οικολογική κρίση μπορεί να αντιμετωπιστεί. Εύγλωττες προειδοποιήσεις για τον αντίκτυπο της βιομηχανικής ανάπτυξης έχουν διατυπωθεί από ευαίσθητες ψυχές, όπως ο Γουίλιαμ Μπλέικ, από την αρχή της βιομηχανικής επανάστασης. Σήμερα είναι πιο δυνατές από ποτέ, και όμως οι ρυθμοί της οικονομικής ανάπτυξης, της πληθυσμιακής αύξησης και της οικολογικής καταστροφής είναι υψηλότεροι παρά ποτέ. Υπάρχει ένα χάσμα ανάμεσα στα λόγια και τις πράξεις. Επιβάλλονται κανονισμοί, εδραιώνονται προστατευόμενες φυσικές περιοχές, αλλά αυτές οι ασκήσεις περιορισμού των ζημιών από τη μια πλευρά, που θυμίζουν την κιβωτό του Νώε, μοιάζουν να συντρίβονται από τον κατακλυσμό της έξαλλης ανάπτυξης από την άλλη.

Κατά τη μελέτη της παγκόσμιας οικολογικής κρίσης, έχω βιώσει, όπως και άλλοι⁵⁵, μια υπαρξιακή κρίση ελπίδας. Επιθυμώ ένα ελπιδοφόρο όραμα του μέλλοντος –για τις παρούσες και τις μελλοντικές γενιές, για την βιοποικιλότητα της γης– αλλά δυσκολεύομαι να αποφύγω το συμπέρασμα πως, ότι και να κάνω εγώ και άλλοι που σκέφτονται με τον ίδιο τρόπο, η κρίση μάλλον θα χειροτερέψει, με τρομερές συνέπειες για μεγάλο μέρος της φύσης και της ανθρωπότητας. Πώς θα πρέπει να αντιμετωπίσει κανείς μια τέτοια γνώση, πως μπορεί να ζήσει τη ζωή του με χαρά; Ακόμα κι εάν η ανθρωπότητα τελικά βρει έναν τρόπο να συμφιλιώσει τα ένστικτά της με την ευημερία του οικοσυστήματος, μου φαίνεται μάλλον απίθανο ότι η παγκόσμια κατάσταση θα αρχίσει να βελτιώνεται, αντί να χειροτερεύει, τουλάχιστον κατά τη διάρκεια ζωής όλων των παρόντων σήμερα. Εάν αυτό ισχύει, τότε το εγκόσμιο όραμα της οικοτοπίας μπορεί να ειπωθεί ως ένας μύθος μιας χρυσής εποχής που τοποθετείται όχι στο παρελθόν, αλλά στο μέλλον μετά τον δικό μας θάνατο, όπως η χριστιανική ελπίδα για «έναν νέο παράδεισο και μια νέα γη»⁵⁶.

Με το να αμφισβητώ την ίδια μου τη θέση, μήπως έχω υπονομεύσει ολόκληρη την εισήγησή μου; Όχι απαραίτητα. Η ελπίδα δεν θα πρέπει να υποκύπτει σε μια δεξιά καταστροφολογία (*Götterdämmerung*)⁵⁷, διότι δεν μπορούμε να γνωρίζουμε τι μας επιφυλάσσει το μέλλον – σε αυτόν τον κόσμο ή σε οποιονδήποτε άλλον.

⁵⁵ Goodchild Philip (2002), *Capitalism and Religion: the price of piety*, London: Routledge.

⁵⁶ Αποκάλυψη 21:1.

⁵⁷ Χρησιμοποιώ τον όρο 'Götterdämmerung' προκειμένου να αναφερθώ στη στάση του να συνεχίζει κανείς να επιδιώκει προκλητικά και καταστροφικά το προσωπικό συμφέρον, με τη λογική ότι η καταστροφή είναι ούτως ή άλλως αναπόφευκτη. Robinson, Kim Stanley (1998), *Antarctica*, London: HarperCollins.

Εδώ πρέπει να παραβιάσω τη σύμβαση του ορθολογιστικού υλισμού που είναι αποδεκτός στον ακαδημαϊκό λόγο. Προκειμένου να πάρουμε στα σοβαρά τη δουλειά των αφηγητών, δεν θα πρέπει να πάρουμε στα σοβαρά και το χώρο του φανταστικού, εκεί όπου το πιθανό δεν περιορίζεται από αυτό που είναι ορατό στον υλικό κόσμο; Η Μάργκαρετ Αλεξίου σημειώνει ότι η πρόθεση «παρά-» σε πολλά ελληνικά είδη αφήγησης –«παράδοση», «παραμύθι», «παραλογή»⁵⁸– «σημαίνει το να βγαίνει κανείς από τα φυσιολογικά όρια. Σ' αυτά τα είδη αφήγησης, το νόημα βρίσκεται ακριβώς στο χάσμα ανάμεσα στο "αληθινό" και το "μη αληθινό", δηλαδή ανάμεσα στην προηγούμενη εμπειρία και το δυνητικό μέλλον»⁵⁹. Εάν αποδεχτούμε αυτή την ελευθερία, εάν αποφύγουμε να υποβαθμίσουμε τη φαντασία αποκλειστικά σε νευροψυχολογία, τότε το μάγεμα της φύσης από τις ιστορίες στη φαντασία μας μπορεί να μην είναι μόνο ένα εργαλείο για να καλλιεργηθεί η οικολογική ευσπλαχνία· μπορεί να συνεισφέρει σε κάτι που υπερβαίνει τη δική μας θνητή ύπαρξη, που είναι πέρα από τη διάκριση μεταξύ παρελθόντος και μέλλοντος. Ο Τόλκιν προτείνει ότι η υποδημιουργική τέχνη της μαγείας –όπως ο τρόπος που οι Αβοριγίνες τραγουδούν τη γη σε αέναη δημιουργία– «μπορεί στην πραγματικότητα να βοηθάει στην άνθηση και τον πολλαπλό εμπλουτισμό της πλάσης»⁶⁰:

Ευλογημένοι είναι οι μυθοπλάστες με τους στίχους τους
για πράγματα που δεν υπάρχουν στη γνωστή ιστορία.
Δεν είναι εκείνοι που ξέχασαν τη Νύχτα,
ή που μας προσκαλούν να καταφύγουμε στις οργανωμένες απολαύσεις,
σε απομονωμένες νησίδες οικονομικής ευδαιμονίας...

Έχουν δει τον Θάνατο και την απόλυτη ήττα,
αλλά ωστόσο δεν θα υποχωρούσαν απελπισμένοι,
αλλά συχνά έχουν στρέψει το τραγούδι τους στη νίκη
και έχουν θερμάνει τις καρδιές με θρυλικές φωτιές,
φωτίζοντας το Τώρα και το Κάποτε,
με φως από ήλιους που άνθρωπος δεν έχει ακόμα δει⁶¹.

⁵⁸ Οι όροι «παράδοση», «παραμύθι» και «παραλογή» εμφανίζονται στα ελληνικά στο πρωτότυπο και μεταφράζονται στην υποσημείωση (σημ. μεταφρ).

⁵⁹ Alexiou, *After Antiquity*, 165 – 166.

⁶⁰ Tolkien, «On Fairy Stories».

⁶¹ Idem, «Mythopoeia».

Σε αυτό το όραμα, το νόημα του μύθου δεν είναι απλά μια μεταφορά για κάτι μέσα στον κόσμο που γνωρίζουμε, αλλά επίσης και μια σκιώδης νύξη της ευρύτερης πραγματικότητας έξω από τη σπηλιά του Πλάτωνα. Μέσα από τον φακό της φαντασίας, τόσο ο μυθοπλάστης όσο και το κοινό εμπλέκονται μεταφυσικά με αυτόν τον άλλο κόσμο. Φυσικά, εάν αποστραφούμε τελείως από τον υλικό κόσμο, προκειμένου να αδράξουμε μια αλλόκομη ελπίδα, το πιθανότερο είναι ότι θα αμελήσουμε τους ηθικούς κανόνες του υλικού κόσμου. Το ουτοπικό βασίλειο του βασιλιά Αρθούρου διαλύεται όταν οι ιππότες του φεύγουν για να αναζητήσουν το Άγιο Δισκοπότηρο. Δεν πρόκειται για επιλογή είτε το ένα είτε το άλλο, αλλά για συνδυασμό και το ένα, και το άλλο. Και πάλι υπάρχει μια δυαδική αντιπαράθεση, που πρέπει να υπερβούμε, ανάμεσα στο υλικό και στο φανταστικό. Ανάμεσα στην ιστορία και στο μύθο. Ανάμεσα στη σάρκα και στο λόγο. Να αναζητήσουμε, ενάντια στα ίδια μας τα βιολογικά ένστικτα, μια αειφόρο ειρήνη με τη φύση, και ταυτόχρονα να σφυρηλατήσουμε την παρηγοριά της ελπίδας, διαμέσου της φαντασίας.

Ευλογημένοι είναι οι άνθρωποι της φυλής του Νώε, που έχτισαν τις μικρές τους κιβωτούς, αν και αδύναμες και φτωχά γεμισμένες, και τιμονεύουν μέσα από ενάντιους ανέμους προς ένα φάντασμα, μια φήμη για ένα λιμάνι που μαντεύουν με την πίστη⁶².

Οπότε έχουμε ακόμα ανάγκη του μεγάλου μύθου του θανάτου και της επιστροφής –της Περσεφόνης, του Ορφέα, του Όσιρη, του βασιλιά Αρθούρου, του Ιησού Χριστού– που μαγεύουν πραγματικά τοπία και προλέγουν ταυτόχρονα το θάνατο και την επιστροφή της αφθονίας της φύσης · το θάνατο και την επιστροφή τη δική μας. Κατά πόσο η παρηγοριά που προσφέρουν είναι «απλά» φανταστική ή μια υποψία μια μεγαλύτερης πραγματικότητας, δεν θα το μάθουμε ποτέ με σιγουριά στην αποδώ πλευρά του παραδείσου.

Ευχαριστίες

Είμαι ευγνώμων στην Τασούλα Τσιλιμένη, που με προσκάλεσε να παρουσιάσω αυτή την εισήγηση στο πρώτο συνέδριο με θέμα «Αφήγηση και Περιβάλλον», που διοργανώνεται από την Πανελλήνια Ένωση Αφήγησης και το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, στον Παλιό Παντελεήμονα Πιερίας, στις 11-13 Μαΐου 2007. Πολλές ευχαριστίες στην Κίρστου Χαρτσιώτης, την Μαίρη Μέντλικοτ, τον Ντέιβιντ Μέτκαλφ και τον Γκλεν Σμιθ που έκαναν σχόλια σε πρώιμες εκδοχές της εισήγησης. Επίσης, ευχαριστώ τον Βασίλη Αργυρούλη, τον Μπεν Χάγκαρτ, τον Έρικ Μάντεν, τον Κέβαν Μάνγουαρινγκ και την Μα-

⁶² Ibid.

ρίνα Τρεκλή, και ένα μεγάλο ευχαριστώ στην Ελένη Σαμαρά που μετέφρασε αυτό το κείμενο στα ελληνικά.

Anthony Nanson

Λέκτορας Πανεπιστήμιου Bath

Μετάφραση κειμένου: Ελένη Σαμαρά

How Can Live Storytelling Re-enchant the Natural World in an Electronic Age?*

Throughout history, and especially since the industrial revolution, the advance of humankind has been at the expense of the rest of nature. As human populations expand, colonise territory, and exploit resources, so the populations of other species tend to diminish, some to extinction, and living habitats are transformed into deserts of concrete, tarmac, monoculture, and bare earth. In England, where the industrial revolution began, this process continues despite a vigorous conservation movement: the intensification of agriculture over the past thirty years has halved the populations of many bird species¹. Some will ask whether such things matter. Are not human interests more important than non-human ones? Does not economics trump ecology? Is not the conservation of wild creatures and landscapes merely a preference of leisured classes conditioned by nineteenth-century romanticism? It's not my task here to counter these arguments. I shall assume that the vital priority of conserving 'nature' can be persuasively argued on multiple bases: that human existence depends on a complex interconnected ecosystem; that nature nourishes our psychic well-being; that it's intrinsically beautiful and interesting; that non-human entities have their own right to exist; that nature is a divine creation; that traditional assumptions that its bounty is inexhaustible are invalidated by today's global ecological crisis.

In *Storytelling and Ecology* I surveyed the gamut of ways that oral storytelling can interface with ecological concerns². Here I shall address the particular question of how storytelling can help to foster love for nature. For surely people need to care about the well-being of nature before they will be

* Text © Anthony Nanson 2007.

¹ Graham Harvey, *The Killing of the Countryside*, Vintage, London, 1998; Peter Holden & Tim Cleeves, *RSPB Handbook of British Birds*, Christopher Helm, London, 2002.

² Anthony Nanson, *Storytelling and Ecology: reconnecting nature and people through oral narrative*, University of Glamorgan Press, Pontypridd, Wales, 2005.

willing to pay the price of protecting it. Taking inspiration from traditional cultures' 'enchantment' of nature, I shall consider – in terms of empathy, connection, significance, and sacredness – how storytelling may help to 're-enchanted' people's perception of wild creatures and places. I shall then subject the above premise to a harsh realist scepticism that, paradoxically, invites a metaphysical response in which the mythic imagination has a vital role.

Alienation

The term 'nature' is problematic, since the perception that nature and culture are separate and opposed lies at the root of the ecological crisis. For the sake of discussion I will use the word 'nature' to refer collectively to the ecology of wild entities, living and non-living, that could flourish independently of humans but in practice often coexist with human activity. The critiques of environmentalism I listed above imply an opposition between mutually exclusive alternatives: civilisation or nature; human or non-human. Zakynthos, for example, has seen head-on conflict between environmentalists keen to protect nesting sites of the endangered loggerhead turtle and local people angered by the concomitant restriction of development³. In England, nature conservation areas, where development is curtailed, are segregated from land zoned for human habitation or food production, where nature tends to be destroyed⁴. To experience much nature other than the opportunist species able to survive in urban areas, city dwellers must travel to protected or remote areas where biodiverse nature is allowed to flourish. Children, unable to simply run into the fields to play, watch TV instead.

The way forward, I suggest, lies in reconciling this opposition between nature and culture, in our thinking, in our hearts, in the way we inhabit the land. The mythic idyll of 'Arcadia' offers an idealised vision of people and nature flourishing together in the same landscape. Whether such an ecotopia⁵ ever existed is moot. It's a far cry from the combative attitude to nature which Dimitrios Theodossopoulos observes in Zakynthiot country-folk struggling against weeds, pests, and climate to eke a living from their land⁶. Some

³ Bob Gibbons, *Greece: travellers' nature guide*, Oxford University Press, Oxford, 2003; Dimitrios Theodossopoulos, *Troubles with Turtles: cultural understandings of the environment on a Greek island*, Berghahn Books, New York, 2005.

⁴ Recent government policy has, however, encouraged farmers to set aside some land as wildlife habitat.

⁵ 'Ecotopia' = an ecological utopia.

⁶ Theodossopoulos, *Troubles with Turtles*.

attribute such antagonism to Christianity's historical assertion of human dominion over nature⁷. David Abram traces Western culture's alienation from the earth to the Greek invention of an alphabet that divorced thought from sensual reality⁸. Others look back to the rise of organised agriculture which consigned to a 'golden age' memory the ancestral hunter-gatherer's wild freedom as one 'link in the long chain of creation'⁹.

Do we find, then, an Edenic ecotopia among hunter-gatherer societies? Colin Turnbull observed in the Mbuti a profound love for the Ituri Forest¹⁰ they inhabit, and indeed worship, yet also observed them heartlessly mocking animals they'd speared¹¹. The myth of the noble savage, though sometimes truer than sceptics credit, has never been true in perfect. The Eskimo hunting life entails much hardship and fear, Barry Lopez observes:

They are afraid because they accept fully what is violent and tragic in nature. It is a fear tied to their knowledge that sudden, cataclysmic events are as much a part of life, of really living, as are the moments when one pauses to look at something beautiful¹².

The power over nature that technology has given modern civilisation poses a grave threat to the ecosystem but also offers us the possibility, if we choose it, of working towards new kinds of participation in nature's complex equilibria. Romantic, environmentalist, creation-spirituality¹³, and neopagan sensibilities, by extending the scope of compassion for the 'other' to encompass the non-human, might conceivably both facilitate nature's flourishing and enhance the joy of human existence.

⁷ Ibid.; Lynn White, Jr, 'The Historical Roots of Our Ecologic Crisis', in *The Ecocriticism Reader: landmarks in literary ecology*, ed. Cheryll Glotfelty & Harold Fromm, University of Georgia Press, Athens, GA, 1996.

⁸ David Abram, *The Spell of the Sensuous*, Vintage Books, New York, 1997.

⁹ Simon Schama, *Landscape and Memory*, HarperCollins, London, 1995. See also Hugh Brody, *The Other Side of Eden: hunter-gatherers, farmers, and the shaping of the world*, Faber & Faber, London, 2002; Richard Heinberg, *Memories and Visions of Paradise: exploring the universal myth of a lost golden age*, Jeremy P. Tarcher, Los Angeles, 1989.

¹⁰ Democratic Republic of the Congo.

¹¹ Colin Turnbull, *The Forest People*, Pan, London, 1976.

¹² Barry Lopez, *Arctic Dreams: imagination and desire in a northern landscape*, Harvill Press, London, 1999, p. 201.

¹³ 'Creation spirituality' = the tradition within Christianity which honours nature as an expression of God.

Enchantment

Traditional societies perceive the landscape as permeated and animated by a coextensive mythscape of stories, songs, spirits, and other elements of what I shall call 'enchantment'. Of the Gloucestershire valley in which he grew up in the 1920s, Laurie Lee writes,

There were ghosts in the stones, in the trees, and the walls, and each field and hill had several. The elder people knew about these things and would refer to them in personal terms, and there were certain landmarks about the valley – tree-clumps, corners in woods – that bore separate, antique, half-muttered names that were certainly older than Christian¹⁴.

This enchantment of nature grants awareness that one's livelihood depends upon nature's fertility; knowledge how to sustainably extract its resources; fear of its power to inflict harm; remembrance of where ancestors have done deeds and been laid to rest; a moral code mapped upon places and creatures; communion with the divine.

Such perceptions have historically been dismissed as superstitions from which people may be liberated by Christian – later, materialist – 'truth'. 'The spirits *in* natural objects, which formerly had protected nature from man, evaporated,' says Lynn White. 'Man's effective monopoly on spirit in this world was confirmed, and the old inhibitions to the exploitation of nature crumbled'¹⁵. The tide of modernisation has swept away nature's enchantment at the same time as it has swept away much of nature.

In describing nature as 'enchanted', I have in mind J. R. R. Tolkien's use of the term 'enchantment' to denote a story-maker's¹⁶ 'subcreation' of a 'secondary world' that imaginatively reflects truths about the 'primary world' we inhabit¹⁷. The mythscape is not susceptible to scientific observation. It exists in the imagination; the 'truth' it mediates is not the same as verifiable, rational 'truth'. Yet, if such enchantment has mediated respect for nature in traditional societies, might some 're-enchantment' of nature help to instigate more respect of that kind today? Not to reconstruct the mindset of past societies. Not to abandon scientific understanding that has liberated people from unnecessary fears and harmful ignorance. Not to cleave to non-rational

¹⁴ Laurie Lee, *Cider with Rosie*, Penguin Books, Harmondsworth, England, 1987.

¹⁵ White, 'Historical Roots of Our Ecologic Crisis', p. 10.

¹⁶ I use 'story-maker' to refer collectively to storytellers and story-writers.

¹⁷ J. R. R. Tolkien, 'On Fairy-Stories', in *Tree and Leaf*, HarperCollins, London, 1988.

belief systems held to be incontrovertible truth. I mean a re-enchantment of nature in that which we acknowledge to be our imagination – the storyteller's, the listener's, the collective imagination of the people who share the stories and the land – but which also shapes who we are and what we value.

In examining how storytelling can help to re-enchant nature, I shall address both the *content* of the stories we choose to tell and the *process* of storytelling as an activity. Lest this sound like a masterclass in brainwashing techniques, let me acknowledge that, yes, the promotion of respect for nature is in part a political mission and, yes, one could try to use storytelling in a cynically manipulative way. But it's also a mission of relationship, and means should be in harmony with ends: if we aim to foster more respectful relationships with something other – non-human nature – then our storytelling must be respectful of the other – the listener – as an autonomous being, whose imagination will respond in ways we can't expect to control. If storytelling takes place outdoors, in nature, we must respect too the autonomous agency of nature to contribute to the experience in unpredictable ways.

So, let me tell you a story ...

Empathy

In the basement of a museum in Bath I once saw, in a glass case, a stuffed bird that was about so big, with handsome plumage – blue above and a wine red breast. The caption said this bird came from the eastern woods of North America. Its name was *Ectopistes migratorius*; otherwise known as the 'passenger pigeon'.

Now, the passenger pigeon was once the most abundant bird on earth. Possibly forty per cent of all the birds in North America were passenger pigeons. The early European settlers were amazed to see the enormous flocks, hundreds of kilometres long, each containing thousands of millions of birds. The naturalist John James Audubon saw one such flock in 1813. He said the sky was literally full of birds and the noonday sun was darkened as if by an eclipse. Their droppings fell from the sky like snow and the noise of beating wings overwhelmed his mind. He dared to venture inside a wood where they were nesting. The smell in there was incredible and the droppings lay so deep on the ground that at first he thought they were snow. When the birds returned to their nests, the sound of their landing in the trees was like thunder, their wooing calls were like the ringing of bells, and branches snapped off, whole trees collapsed, under the weight of so many birds.

The native people had always hunted the passenger pigeon. Its meat was tasty and the birds were easy to kill: you could just knock them down with a pole. But for the European settlers, struggling to get by in a new land, the passenger pigeons were like manna from heaven. They killed them for food. They killed them for sport. They organised mass hunts, after which each man took as many dead birds as he wanted and the rest were left for the pigs.

After 1800 the industrial revolution was underway and in the fast-growing cities there was a lucrative market for game. Passenger pigeon became a fashionable delicacy. The hunting became commercialised and mechanised. The birds were killed with guns, nets, fire, by pulling down trees, even with an early kind of machinegun. The new railways were used to transport the carcasses to market and the telegraph brought the latest information to help the hunters track the flocks.

The passenger pigeons were killed in enormous numbers. In one year a thousand million were killed in Michigan alone. The native people protested against this scale of slaughter. They were ignored. People said the passenger pigeon needed no legal protection – because they were just so numerous.

But they were becoming less numerous. On top of all the hunting, rapid deforestation to make space for farmland was destroying their food supply of beechmast and acorns. In 1878 the last really big flock of one thousand million passenger pigeons nested near Petoskey, Michigan. The hunters came – and destroyed that flock. In one month they took three hundred tons of pigeons. There were five freight cars packed full with their carcasses every day of that month.

Now the passenger pigeon was really in trouble. Their population fragmented and dwindled. Their breeding cycle was disrupted. Their nesting sites were destroyed. Each pair of birds was able to produce only one chick per year. They just couldn't breed fast enough to replace their losses.

The last flock of any size – 250,000 – nested in a wood on the Green River, Ohio, in 1896. The hunters got word by the telegraph. From every direction they converged by railway upon that wood. And they obliterated those birds. Of the 250,000 just five thousand escaped. One hundred thousand newborn chicks, of no commercial value, were left to the predators. The carcasses of the adult birds were loaded on to a freight train and sent to market. But a derailment further down the line brought the train to a halt. In the hot sun the carcasses tightly packed in the

freight cars soon began to putrefy. The whole lot went to waste and were dumped in a ravine nearby.

After that, sightings of passenger pigeons were few and far between. In 1902 a flock of 140 was seen in Arkansas – and shot down. In 1904 one was seen in Vermont. It was shot down. In 1906 one more bird in Arkansas. It was shot down. In 1907 one was spotted in Quebec. Again it was shot down. And that was the last time anyone shot – or saw – a wild passenger pigeon.

There were still a few in zoos. But they did not breed well in captivity, and one by one the captive birds died.

Until there was one left.

They called her Martha. She was born in Cincinnati Zoo in 1885. People came from all over the United States to see her – the last of the passenger pigeons. She lived on to the age of twenty-nine. She died on 1 September 1914 at 1.00 p.m. With her death, the passenger pigeon, which had once been the most abundant bird on earth, became extinct¹⁸.

I might have told essence of this story from the point of view of Martha; or perhaps of a fictional hunter who took part in the great pigeon hunts, observed the birds' falling numbers, and in his old age visited Martha in the zoo and regretted his part in the species' demise. These would be nice strategies, especially for telling this story to children, and might effectively elicit empathy for the passenger pigeon – the whole species ultimately personified in its last survivor. But I like to tell the story in the bare, historical way I've just told it. By avoiding fictional embroidery, I signal that, so far as I can ascertain the facts, I'm narrating something that really happened and ought to be remembered. The story is thereby received with heightened gravity, even shock, and an empathy akin to that with which an audience might receive a story of an atrocity against human beings.

To distinguish between the impact of a story presented as true history and that of a more imaginative story raises hoary questions about how well we can know the truth of past events. Those passionately committed to a faith, a nation, an ideology have often persuaded themselves that certain traditional stories – which cannot really be confirmed beyond reasonable doubt – are the literal truth of what actually happened. In a workshop I ran

¹⁸ Anthony Nanson, 'The Passenger Pigeon', oral narrative. Sources: David Day, *The Doomsday Book of Animals: a unique natural history of three hundred vanished species*, Ebury Press, London, 1981; Robert Silverberg, *The Dodo, the Auk and the Oryx: vanished and vanishing creatures*, Penguin Books, Harmondsworth, England, 1973.

about true-life ecological stories two students protested my distinction between historical and traditional stories: one asserted that for her the ancient myths are as 'true' as anything in history; the other questioned how I can be sure the passenger pigeon flocks ever existed. Yet, when I explained how Fire Springs¹⁹ sometimes embed a challenging true-life story within a set of more entertaining, traditional stories, the former student said that if she were told a story like the passenger pigeon's in such a context she would feel like she'd been 'raped'. Challenging though this comment was, it confirmed that people do respond differently to the 'truth' of history and the 'truth' of myth – even if, ultimately, we cannot draw a neat line between the two.

Both true-life and imaginative stories can, in different ways, contribute to nature's re-enchantment by eliciting empathy for that which is 'other': not merely the human other – of different gender, ethnicity, class – but also the non-human. In Greek stories since antiquity the trope of metamorphosis has suggested a reciprocity between human and non-human; it's sometimes coupled with the hero doing a kindness to an animal, as in the tale of 'Yankos' (involving eagle, lion, and ants)²⁰.

To feel empathy for animals takes not so vast a stretch of the imagination. To feel it for plants requires rather more. To experience empathy for the non-living elements of nature – mountains, rocks, caves, lakes, streams, seas, even the planet as a whole – may require one to attribute to these things some form of spirit. Important about the *process* of storytelling is that, like literature, it engages the audience's imagination in an active way. The listener, like the reader, actively perceives experiences from the point of view of people, or beings, other than oneself. 'Those of us who have been true readers all our life', says C. S. Lewis,

seldom fully realise the enormous extension of our being which we owe to authors ... I regret that brutes cannot write books. Very gladly would I learn what face things present to a mouse or a bee; more gladly still would I perceive the olfactory world charged with all the information and emotion it carries for a dog²¹.

¹⁹ The British storytelling company Fire Springs comprises Kirsty Hartsiotis, Kevan Manwaring, David Metcalfe, Anthony Nanson, and Richard Selby.

²⁰ Margaret Alexiou, *After Antiquity: Greek language, myth, and metaphor*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 2002.

²¹ C. S. Lewis, *An Experiment in Criticism*, Cambridge University Press, Cambridge, England, 1992, p. 140.

This active imagining creates in the audience's mind an experience akin to a memory; this experience, including their empathy with the story's protagonists, becomes part of who they are. The audiovisual media of cinema and television do not engage the creative imagination in so active a way. The imaginative work is done for us and presented to us as a spectacle. From a remote citadel the film-maker manipulates us to empathise with the hero, to feel strong emotions; but when the film is over we leave the screen behind and walk away.

Al Gore's documentary about global warming, *An Inconvenient Truth*, dissonantly subverts our normal experience of cinema. We watch the spectacle of Gore addressing, like a storyteller, a live audience. We're stirred by a momentous story that bears the gravity of something that's actually happened and is still happening. But then we walk away. In my case, alone. I left the cinema in tears, needy to share in company the challenge of receiving that story. My feeling of isolation in that moment points towards the second way storytelling can re-enchant nature: by making a connection.

Connection

The beauty and educational value of nature documentaries are undeniable; yet the uplifting sense of wonder to be had from watching, say, the BBC's *Planet Earth* can become an end in itself, not so different an experience from watching fantasy-scapes created entirely from CGI.²² Many people's knowledge of nature derives more from TV than the real thing. Moreover, the selection of footage – typically from unspoilt places like nature reserves – that will best uplift the audience conveys a false impression of nature's well-being. Once sufficient footage of creatures and habitats is archived to provide samples for CGI, the audience's desire for images of nature could in theory be satisfied without the real thing needing to exist – as already demonstrated by TV series like *Extinct*.

The pervasive presence of audiovisual media, and other communications technologies, distances people from what is physically around them. Abram argues that writing too is guilty of this effect.²³ Where storytelling scores over all these media is in the way that, at the same time as it engages the listener's imagination, it also confronts them with the physical presence of the storyteller and also the other members of the audience and the environment in which the storytelling is taking place. It makes a connection between the

²² CGI = computer-generated imagery.

²³ Abram, *Spell of the Sensuous*.

actual and the imagined, between the primary world we inhabit and the secondary world of the story.

In England, at least – where the combination of omnipresent communications technologies and entrenched neoliberal policies has exacerbated people's alienation not only from nature but from society too – the confrontation with a live storyteller can pose a radical challenge. Some audience members don't at first realise that storytelling is a relationship, that the storyteller, not being a TV screen, cannot tell the story well unless the audience actively listens; you have to work to win their attention, to the story, to the whole situation of you telling the story to them in this place. This eliciting of responsiveness to a stranger – the storyteller – is one tiny step, against the grain of late modern society, towards a more general sense of responsibility to the reality around us: other people, other species, the physical environment.

The storyteller – unlike the film-maker – having elicited this relationship with the audience, then has the responsibility of guiding them safely back to the here and now. This process of 'return' is experienced collectively. In informal settings especially, the telling of one story may precipitate discussion or the telling of other stories by other speakers. In Africa, Cynthia Ward explains, 'the value of the oral tale to the oral culture lies not entirely in the tale itself, but, perhaps more significantly, in the discussion it generates after it is told'²⁴.

In the storytelling moment a web of connections is woven between the storyteller and the audience, and among the audience, and also between them and the place where they are. If this place is outdoors, then a connection is made with whatever aspects of nature are manifest there. This connection is deepened if the storyteller incorporates qualities of that place into the storytelling, or chooses stories that pertain to the local ecology – or are set in that very place:

This knowledge of the place informs the telling, so that when a story is told 'in situ' what the mind's eye is seeing (the invisible world) locks in with and corresponds to what is actually there. The teller becomes a medium through which the landscape can speak (Hugh Lupton²⁵)

Such a connection can readily be sought with landscapes, habitats, plants. It's trickier to persuade a wild animal to stand still while you tell a

²⁴ Cynthia Ward, 'What They Told Buchi Emecheta', *Proceedings of the Modern Language Association*, 105(1), p. 88. Quoted in Alexiou, *After Antiquity*.

²⁵ Hugh Lupton, *The Dreaming of Place: storytelling and landscape*, Society for Storytelling, Reading, p. 22.

story in its presence. But telling stories about places and creatures, whether in situ or not, leads us to the third way storytelling can re-enchant nature: by according specific places and creatures a unique significance.

Significance

Trees are a good example. They're a key element of many habitats and – in attaining ages that plumb beyond the human lifespan into the past, and in their branching form – they are redolent of story-making itself. Once people have learnt to identify different trees, imaginative significance can be imparted to particular species by the telling of stories in which those species feature²⁶, especially when this is done in the presence of living specimens. The trick is to find not stories that mention trees as scenery, but stories in which the tree is a major character, such as 'The Girl in the Bay-Tree'²⁷. from Greece, or 'The Green Ladies of One Tree Hill'²⁸ (about beeches), from the British Isles

In both those tales the tree's animating spirit manifests as a dryad-like female being. In the Welsh tale 'The Woman of Llyn-y-Fan'²⁹ the spirit of a *lake* similarly takes womanly form. Such anthropomorphism is not essential. The protagonist of the Estonian tale 'The Lake that Flew Away'³⁰ is a lake, Lake Eim, which retains the form of a lake throughout³¹.

From a materialist perspective, such stories are of course make-believe. How are we to understand the significance they bestow on non-human entities? The tree spirits are but a metaphor, says the materialist. A metaphor of what? Of some archetype in the human psyche? No doubt. But must we be so anthropocentric? What does the metaphor signify about the trees themselves. In Tolkien's theory of 'mythopoeia' the metaphors of fantasy reveal 'the "living light" within each thing. He claimed', says David Day, 'that it was through fairy tales that he first understood the real wonder of basic things: of stones and iron and trees and fire and wine and bread.'³² Through our imagination and the power of words, Tolkien believed, we see inklings of a

²⁶ See, for example, Helen East and Eric Maddern, *Spirit of the Forest: tree tales from around the world*, Frances Lincoln, London, 2003.

²⁷ R. M. Dawkins, *Modern Greek Folktales*, Oxford University Press, Oxford, 1953.

²⁸ Michael Foss, *Folk Tales of the British Isles*, Macmillan, London, 1977.

²⁹ Gwyn Jones, *Welsh Legends and Folk-Tales*, Oxford University Press, London, 1955.

³⁰ Geraldine McCaughrean, *100 World Myths & Legends*, Orion, London, 2001.

³¹ I am indebted to Kirsty Hartsiotis for this observation.

³² David Day, *The World of Tolkien: mythological sources of The Lord of the Rings*, Mitchell Beazley, London, 2003.

greater reality – akin to Plato’s world of forms – in which the true being of all of nature resides³³.

This heightened vision of the significance of creatures, materials, and places seems to me to chime with the Australian Aboriginal concept of the Dreaming: a vision of mythical beings, some pictured as archetypes of wild-life, creating the land’s features along ‘songlines’ that criss-cross the land. It’s a vision that transcends time: not merely a memory of a golden age, but an eternal coming into being which continues to take place so long as the landscape remains intact and the people keep singing the songs that narrate this creative process. It bestows immense significance on the landscape and thereby resists, to the extent the colonised Aborigines are able to resist, the damaging of land and ecology by modern development³⁴.

Every country has its own mythscape of stories: ranging from personal anecdote, through history, legend, folktale, to the myths of the land’s creation. For the storyteller, there’s a tension between well-structured, well-travelled folktales, which often have lost any specific mooring in the landscape – but are very entertaining – and local legends that are more anecdotal – less satisfactory purely as stories – but gain meaning from their location in the landscape. The Aboriginal songs of the Dreaming are an extreme case of the latter. But there’s plenty of middle ground. Many episodes in the story of King Arthur map on to the British landscape. Localities in Scotland, Wales, England, and Brittany make competing claims for some of the same episodes; something that need not vex us unless we be determined that the stories represent historically true events.

Uther Pendragon, the High King of Britain, conceived an insatiable desire for the most beautiful woman in all Britain. Her name was Ygerne. But Ygerne was married, to Gorlois, the Lord of Cornwall. But Uther Pendragon, he had to have her! He led his armies sweeping into Cornwall and besieged Gorlois in the castle of Dimilloc. Meanwhile Ygerne took refuge in the castle of Tintagel. Perhaps you’ve been there – and seen how it’s defended on all sides by cliffs that fall sheer into the waves and

³³ Tolkien, ‘On Fairy-Stories’; idem, ‘Mythopoeia’, in *Tree and Leaf*, HarperCollins, London, 1988.

³⁴ Abram, *Spell of the Sensuous*; Bruce Chatwin, *The Songlines*, Pan, London, 1988; James G. Cowan, *The Aborigine Tradition*, Element, Shaftesbury, England, 1992.

is joined to the mainland by an isthmus so narrow that a single warrior could hold off an army³⁵.

As I tell this I picture in my mind my own memory of Tintagel and I seek complicity with those in the audience who've been there too. The castle is long ruined and, thanks to its fame as the place of Arthur's conception and birth, the peninsula that it defended is managed by English Heritage to conserve both its historical and ecological heritage. In this kind of way many archaeological sites, their rubble of stones made significant by stories, are protected as de facto nature reserves. Think of the anemones and pines of Olympia; or the tiny oasis of greenery that is the Sanctuary of Demeter at Eleusis, now surrounded by heavy industrial development. Pedro Olalla's *Mythological Atlas of Greece*, by plotting on maps covering the whole of modern Greece nearly every episode in Greek myth that takes place in that territory, enables one to track the ancient stories across the landscape³⁶. With stout boots and a stick to fight off sheepdogs, you can try to follow Greek 'songlines'.

But small nature reserves are vulnerable to climatic change. Sustainable species populations, especially of larger animals, need freedom to roam. If people are to be reconciled with nature they need to be able to coexist with wild creatures in the same land. This suggests a need to enchant with significance not just points in the landscape but geographical space on a larger scale. Besides archaeological sites, Olalla's atlas labels whole rivers and mountains implicated in mythic events. The story of Atalanta's youth ranges across the whole of Mount Parthenio. Who can say at what spot on the Eurotas river Zeus impregnated Leda with Helen and Polydeuces?

Catherine Parker has applied E. W. Soja's notion of 'thirdspace' – which tries to break down the binary opposition between objective and imagined perceptions of geographical space³⁷ – to examine holistically the human inhabitation of a landscape in Arcadia during antiquity: she finds a combination of economic, social, and sacred factors³⁸. Let us consider now the fourth and most radical way in which storytelling can re-enchant nature: by evoking a sense of the sacred.

³⁵ Fire Springs, *Arthur's Dream*, storytelling production (CD, Abaris Records, Bath, England).

³⁶ Pedro Olalla, *Mythological Atlas of Greece*, Road Editions, Athens, 2002.

³⁷ E. W. Soja, *Thirdspace: journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places*, Blackwell, Oxford, 1996.

³⁸ Catherine Parker, 'Arkadian Landscapes', *Rosetta*, 1, pp. 10–21.

Sacredness

The land of Dotium, in Thessaly, was greatly blessed by corn-haired Demeter, the goddess of all growing things. Its green forests teemed with game. Its orchards abounded with fruit. Its thick soil gave heavy harvests of grain. But Erysichthon, the King of Dotium, had no fear of Demeter or any other of the gods and often spoke of them with scorn. 'Is not the land mine, to do with as I wish?' He killed the game and cut down the forests howsoever he pleased. He even began to cut down the sacred grove of Demeter.

But when he commanded his men to cut down the huge ancient oak in the very centre of the grove, they all cowered back in fear. This tree was so sacred, so precious to Demeter; its branches were festooned with garlands and ribbons and on warm spring nights the dryads would dance lithe and lovely around it. But King Erysichthon had no fear of the gods. He raised his axe – and struck and – Aagh! – as the blade bit into the bark, sap red like blood spurted from the wound and a voice from inside the tree cried out in pain, the voice of the dryad who dwelt in that tree. But King Erysichthon did not hear – or if he heard he did not care – and he raised his axe to strike again. One of his men ran forward to protest this attack on the sacred tree. But King Erysichthon whirled around – and with one blow of his axe sliced off the man's head. Now the rest of his men were more afraid of the King than of anything else and they came forward with their axes and together they hacked – Aagh! – and they hacked – Aagh! – and with every blow the dryad screamed in pain. They hacked and they hacked and they hacked. All day long they worked – till at last the tree began to teeter and to totter and with a creaking and a groaning and a crunching and a cracking the huge ancient oak crashed to the earth.

And with her dying breath the dryad cried out from inside that tree, 'May the curse of my lady Demeter fall as heavy on you, King Erysichthon, as this my tree falls upon the earth!'

And corn-haired Demeter, the goddess of all growing things, she heard the dryad's dying words. And all the kindness and warmth and generosity in her heart was transmuted into anger.

She summoned one of her oreads, the mountain nymphs, and said, 'Go to the land of Hunger and tell my sister Hunger to punish King Erysichthon for what he has done, to put in his belly a hunger that shall never be satisfied.'

This the goddess Hunger does and to feed his relentless appetite King Erysichthon consumes all the food in the kingdom, kills all the game, fells all the forests to raise funds to buy food from abroad, sells everything of value in the kingdom to buy yet more food, begins to sell his people into slavery, till the rest of the people flee and only his daughter, who loves him, remains.

But he was still hungry. So one night he went into the room where his daughter slept and he killed her and he ate his own daughter. And the next morning he sat alone in the ruins of what had once been his fine palace, surrounded by what had once been his fertile land but was now a barren desert with nothing but dust and stones and piles of his own turds. But he was still hungry. He tried to eat his own turds, but that was no good. So he bent down and lifted his foot up to his mouth, and began to chew, and he ate himself³⁹.

To tell this story in the presence of an oak tree, near Mount Ossa, where Dotium is believed to have been⁴⁰, might evoke feelings of empathy, connection, and significance towards oak trees and that locality. But it's also a potent ecological parable for today's world. Its motif of 'the fairy's revenge' is widespread in folklore, including the Kosian tale 'Myrmidonia and Pharaonia'⁴¹ which appears to derive from the Erysichthon myth. To amplify the ecological resonance I've added some description of the land before and after Erysichthon lays it waste to feed his gluttony. I've also replaced his selling his daughter into slavery with his eating her⁴² – to intensify the story's impact and as a metaphor of the way that overconsumption of resources today is destroying the livelihood of our descendants

The story bespeaks the awesome power that nature can unleash. In the aftermath of the Indian Ocean tsunami and the flooding of New Orleans, Richard Mabey commented, 'From the planet's point of view, humans are a pest species – and it's trying to cull us.'⁴³ These forces greater than ourselves can be understood in scientific terms. We may also contemplate na-

³⁹ Anthony Nanson, 'Erysichthon', oral retelling. Sources: Ovid, *The Metamorphoses*, trans. Mary M. Innes, Penguin Books, Harmondsworth, England, 1955; Ted Hughes, *Tales from Ovid*, Faber & Faber, London, 1997.

⁴⁰ Dotium is believed to have been located at either Ayia or Sykourio, both near Mount Ossa, Thessaly. Vassilis Argyroulis, personal communication, 2007.

⁴¹ R. M. Dawkins, *Forty-Five Stories from the Dodekanese*, Cambridge University Press, Cambridge, England, 1950.

⁴² An innovation stolen from David Metcalfe's telling of the story.

⁴³ Richard Mabey, in conversation with Richard Kerridge, Cheltenham Festival of Literature, Cheltenham, England, 10 October 2005.

ture's scale and complexity through a romantic appreciation of the sublime. But old stories that depict nature as inspirited by gods present us with a quality that demands we treat nature as respectfully as we ought to treat our fellow humans, that curtails the exploitation of resources, that invites our worship. This quality, anathema to the materialist zeitgeist, is the sacred.

With my Fire Springs colleague Kevan and his friend Cathy, I once hiked into the Styx ravine on Mount Chelmos, to within sight of the Mavroneri waterfall, source of the Styx. The last half-kilometre traversed a sheer, crumbling rock face that plunged into the abyss below. I dared go no further, Cathy too thought the route too dangerous, but Kevan, who delights in sacred places, had set his heart on reaching the cave at the bottom of the falls and believed he could get there. It took us a good hour to dissuade him. In that numinous place, mythically linked to the underworld, our conversation turned to death and I narrated the story of Persephone's incarceration in Hades. The experience left us in an unheimlich mood for the rest of the day. It was incorporated into Fire Springs' storytelling epic *Return to Arcadia*, which weaves within a frame of anecdotes from our tour of the Peloponnesian mythscape the myths of Orpheus and Persephone – which mediate between the natural world and the mysteries beyond the veil of death – and the stories of Aristaeus, Erysichthon, and Arkas, in which nymphs mediate between nature and humankind.

Among the gods and exotika⁴⁴, it's quintessentially the nymphs who inspire the Greek landscape – as the Orphic hymn sings:

στηλαιόφιλες, που χαίρεστε στα σπήλαια, αεροσύχναστες,
πηγαίες, γοργόδρομες, δροσοντυμένες, ελαφροπάτητες,
φανερές, αόρατες, φαραγγόβιες, πολυανθείς,
που χορεύετε μαζί με τον Πάνα στα όρη, βακχεύτριες⁴⁵.

The strong association of nymphs – who endure in folklore as 'nereids' – with water sources, and the perception of such places as sacred⁴⁶, seems

⁴⁴ 'Exotika' = the non-human beings in Greek folklore.

⁴⁵ 'Ἐτων Νυμφῶν', in *Ορφικοί Ὕμνοι*, trans. D. P. Papaditsas & H. Ladia, Hestia, Athens, 1997.

cave loving, who delight in caves, air haunting,
you of the springs, quick running, dew clad, light stepping,
visible, invisible, you of the ravines, many-flowered,
who dance together with Pan in the mountains, shouting out.

English translation by Kirsty Hartsiotis and Anthony Nanson.

⁴⁶ Jennifer Larson, *Greek Nymphs: myth, cult, lore*, Oxford University Press, New York, 2001.

pertinent to the peril that unconstrained use of water for irrigation poses to some areas of Greece. Similar are the 'well maidens' in 'The Elucidation'⁴⁷, a French Arthurian romance – whose rape causes the wells to dry up and the land to be laid waste.

In Britain it's the fairies, the old gods from which they descend, and (in a less animistic way) the saints who have sanctified hills, springs, trees, caves. The sacred status of Glastonbury's landscape is even today upheld by tales of St Collen, who dwelt on the Tor; Gwyn ap Nudd, lord of the underworld, who dwelt within it; King Arthur, who either was buried in Glastonbury or still sleeps within the Tor; Joseph of Arimathea, who brought Christ's chalice and planted a thorn tree from the Holy Land on Wearyall Hill.

Of course, we no longer perceive the spirits of nature as real – do we? As we discuss these things here, beside Olympus, we don't think the gods are actually up there listening to us – do we? Yet how can we be sure they're not? There are people in Britain who do honour the spirits of nature, the ancestors, the gods, as if they're real. These Pagans' sharing of native myths and wonder tales feeds their sense of nature as sacred. I understand a comparable movement is underway in Greece⁴⁸. For those of us who believe in God, meanwhile, the re-enchantment of nature as sacred can diversify the ways we see divine creativity revealed. Everyone has to make their own judgement what the 'sacred' can mean to them.

The land we inhabit is wounded, it has been desecrated as never before ... and it will not recover until it has become, in some way, sacred again. Part of the process of re-sacrilisation must involve telling the myths of landscape, re-storying and re-dreaming the land, using word and song to make numinous once again the mysterious ground that is the grandfather of all grandfathers, the grandmother of all grandmothers (Lupton⁴⁹).

Repertoire

When stories become elevated in value, people can get anxious that the purity of tradition be preserved. They might object to my amending the story of Erysichthon. I would reply that stories do change, and need to. Ovid's ac

⁴⁷ Sebastian Evans (trans.), 'The Elucidation', in *Sources of the Grail: an anthology*, ed. John Matthews, Floris, Edinburgh, 1996.

⁴⁸ Harita Meenee, *Νεοπαγανισμός: η αναγέννηση της αρχαίας θρησκείας*, Archetypa Press, Thessaloniki, 2000.

⁴⁹ Lupton, *Dreaming of Place*, pp. 28–29.

count of Erysichthon differs from that of Callimachus⁵⁰. The world keeps changing. Some values promoted in traditional stories need today to be critiqued. The value placed on hunting, for example, must be subject to critique where game species have been pushed close to extermination. From a contemporary perspective the labours of Heracles might be judged a rampage of ecocidal destruction. Much of Europe's folktale repertoire is highly anthropocentric: tales often deploy animal species in a symbolic way that disrespects their real nature. Wolves, for example, have been stigmatised as a symbol of evil in a way that has catalysed their persecution out of all proportion to the threat they pose and without regard for the ecological service they provide⁵¹.

So, besides sourcing useful stories from tradition, there is much work to do to develop new repertoire that responds to our time in history in ways that will re-enchant of nature. Such 'ecobardic'⁵² repertoire may draw upon history and science, experience and invention, and may blend elements from different traditions, including aboriginal traditions that contain more authentic and respectful knowledge of nature than has survived in European folklore. In their storytelling epic *I Become Part of It*, the Company of Storytellers devised a conjectural mythology for Mesolithic England using insights from archaeology and anthropology and motifs 'translocated' from mythologies of hunter-gatherer peoples – in North America and Siberia – facing 'comparable environmental conditions'⁵³.

Eric Maddern's *Burdens and Blessings* brings together true-life anecdotes about climate change with traditional wisdom stories (including 'Erysichthon') and original songs about living lightly on the earth. Hugh Lupton and Chris Wood's *On Common Ground* tells the true story of the peasant poet John Clare, a victim of the enclosure of England's commons: they convey how Clare, in being deprived of the common land, which he loved so intimately it was an extension of his own psyche, was driven 'out of his mind'.

In *Robin of the Wildwood*, Fire Springs reinvent the legendary forest outlaw Robin Hood as a mythic guardian of the woods. We augmented the medieval ballad material with ecology's account of the evolution of the British wildwood; the English folktale of 'Herne the Hunter'; the real-life sabotage of

⁵⁰ Callimachus, *Hymn to Demeter*, ed. Neil Hopkinson, Cambridge University Press, Cambridge, England, 2004.

⁵¹ Barry Lopez, *Of Wolves and Men*, Touchstone, New York, 1995.

⁵² I use 'ecobardic' to refer to an approach to storytelling, and the arts generally, which recognises the centrality in our time of humankind's relationship with the ecosystem and takes inspiration from tradition to speak creatively to the present.

⁵³ Ben Haggarty, personal communication, 2007.

road-building by ecopagan protestors in the 1990s; and motifs from Celtic, Germanic, and Greek myth. Erysichthon's felling of Demeter's oak is translocated as the felling by Guy of Gisborne – Robin's Norman enemy – of Sherwood Forest's great oak, sacred to Urswick, Lady of the Wild Things, whom we imagined as a northernised conflation of Demeter and Artemis⁵⁴.

Mythopoeia

By re-enchanting nature, storytelling may aspire – alongside other arts, parenting, education, religion, and campaigning – to foster a sensibility that constrains people's exploitation of the earth's resources and seeks a world in which humankind and nature may flourish together. However, I have to acknowledge that this utopian ambition flies against the biological instinct of human nature, which, whether at the level of individuals, families, corporations, or nations, is to pursue short-term self-interest above other priorities. Christ's teaching of agape radically challenges that impulse, yet history offers sparse evidence that voluntary suppression of self-interest has ever come to characterise whole societies. This is why I'm sceptical about the premise, on which this lecture would appear to be based, that if people's hearts can first be transformed then the ecological crisis can be solved. Eloquent warnings about the impact of industrial development have been voiced by sensitive souls, such as William Blake, since the industrial revolution began. They are louder now than ever, yet the rate of economic development, human population growth, and ecological destruction is greater than ever. A gap yawns between talk and action. Regulations are imposed, nature reserves are set up, but such Noah's-ark exercises in damage limitation seem overwhelmed by the deluge of frantic development the other way.

In studying the global ecological crisis, I have experienced, like others⁵⁵, an existential crisis of hope. I desire a hopeful vision of the future – for present and future generations, for the earth's biodiversity – yet I find it hard to evade the conclusion that, whatever I and like-minded people might do, the crisis is probably going to worsen, with dire consequences for much of nature and humankind. How is one to cope with this knowledge, to live one's life with joy? Even if humankind does eventually find a way to reconcile its instincts with the well-being of the ecosystem, it seems to me unlikely that the global situation will begin to get better, rather than worse, within the life

⁵⁴ The name 'Urswick' was coopted by Kevan Manwaring from a wise-man character in the tale of Herne and applied to a British forest goddess correctly called Andraste.

⁵⁵ Philip Goodchild, *Capitalism and Religion: the price of piety*, Routledge, London, 2002.

time of anyone here today. If that is so, the secular vision of ecotopia may be seen as a myth of a golden age located, not in the past, but in a future beyond our own death – like the Christian hope of ‘a new heaven and a new earth’⁵⁶.

By challenging my own premise, have I undermined most of this lecture? Not necessarily. Hope should not surrender to right-wing Götterdämmerung⁵⁷, for we cannot know for sure what the future will hold – in this world or any other.

Here I must breach the convention of rationalist materialism that is de rigueur in academic discourse. To take seriously the work of storytellers, must we not take seriously the realm of the imagination, where that which is possible is not limited by that which is observable in the material world? Margaret Alexiou points out that the prefix ‘para-’ in many Greek story genres – ‘paradosi’, ‘paramythi’, ‘paralogi’⁵⁸ – ‘signifies going outside the normal frontiers’; in these genres, ‘meaning lies precisely in the gap between “true” and “not-true” – that is, between past experience and potential future’⁵⁹. If we indulge this freedom, if we refrain from reducing the imagination entirely to neuropsychology, then stories’ enchantment of nature in our imagination may be not merely a tool to foster ecological compassion – it may contribute to something that extends beyond our mortal existence, beyond distinction between past and future. Tolkien suggests that the subcreative art of enchantment – like the Aborigines’ singing the land into eternal becoming – ‘may actually assist in the effoliation and multiple enrichment of creation’⁶⁰.

Blessed are the legend-makers with their rhyme
of things not found within recorded time.
It is not they that have forgot the Night,
or bid us flee to organised delight,
in lotus-isles of economic bliss ...

They have seen Death and ultimate defeat,
and yet they would not in despair retreat,
but oft to victory have turned the lyre

⁵⁶ Revelation 21:1.

⁵⁷ I use ‘Götterdämmerung’ to refer to the attitude of defiantly and destructively continuing to pursue self-interest on the assumption that catastrophe cannot be averted. Kim Stanley Robinson, *Antarctica*, HarperCollins, London, 1998.

⁵⁸ ‘Paradosi’ = tradition; ‘paramythi’ = wonder tale; ‘paralogi’ = ballad.

⁵⁹ Alexiou, *After Antiquity*, pp. 165–6.

⁶⁰ Tolkien, ‘On Fairy Stories’.

and kindled hearts with legendary fire,
illuminating Now and Hath-been
with light of suns as yet by no man seen⁶¹.

In this vision the meaning of myth is not merely as metaphor of something in the world we know, but also as shadowy inkling of the greater reality outside Plato's cave. Through the lens of the imagination both story-maker and audience are engaged metaphysically with this other world. Of course, if we turn away from the material world to clasp an entirely otherworldly hope, we're likely to neglect the moral imperatives of the material world. King Arthur's utopian kingdom falls apart when his knights depart to quest for the Holy Grail. It's not a case of either/or – but of both–and. There's again a binary opposition to be transcended. Between the material and the imagined. Between history and myth. Between flesh and word. To seek, against our own biological instincts, a sustainable peace with nature, and at the same time to forge the consolation of hope via the imagination.

Blessed are the men of Noah's race that build
their little arks, though frail and poorly filled,
and steer through winds contrary towards a wraith,
a rumour of a harbour guessed by faith⁶².

So we still need the great myths of death and return – of Persephone, Orpheus, Osiris, King Arthur, Jesus Christ – that enchant real landscapes and bespeak at the same time the death and return of nature's abundance, the death and return of ourselves. Whether the consolation they offer is 'merely' imagined or the glimmer of a greater reality, we shall not know for sure this side of paradise.

Acknowledgements

I am grateful to Tasoula Tsilimeni for inviting me to present this lecture at the first conference on 'Storytelling and Environment', organised by the Panhellenic Storytelling Association and the University of Thessaly, Palios Panteleimonas Pierias, Greece, 11–13 May 2007. Many thanks to Kirsty Hartsiotis, Mary Medicott, David Metcalfe, and Glenn Smith for commenting on early drafts. Thanks also to Vassilis Argyroulis, Ben Haggarty, Eric Mad-

⁶¹ Idem, 'Mythopoeia'.

⁶² Ibid.

dern, Kevan Manwaring, and Marika Trekli; and a big thank you to Eleni Samara for translating this text into Greek.

Anthony Nanson

Lecture at the University of Bath

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ABSTRACTS

Η αφήγηση στη σύγχρονη εποχή: Γενική και ειδική θεώρηση. Δυνατότητες και περιορισμοί για μια «νέα» συνάντηση του σύγχρονου ανθρώπου με την προφορική τέχνη του λόγου

Τα τελευταία χρόνια η αφήγηση ιστοριών επανέρχεται δυναμικά στο διεθνές προσκήνιο και ξαναζωντανεύει καθώς υπεισέρχεται στην εκπαίδευση αλλά και σε πολλές επιστήμες και τέχνες. Η κίνηση για την αφήγηση, δυναμώνει διεθνώς και ολοένα και περισσότεροι εκπαιδευτικοί στον κόσμο, επιχειρούν να εντάξουν την αφήγηση στη μαθησιακή διαδικασία. Στην εκπαιδευτική διαδικασία, ο ρόλος της αφήγησης είναι διπλός καθώς αυτή αναδεικνύεται ταυτοχρόνως α) ως εργαλείο για τη δημιουργία κατάλληλου μαθησιακού περιβάλλοντος και β) ως μέσον για το πέρασμα κατάλληλων μηνυμάτων, αντιλήψεων, γνώσεων, αξιών κ.α. Ο θετικός ρόλος των αφηγήσεων στη μάθηση, υποστηρίζεται από σύγχρονες θεωρήσεις και μελέτες στο χώρο της εκπαίδευσης και των γνωσιακών επιστημών. Από αυτές τις μελέτες συνάγεται ότι οι αφηγήσεις ιστοριών, οξύνουν τις νοητικές ικανότητες και βελτιώνουν γενικότερα τις μαθησιακές ικανότητες αυτών που ακούνε μία ιστορία. Από τις σύγχρονες θεωρήσεις περί της μάθησης, συνάγεται επίσης ότι η αφήγηση είναι απαραίτητη στη μαθησιακή διαδικασία διότι συμβάλει προς την κατεύθυνση επίτευξης της σύνθετης σφαιρικής μάθησης.

Σήμερα, η ανθρωπότητα εξακολουθεί να είναι αντιμέτωπη με την οικολογική κρίση, η οποία εντάσσεται στο πλαίσιο μιας γενικότερης πολιτισμικής κρίσης που μαστίζει την εποχή μας. Μέσα σε αυτό το σκηνικό όλα δείχνουν, ότι η καταστροφή της φύσης και της παραδοσιακής κουλτούρας, προχωρά χέρι-χέρι και συνεχίζεται και στις μέρες μας. Ωστόσο, η παραδοσιακή γνώση και κουλτούρα μετέφερε σε πολλές περιπτώσεις αντιλήψεις που υποστήριζαν μία πιο ισορροπημένη σχέση ανθρώπου-φύσης. Ταυτόχρονα όλοι γνωρίζουμε από την εμπειρία μας ότι η αφήγηση ιστοριών και παραμυθιών, δημιουργεί ένα ήρεμο και ελκυστικό μαθησιακό περιβάλλον. Η αναγκαιότητα σύνδεσης της αφήγησης με την Π.Ε., αναφάνηκε από πολύ νωρίς, τόσο στους κόλπους της κίνησης για την αφήγηση όσο και στους κόλπους της Π.Ε.

Ξεκινώντας από το πεδίο της αφήγησης, διαπιστώνουμε ότι από πολύ νωρίς, η αφήγηση συνδέθηκε με περιβαλλοντικά θέματα και πολλά λαϊκά παραμύθια που αναφερόταν στις σχέσεις της Γης με τους κατοίκους της, βρέθηκαν στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος των πρώτων αφηγητών. Ταυτόχρονα πολλοί αφηγητές, έχουν αναπτύξει αξιόλογη επαγγελματική δράση στο πλαίσιο της Π.Ε.

Η αφήγηση, ως φορέας προφορικού πολιτισμού και μέσο διάδοσης τοπικών ιδιαιτεροτήτων και πολιτιστικής κληρονομιάς, είναι το νήμα που μπορεί να συνδέσει τις σύγχρονες κοινωνίες μεταξύ τους και με την παράδοση. Η παιδαγωγική χρήση της ιστορίας στο πλαίσιο της Π.Ε., αναδεικνύεται προνομιούχα διότι μπορεί να αποτελέσει το μέσον: α) για την ανάπτυξη προβληματισμού πάνω σε οικολογικά - περιβαλλοντικά ζητήματα, β) για το πέρασμα κατάλληλων οικολογικών γνώσεων και μηνυμάτων και γ) για τη διαμόρφωση θετικών στάσεων απέναντι στο περιβάλλον.

Ως διδακτικό εργαλείο η αφήγηση στο πλαίσιο της Π.Ε., μπορεί να εφαρμοστεί μόνη της ή να συνδυαστεί με πολλές άλλες εκπαιδευτικές τεχνικές και με δραστηριότητες μέσα ή έξω από την τάξη, όπως π.χ. με παιχνίδια ρόλων, με διλήμματα, με ανάλυση και διασαφήνιση αξιών, με δραστηριότητες στο πεδίο.

Τασούλα Τσιλιμένη

Storytelling as a Tool for Learning in Education: the Case of Environmental Education (E.E.)

In recent years, storytelling has dynamically returned to the international limelight and been revived as it enters education, other disciplines and the arts. The movement towards storytelling is strengthening internationally; educators around the world are continuously venturing to include storytelling in the learning process. In this process, the role of storytelling is double, since it emerges simultaneously (a) as a tool for creating a suitable learning environment, and (b) as a means of conveying messages, attitudes, knowledge, and values (Gersie, 1992). The positive role of storytelling in learning is supported by current studies in the fields of education and cognitive science. These studies conclude that storytelling sharpens intellectual competency and generally improves the learning competencies of those who listen to a story. The studies also conclude that storytelling is necessary for the

learning process because it contributes towards achieving complex, holistic learning.

Nowadays, humanity still faces an ecological crisis, which is part of a more general cultural crisis that plagues our society. In that context, it shows that the destruction of nature and the traditional culture go hand in hand and carry on even today. However, traditional knowledge and culture have conveyed, in many cases, attitudes that supported a more balanced relationship between man and nature. At the same time, we all know from experience that storytelling and tale telling create a calm and attractive learning environment. The necessity of connecting storytelling with E.E. has shown up very early, either within the movement for storytelling or within E.E.

Starting from the field of storytelling, we realize that it has been connected with environmental issues and many folklore tales for a very long time. These tales referred to the relations of the Earth with its inhabitants, and were in the focus of interest of the first storytellers. At the same time, numerous storytellers have developed a noteworthy professional action in the context of E.E.

Storytelling, as a carrier of oral culture and means of spreading local particularities and cultural heritage, is the thread that can link modern societies together with tradition. The pedagogical use of narration (Hagarty, 1996) in the context of E.E. emerges as privileged, since it can be a means of: (a) developing some reflection on ecological-environmental issues, (b) conveying suitable ecological knowledge and messages, and (c) cultivating positive attitudes towards the environment.

Tasoula Tsilimeni

Πώς μπορεί η ζωντανή αφήγηση να γοητεύσει και πάλι τον υλικό κόσμο στην ηλεκτρονική εποχή;

Σημαντικό θέμα για την διαχείριση της διατήρησης της φύσης, στην εποχή της παγκόσμιας οικολογικής κρίσης στην οποία ζούμε, είναι οι άνθρωποι να νοιάζονται επαρκώς για τα άγρια πλάσματα και τα τοπία ενεργώντας έτσι ώστε να συμβάλουν στην διαιώνισή τους. Σ' έναν κόσμο αυξητικά αστικοποιημένο και τεχνολογικά εξαρτημένο, οι άνθρωποι απομονώνονται μάλλον τόσο πολύ από την φύση, ώστε είναι συναισθηματικά διαρκώς επιλήσμονες της συνεχούς καταστροφής της. Ο υλιστικός μοντερνισμός έχει διαλύσει τις παραδοσιακές έννοιες της φύσης ως το «μαγεμένο» πεδίο των στοιχειωδών, πατρογονικών και υπερφυσικών όντων. Αν και δεν είναι εφικτό ούτε επιθυμητό να επανέλθουμε στον προ-επιστημονικό τρόπο σκέψης του παρελθόντος, μία τέτοια παραδοσιακή οπτική διάσταση μπορεί να εμπνεύσει τους καλλιτέχνες και τους εκπαιδευτικούς για να συλλογιστούν πως θα μπορούσαν να «προσελκύσουν ξανά» την αντίληψη του κόσμου για τα άγρια πλάσματα και τοπία ώστε να τα εκτιμήσουν με έναν τρόπο πιο ανυπόκριτο. Χρησιμοποιώντας παραδείγματα από σχετικές ιστορίες και με αναφορά σε βρετανικά και ελληνικά πλαίσια, η διάλεξη αυτή εξετάζει τέσσερα εννοιολογικά στάδια με τα οποία η προφορική αφήγηση μπορεί να συνεισφέρει σε μια τέτοια επαναπροσέγγιση της φύσης: α) ενεργοποιώντας την φαντασία με σκοπό την *συναισθηματική ταύτιση* με αυτό που είναι το «άλλο», β) καλλιεργώντας το αίσθημα *επαφής* με αυτό που γίνεται αντιληπτό με τις αισθήσεις, γ) προσδίδοντας *σημασία* σε μέρη και πλάσματα που το καθένα έχει να πει την δική του ιστορία, και δ) επικαλούμενη την εμπειρία της φύσης ως *ιερή*.

Εγκύπτοντας στις ανάγκες της τωρινής ιστορικής συγκυρίας, η «οικοβαρδική» αυτή μελέτη απαιτεί την ανάπτυξη ενός καινοτόμου ρεπερτορίου από τις πηγές της παράδοσης και της ιστορίας. Απαιτεί, επίσης, την δημιουργική σύνθεση μεταξύ του ανταγωνιστικού λόγου της επιστήμης και του μύθου και ανάμεσα στο αληθινό και στο φανταστικό. Η επίγνωση της θνητότητας του ανθρώπου, ενώπιον της τρομακτικής και μακροπρόθεσμης πρόκλησης της παγκόσμιας οικολογικής κρίσης, μπορεί να υπονομεύσει την φι

λοδοξία υπεράσπισης της φύσης' σε αυτό, η «μυθοποιία» του Τόλκιεν προσφέρει την δυνατότητα ελπίδας εκεί όπου η απλή λογική εμφανίζεται ανίσχυρη.

How Can Live Storytelling Re-enchant the Natural World in an Electronic Age?

Crucial to the sustainable stewardship of nature in the present age of global ecological crisis is that people care sufficiently about wild creatures and landscapes to act in ways that promote these things' continued existence. In an increasingly urbanised and technologically mediated world, people can be so alienated from nature that they are emotionally oblivious to its continuing destruction. Materialist modernity has dispelled traditional perceptions of nature as the 'enchanted' terrain of elemental, ancestral, and supernatural beings. Though it is neither feasible nor desirable to reconstruct the pre-scientific mindset of the past, such traditional perspectives may inspire artists and educators to consider how they might 're-enchant' people's perception of wild creatures and landscapes so that they will value them in a more heartfelt way. Using examples of pertinent stories, and with reference to British and Greek contexts, this lecture examines four conceptual steps by which oral storytelling can contribute to such re-enchantment of nature: (a) activating the imagination to feel *empathy* for that which is 'other'; (b) cultivating a sense of *connection* with that which is physically present to one's senses; (c) imparting *significance* to places and creatures, each of which has its own story to tell; (d) invoking an experience of nature as *sacred*.

In addressing the needs of the present moment in history, this 'ecobardic' project requires the development of innovative repertoire from the resources of tradition and history. It also requires a creative synthesis between the antagonistic discourses of science and myth, between the actual and the imagined. Awareness of one's own mortality in the face of the awesome, long-term challenge of the global ecological crisis can undermine the aspiration to defend nature; to this, Tolkienian 'mythopoeia' offers the possibility of hope where mere reason is impotent.

Anthony Nanson

Διαχείριση αφηγηματικού υλικού στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Παραδείγματα οργάνωσης δραστηριοτήτων για παιδιά προσχολικής και πρωτοσχολικής ηλικίας

Η ένταξη της αφήγησης στο πλαίσιο της Π(εριβαλλοντικής) Ε(κπαίδευσης), μάς εμπλέκει με το σχεδιασμό και την οργάνωση συνδυαστικών δραστηριοτήτων που εξυπηρετούν ταυτόχρονα στόχους της Αφήγησης και της Π.Ε. Η αφήγηση, ως εργαλείο διδασκαλίας-μάθησης στο πλαίσιο της Π.Ε, μπορεί να εφαρμοστεί μόνη της ή να συνδυαστεί με ποικίλους τρόπους με άλλες διαφορετικές μεθόδους, διδακτικά εργαλεία και τεχνικές (όπως παιχνίδι ρόλων, χαρτογράφηση εννοιών, τεχνική του στόχου-εμποδίου, ζωγραφική) κατά την οργάνωση ενός σχεδίου εργασίας, ή μεμονωμένων δραστηριοτήτων μέσα ή έξω από την τάξη.

Στην εργασία αυτή, επιχειρείται να εξεταστούν οι ποικίλοι τρόποι ένταξης και διδακτικής αξιοποίησης του αφηγηματικού υλικού και να δοθούν προτάσεις και παραδείγματα κατά την οργάνωση δραστηριοτήτων για το Νηπιαγωγείο και το Δημοτικό στο πλαίσιο της Π.Ε. Σκοπός των προτεινόμενων συνδυαστικών δραστηριοτήτων Αφήγησης και Π.Ε είναι να αποκτήσουν οι μαθητές κάποιες γνώσεις για βασικά και επίμαχα θέματα σχετικά με το νερό και το δάσος, ν' αναπτύξουν αφηγηματικές και άλλες ικανότητες και να διαμορφώσουν σταδιακά αξίες, στάσεις και συμπεριφορές ώστε μελλοντικά να καταστούν ενεργοί πολίτες, ικανοί να διαχειρίζονται περιβαλλοντικά θέματα σχετικά με το νερό και το δάσος και να συνεισφέρουν προς την κατεύθυνση οικοδόμησης μιας αειφόρου κοινωνίας.

Ευαγγελία Αγγελίδου

Μεθοδολογία εθνογραφικής έρευνας στην περιβαλλοντική εκπαίδευση

Στο πλαίσιο των διεπιστημονικών διασυνδέσεων ανάμεσα στην ανθρωπολογία, στην εθνογραφία, στις πολιτισμικές και περιβαλλοντικές σπουδές, προσπαθήσαμε να αξιοποιήσουμε τις εθνογραφικές και τις εικονιστικές μαρτυρίες, όπως συνεντεύξεις, αφηγήσεις, παλιές φωτογραφίες κ.ά., στη διαδικασία περιβαλλοντικού γραμματισμού των παιδιών, μέσω του προγράμματος περιβαλλοντικής εκπαίδευσης με τίτλο: «*Αφηγήσεις και φωτογραφίες για το περιβάλλον του τόπου μου*», το οποίο πραγματοποιήθηκε τη σχολική χρονιά 2005 – '06 στο Δημοτικό Σχολείο Κονταριώτισσας Πιερίας, ενταγμένο στο έργο «Σ.Π.Π.Ε. – ΕΠΕΑΚ 2 – Πανεπιστήμιο Αιγαίου».

Αναλύουμε τα μεθοδολογικά χαρακτηριστικά, τη στοχοθεσία και τη διαδικασία μαθητικών εθνογραφικών ερευνών, με την εφαρμογή εκπαιδευτικών πρακτικών από τη μεθοδολογία της προφορικής ιστορίας, τις μεθόδους ερμηνείας εικονιστικών πηγών και την εθνογραφία. Κύρια χαρακτηριστικά της μεθοδολογίας ήταν η ολιστική αντιμετώπιση του περιβαλλοντικού προβλήματος, με το οποίο ασχολήθηκαν οι μαθητές και ο συνυπολογισμός των κοινωνικών και πολιτισμικών παραμέτρων, που «κατασκευάζουν» τα περιβαλλοντικά δεδομένα, σε συγχρονικό και διαχρονικό επίπεδο. Παρουσιάζουμε τον τρόπο εφαρμογής των διεπιστημονικών αυτών τεχνικών, το πλαίσιο διεξαγωγής των δραστηριοτήτων και την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων.

Νικόλαος Γραίκος

Methodology of ethnographic research in environmental education

Considering the intersections between anthropology, ethnography, cultural and environmental studies, we tried to utilize the ethnographic and visual evidence from interviews, narratives, old photographs etc., selected in the

process of the project: "*Narratives and photographs about the environment of my homeland*", run in the framework of environmental literacy at the Primary School of Kontariotissa in Pieria, during the school year 2005 - '06, within the act "S.P.E.E. - EPEAK 2 - University of the Aegean".

We also analyze the characteristics of the methodology used, as well as the goals and the process of students' ethnographic researches which have been based on educational practices such as methodology of oral history, visual sources, ethnography as well as on the holistic approach of the specific environmental problem with reference to the social and cultural factors which "construct" the environmental data in synchronic and timeless contexts.

We finally present how inter-disciplinary techniques should be applied, the framework of the activities and the evaluation of the results.

Nikolaos Graikos

«Τα δάκρυα της Γης». Πρόγραμμα αφήγησης

Η γη δακρύζει νοσταλγώντας αλλοτινούς καιρούς ...όταν ακόμη τα δέντρα, τα ποτάμια, τα πουλιά, έκρυβαν νεράιδες μέσα τους...

Κάποτε, τα δέντρα, τα πουλιά, οι άνθρωποι λογίζονταν αδέρφια. Η παραμυθού Σάσα Βούλγαρη, περιπλέκει έναν αφηγηματικό ιστό, γύρω από παλιές παραδόσεις, θρύλους παραμύθια και τραγούδια, που δείχνουν την ουσιαστική σχέση που έχουν όλα τα «παιδιά» της φύσης μεταξύ τους.

«Τ' Αερικό στο Δέντρο». Βιωματικό σεμινάριο για τη χρήση της προφορικής αφήγησης σε θέματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

Καθώς, οι παλιές ιστορίες απηχούν και συχνά περιγράφουν έναν τρόπο σκέψης ανιμιστικό - αφού, ο παραδοσιακός άνθρωπος ένιωθε αξεχώριστο κομμάτι του κόσμου - θα μπορούσαν να αποτελέσουν ένα από τα εργαλεία της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

Σάσα Βούλγαρη

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

Τασούλα Τσιλιμένη*

Είναι Επίκουρος Καθηγήτρια στο Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, στο οποίο διδάσκει θέματα Παιδικής Λογοτεχνίας (Αφήγηση και Μυθοπλασία).

Τα ενδιαφέροντά της εστιάζονται στη θεωρία και τη διδακτική μεθοδολογία της παιδικής λογοτεχνίας, με έμφαση στην Προσχολική Εκπαίδευση. Απόψεις, προβληματισμοί και μελέτες της έχουν ανακοινωθεί σε σχετικά συνέδρια.

Έχει δημοσιευμένο έργο σε περιοδικά, σε συλλογικά αλλά και προσωπικά της βιβλία.

Ασχολείται με τη συγγραφή παιδικών λογοτεχνικών βιβλίων και θεωρητικών για ενήλικες.

Έχει την Δ/ση του ηλεκτρονικού περιοδικού για θέματα παιδικής λογοτεχνίας *Κείμενα* (www.keimena.ece.uth.gr), το οποίο εκδίδει το *Εργαστήριο Λόγου και Πολιτισμού* του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Είναι μέλος του Κύκλου του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου, της Γυναικείας Λογοτεχνικής Συντροφιάς και από το 2004 μέλος της συντακτικής επιτροπής του περιοδικού *Διαδρομές*.

Είναι επίσης ιδρυτικό μέλος και Γραμματέας του Δ. Σ. του Π.Ο.Φ.Α. (Πανελληνίου Ομίλου Φίλων της Αφήγησης, www.pofa.uth.gr).

Κάποια από τα βιβλία της:

Για ενήλικες

- *Οι Μικρές Ιστορίες κατά την εικοσαετία 1970-1990. Γραμματολογική, Παιδαγωγική, Γλωσσική εξέταση*, Καστανιώτης, Αθήνα 2003.

Tasoula Tsilimeni *

Tasoula Tsilimeni is Assistant professor at the University of Thessaly, where she teaches subjects on Children's Literature (Narration and Fiction). Her interests fo

* Επίκουρη Καθηγήτρια Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Αργοναυτών και Φιλελλήνων, Βόλος 38221, τηλ. & fax 24210 74671, e-mail: tsilimeni@uth.gr

* Assistant Professor Department of Preschool Education University of Thessaly, Argonafton & Filellinon, Volos Greece 38221, tel. & fax +3024210 74671, e-mail: tsilimeni@uth.gr

cus on the theory and teaching methodology of children's literature, with an emphasis on Preschool Education.

Her views, thoughts, and studies have been presented at various conferences. Her work has been published in journals, anthologies, but also in books she has authored. She writes books of children's literature.

She is the director of the children's magazine *Delphini*, which is published since 2002 by the Logos and Culture Workshop of the University of Thessaly.

She is also the director of the electronic magazine *Κείμενα* (www.keimena.ece.uth.gr).

Some of her works:

- *Celebrations in kindergarten*, Kastaniotis, Athens 2003 (3rd ed.).
- *Language in Preschool Education* (B.D. Anagnostopoulos, editor), member of the writing team, Kastaniotis, Athens 2002.
- *Short Stories in 1970-1990. Philological, Pedagogic, Linguistic Examination*, Kastaniotis, Athens 2003.
- *The Contemporary Greek Youth/ Children's Novel* (addendum), Syghronoi Orizontes, Athens 2004.
- *Inter-thematic Approach of knowledge in pastime programs in kindergarten*, Syghronoi Orizontes, Athens 2004.
- *The night the moon was jealous* (novel for adults), Syghronoi Orizontes, Athens 2003.

For young readers:

- *I am not little*, Ellinika Grammata, Athens 2003.
- *With an F and a P (I make up fairy tales)*, (collaboration with Th. Hortiatis), Ellinika Grammata, Athens 2000.
- *Birlibim, the goblin*, Mikri Milytos, Athens 2004.
- *Blame it on the sugar bun*, Kastaniotis, Athens 2000.
- *Rosy*, Patakis, Athens 2003 (3rd ed.).

Anthony Nanson*

Anthony Nanson is a member of the storytelling company Fire Springs, with whom he co-produced the ecobardic epics *Arthur's Dream*, *Robin of the Wildwood*, and *Return to Arcadia*, and the founder of Bath Storytelling Circle.

He teaches creative writing at Bath Spa University and formerly taught storytelling at the University of Bath. He holds master's degrees in natural sciences and creative writing.

Publications include *Storytelling and Ecology* (University of Glamorgan Press, 2005) and contributions to diverse anthologies and periodicals, including *Interdisciplinary Studies in Literature and the Environment*.

A frequent visitor to Greece, he spent a year living in Arcadia, during which he ran a storytelling course for WWF-Greece in Athens.

* Correspondence: Anthony Nanson, 75 Belle Vue Road, Stroud, GL5 1PY, England, email: tony.astros@virgin.net.

Άντονι Νάνσον

Ο Anthony Nanson είναι μέλος της εταιρίας αφήγησης Fire Springs, με την οποία συμπαρήγαγε τις οικοβαρδικές επικές δημιουργίες Arthur's Dream, Robin of the Wildwood, and Return to Arcadia, και είναι ο ιδρυτής του Κύκλου Αφήγησης του Bath.

Διδάσκει την δημιουργική γραφή στο Πανεπιστήμιο του Bath Spa και προηγουμένως δίδαξε αφήγηση στο Πανεπιστήμιο του Bath. Είναι κάτοχος διπλωμάτων Μάστερ στις φυσικές επιστήμες και στη δημιουργική γραφή.

Οι δημοσιεύσεις του περιλαμβάνουν θέματα αφήγησης και οικολογίας (University of Glamorgan Press, 2005) κι έχει γράψει σε διάφορες ανθολογίες και περιοδικά, συμπεριλαμβανομένων και διεπιστημονικών σπουδών στην λογοτεχνία και στο περιβάλλον.

Ως συχνός επισκέπτης της Ελλάδας, έζησε για ένα χρόνο στην Αρκαδία κατά την διάρκεια του οποίου διηύθυνε μια σειρά μαθημάτων αφήγησης για την WWF - Ελλάς στην Αθήνα.

Ευαγγελία Αγγελίδου*

Η Ευαγγελία Αγγελίδου είναι Υπεύθυνη Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Δ/νση Δ/θμιας Εκπ/σης Ανατ. Αττικής και διδάσκουσα 407 στο Π.Τ.Π.Ε Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Έχει διδάξει επίσης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Έχει σπουδάσει βιολογία και είναι Δρ. Διδακτικής Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στον Τομέα Υδραυλικής και Τεχνικής Περιβάλλοντος του Τμήματος Πολιτικών Μηχανικών, Α. Π. Θ. Γνωρίζει αγγλικά και γαλλικά.

Συμμετείχε στην ανάπτυξη και παραγωγή εκπαιδευτικού επιμορφωτικού υλικού και σε ερευνητικά προγράμματα πανεπιστημίων. Έχει διατελέσει μέλος σε επιστημονικές επιτροπές συνεδρίων και αξιολογήτρια σε προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

Άρθρα της έχουν δημοσιευτεί σε ελληνικά και διεθνή περιοδικά (*Environmental Education Research, & International Journal of Environmental Education & information*) και σε πρακτικά συνεδρίων.

Ενδεικτικές Δημοσιεύσεις – μελέτες:

- Αγγελίδου Ευαγγελία, *Σχηματοποίηση των εννοιών - Μία διδακτική στρατηγική στη διάθεση της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*, Διδακτορική διατριβή, Α Π Θ, 1996.
- Αγγελίδου Ε., *Βιολογία Α΄ τάξης Γυμνασίου, Τόμος 2: Μελέτη για την ενσωμάτωση της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στα αναλυτικά προγράμματα, Εκπαιδευτικό υλικό Βιολογίας και Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης για τον Καθηγητή και το Μαθητή*», ΥΠΕΠΘ, 2000. ΕΠΕΑΕΚ.
- Αγγελίδου Ε. & Βασιλοπούλου Μ., *Το Ενεργειακό Ζήτημα, Το Εκπαιδευτικό Υλικό και η Χρήση του - Παιδαγωγικός Οδηγός*, στο: Ε. Φλογαΐτη & Π. Βασάλα (επιμ.) *Το Ενεργειακό Ζήτημα* -, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999.

* Επικοινωνία: Απόλλωνος 30, Καλλιτεχνούπολη Ραφήνα. 19009 Αθήνα, e-mail: e-va8@otenet.gr

- Αγγελίδου Ε., (2006), *Σημειώσεις Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας*, Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης.

Νικόλαος Γραίκος*

Γεννήθηκε στην Κατερίνη το 1962, όπου και εργάζεται στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση ως Σχολικός Σύμβουλος. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του Α.Π.Θ., στη Μαράσλειο Παιδαγωγική Ακαδημία και στο Διδασκαλείο «Δ. Γληνός» του Π.Τ.Δ.Ε./Α.Π.Θ. Είναι κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος Ιστορίας της Τέχνης (Φιλοσοφική Σχολή Α.Π.Θ.) και υποψήφιος διδάκτορας στο ίδιο αντικείμενο.

Άρθρα και μελέτες του έχουν δημοσιευτεί σε περιοδικά (*Ίνδικτος, Τα Εκπαιδευτικά, Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων* κ.α.) και σε πρακτικά συνεδρίων (*Εικόνα και Παιδί - Π.Τ.Π.Α.Ε./Α.Π.Θ., 26^η Συνάντηση Τομέα Γλωσσολογίας Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ.,* κ.α.).

Έχει συμμετάσχει σε ερευνητικά προγράμματα Πανεπιστημίων και ασχολείται επίσης με τη ζωγραφική (ατομικές εκθέσεις σε Αθήνα, Ύδρα, Θεσσαλονίκη κ.α.).

Ενδεικτικές δημοσιεύσεις:

- Γραίκος Νίκος, (1996), *Λάβαρα. Σχεδιάσμα μελέτης. Εικαστική έκδοχή*, Κατερίνη: Μάτι.
- Γραίκος Νίκος, (2001), *Περί ύδατος. Εικονογραφημένα Χειρόγραφα*, Κοζάνη: Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης Κοζάνης.
- Γραίκος Νικόλαος, (2004), *Οι μικροί αρχαιολόγοι ανακαλύπτουν το αρχαίο Δίον. Αγώνες και γιορτές στο αρχαίο Δίον*, Κονταριώτισσα: ΥΠ.Ε.Π.Θ. - Ενιαίο Λύκειο, Γυμνάσιο, Δημοτικό Σχολείο Κονταριώτισσας.
- Γραίκος Νικόλαος, (2004), *Ο λόφος με την παλιά εκκλησία στη ζωή του χωριού μου. Ερευνώ το παρελθόν και το παρόν προτείνω λύσεις για το μέλλον*, Κονταριώτισσα: ΥΠ.Ε.Π.Θ. - Πανεπιστήμιο Αιγαίου – Δημοτικό Σχολείο Κονταριώτισσας Πιερίας.
- Βαρμάζης Δ. Νίκος - Γραίκος Νίκος, (2006), *Αστική Σχολή Αικατερίνης - 1^ο Δημοτικό Σχολείο Κατερίνης, 1905 – 2005*, Κατερίνη: Μάτι.
- Γραίκος Νικόλαος, (2006), *Αφηγήσεις και φωτογραφίες για το περιβάλλον του τόπου μου. Οι εθνογραφικές και οι εικονιστικές μαρτυρίες στην περιβαλλοντική εκπαίδευση*, Κονταριώτισσα: ΥΠ.Ε.Π.Θ. - Πανεπιστήμιο Αιγαίου – Δημοτικό Σχολείο Κονταριώτισσας Πιερίας.

Σάσα Βούλγαρη*

Η Σάσα Βούλγαρη γεννήθηκε στην Καρδίτσα και είναι ψυχοπαιδαγωγός με ειδίκευση στην Ψυχολογία και επαγγελματίας παραμυθού.

Από το 1989 δουλεύει με παιδιά όλων των ηλικιών συντονίζοντας εργαστήρια αφήγησης, μυθοπλασίας και θεατρικού παιχνιδιού. Εργάστηκε για δέκα χρόνια στην ειδική αγωγή πραγματοποιώντας διάφορα εκπαιδευτικά προγράμματα. Αφηγείται παραμύθια σε παιδικό και ενήλικο κοινό.

* Επικοινωνία: Αμύντα 20, 60 100 Κατερίνη, e-mail: graikos@otenet.gr

* Επικοινωνία: Σκρα 10, 176 73 Καλλιθέα.

Είναι αυτοδίδακτη και έχει κληρονομήσει το χάρισμα της αφήγησης από τη μεριά της μητέρας της. Είναι πρωτεργάτης της αναβίωσης της τέχνης της αφήγησης στην Ελλάδα, ξεκινώντας την επαγγελματική της δραστηριότητα από το 1993.

Ιωάννα Σ. Αντωνιάδου*

Η Ιωάννα Αντωνιάδου είναι Νηπιαγωγός και μεταπτυχιακή φοιτήτρια του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Γεννήθηκε στη Λάρισα. Σπούδασε με υποτροφία του Ι.Κ.Υ. στο Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας (Βόλος) και συνεχίζει με την υποτροφία «Ι. Φάτση» τις μεταπτυχιακές της σπουδές στο ίδιο Τμήμα με αντικείμενο «Παιδαγωγικό υλικό και παιδαγωγικό παιχνίδι στην πρώτη παιδική ηλικία». Επιτυχούσα στις εισαγωγικές και διπλωματικές εξετάσεις του Υπουργείου Πολιτισμού, το 2006 ολοκλήρωσε τις σπουδές της στην Ανώτερη Σχολή Δραματικής Τέχνης Βόλου.

Είναι συνεργάτρια του *Εργαστηρίου Λόγου και Πολιτισμού* του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, μέλος του Δ.Σ. του Πανελλήνιου Ομίλου Φίλων Αφήγησης (Π.Ο.Φ.Α.) ενώ υπήρξε ένα από τα βασικά μέλη της επιστημονικής ομάδας του καθηγητή Β.Δ. Αναγνωστόπουλου για το σχεδιασμό και την υλοποίηση του παιδικού προγράμματος «Χαρά και Γνώση», όπου και είχε ενεργή συμμετοχή ως αφηγήτρια.

Το Φεβρουάριο του 2003, στο πλαίσιο των δράσεων του Υπουργείου Πολιτισμού και του Λαογραφικού και Εθνολογικού Μουσείου Μακεδονίας – Θράκης, ανέλαβε την επιμέλεια και υλοποίηση του εκπαιδευτικού προγράμματος «Μύλος είναι και γυρίζει, παραμύθι αρχινίζει...» που απευθυνόταν κυρίως σε σχολικές ομάδες, αλλά και σε ομάδες ενηλίκων. Σε συνέχεια αυτής της συνεργασίας, το Φεβρουάριο του 2006 πραγματοποίησε νέο εκπαιδευτικό πρόγραμμα στα πλαίσια της μόνιμης έκθεσης του Μουσείου: «Παραδοσιακές Ενδυμασίες της Μακεδονίας και της Θράκης, 1860-1960».

Εργάστηκε ως νηπιαγωγός στον Οργανισμό Κέντρο Παιδιού του Δήμου Βόλου.

Με την πλούσια εμπειρία της στον τομέα της αφήγησης αναλαμβάνει την οργάνωση εκδηλώσεων σε πολιτιστικούς φορείς, συλλόγους και σχολεία ενώ η συμμετοχή της στο 1^ο Φεστιβάλ Αφήγησης Κάτω Ολύμπου απέσπασε αξιόλογες κριτικές.

Στο ενεργητικό της εκτός των άλλων περιλαμβάνονται εικονογραφήσεις παραμυθιών, κουκλοθεατρικές παραστάσεις, ηχογραφήσεις παραμυθιακού υλικού, βιβλιοσπαρουσιάσεις και θεατρικές παραστάσεις.

Η μουσική της παιδεία στο πιάνο και το βιολί τη βοηθά να επιμελείται τη μουσική επένδυση των δραστηριοτήτων της.

Έχει μεγάλο αριθμό συμμετοχών σε σεμινάρια, όπως θεατρικού παιχνιδιού, κουκλοθέατρου, μουσικοκινητικής και αισθητικής αγωγής κ.α. και σε συνέδρια παιδαγωγικής και θεατρικής παιδείας.

* Επικοινωνία: Ογλ 12, 38 221 Βόλος, e-mail: isantoniadou@yahoo.gr, ioantoniadou@uth.gr

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ/ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
PHOTOGRAPHS/ INFORMATION

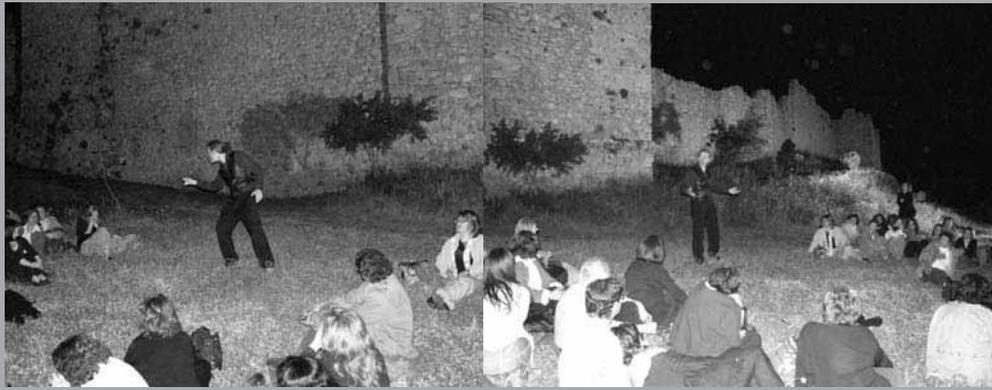

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ PAPERs

ΣΤΟ ΔΑΣΟΣ ΑΤ FOREST

ΣΤΟ ΚΑΣΤΡΟΑΤ ΤΗ ΚΑΣΤΛΗ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ WORKSHOPS

Ενημερωτικό δελτίο για το Κ.Π.Ε. (Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης) Ανατολικού Ολύμπου

Το Κ.Π.Ε. Ανατολικού Ολύμπου βρίσκεται στο Δημοτικό Διαμέρισμα «Παλιός Παντελεήμονας» του Δήμου Ανατολικού Ολύμπου Πιερίας.

Η παιδαγωγική ομάδα του Κ.Π.Ε. απαρτίζεται από τους:

Καρυδιάς Μιχάλης, ΠΕ70 Δάσκαλος, Υπεύθυνος Κ.Π.Ε.

Κορομηλάς Δημήτρης, ΠΕ13 - Νομικός

Στάθη Μαρία, ΠΕ02 - Φιλολόγος

Παπαγεωργίου Ευγενία, ΠΕ06 Καθ. Αγγλικών

Βέργου Ελίνα, ΠΕ 70 Δασκάλα

Γεροφωκά Αναστασία, ΠΕ 02 - Φιλολόγος

Διευθύνσεις εμβέλειας ΚΠΕ Ανατολικού Ολύμπου για τη σχολική χρονιά 2007 -2008

Από Α/θμια Εκπαίδευση: Β΄ Αθήνας, Ανατ. Αττικής, Ανατ. Θεσ/νίκης, Ημαθίας, Κοζάνης, Κιλκίς, Λάρισας, Πέλλας, Τρικάλων, Πιερίας.

Από Β/θμια Εκπαίδευση: Α΄ Αθήνας, Ανατ. Αττικής, Δυτ. Αττικής, Ανατ. Θεσ/νίκης, Ημαθίας, Ηλείας, Καρδίτσας, Κέρκυρας, Κιλκίς, Λάρισας, Λέσβου, Μαγνησίας, Πέλλας, Πιερίας, Τρικάλων.

Προγράμματα Κ.Π.Ε. για το σχ. έτος 2007-2008

1. «Στα μονοπάτια του Ολύμπου», μονοήμερο πρόγραμμα.
2. «Πορεία στο χρόνο: Ιστορία και Περιβάλλον στο Μεσαιωνικό Κάστρο του Πλαταμώννα», μονοήμερο πρόγραμμα.
3. «Ο παραδοσιακός οικισμός του Π. Παντελεήμονα», μονοήμερο πρόγραμμα.
4. «Περιήγηση στη σκιά του Ολύμπου», διήμερο ή τριήμερο πρόγραμμα, συνδυασμός των τριών προηγούμενων.

Τα προγράμματα του ΚΠΕ Αν. Ολύμπου απευθύνονται σε μαθητές Δημοτικού, Γυμνασίου και Λυκείου.

Λίγα λόγια για την περιοχή μας, όπου αναπτύσσονται και τα εκπαιδευτικά μας προγράμματα με στόχο την αειφορία

Για τον παραδοσιακό οικισμό του Παλαιού Παντελεήμονα

Ο οικισμός του Παλαιού Παντελεήμονα απέχει μόλις 6 χλμ., από το χωριό και την παραλία του Ν. Παντελεήμονα. Έχει εύκολη πρόσβαση μέσω του εθνικού αυτοκινητόδρομου Ε75 (κόμβος Ν. Παντελεήμονα και Πλαταμώννα) και των σιδηροδρομικών σταθμών Ν. Πόρων ή Λεπτοκαρυάς. Ο οικισμός - αναπαλαιωμένος, παραδοσιακός- βρίσκεται στις πλαγιές του Κάτω Ολύμπου, σε υψόμετρο 500 μ. περίπου, με υπέροχη θέα προς το Θερμαϊκό κόλπο και τις ακτές της Ν. Πιερίας. Στην κεντρική πλακόστρωτη πλατεία με τα υπεραιώνόβια πλατάνια υπάρχει η βρύση του χωριού απ' όπου παλαιότερα οι κάτοικοι έπαιρναν νερό. Η εκκλησία του Αγίου Παντελεήμονα, χρονολογημένη στη σημερινή της μορφή το 1914. Αντικατέστησε παλαιότερο ναό, ίσως του 16ου αι. Απέναντι από την εκκλησία, βρίσκεται το παλαιό σχολείο, αναπαλαιωμένο σήμερα. Ο οικισμός εγκαταλείφθηκε τη δεκαετία του 1960 και ανακηρύχθηκε διατηρητέος το 1978. Έκτοτε αναπαλαιώθηκαν τα σπίτια του και μεταμορφώθηκε σε τουριστικό θέρετρο. Λίγο έξω από τον οικισμό βρίσκονται οι κτιριακές εγκαταστάσεις του Κ.Π.Ε. Ανατολικού Ολύμπου.

Για τον Όλυμπο

Ένα βουνό πραγματικό μνημείο της φύσης που καταφέρνει με μοναδικό τρόπο να συνδυάζει την ιστορική του αξία με την μαγευτική του ατμόσφαιρα. Ένα βουνό σύμβολο της ελληνικής μυθολογίας και δείγμα της πανέμορφης ελληνικής φύσης. Τμήμα του Ολύμπου έχει ανακηρυχθεί σε εθνικό δρυμό (πρώτη φορά το 1938 και μετέπειτα έχει επεκταθεί άλλες δυο φορές). Μέσα στον Εθνικό Δρυμό υπάρχουν σπάνια είδη φυτών μεσογειακού και αλπικού τύπου.

Για το μεσαιωνικό κάστρο του Πλαταμώνα

Κάστρο - πόλη της μεσοβυζαντινής περιόδου, κτισμένο στις Νοτιανατολικές υπώρειες του Ολύμπου, σε θέση στρατηγική που ελέγχει τον δρόμο που ενώνει την Μακεδονία με τη Θεσσαλία.

Στο εσωτερικό του κάστρου ο επισκέπτης του συναντά τα ερείπια σπιτιών, τριών ναών, (δύο από αυτούς κοσμούνται με τοιχογραφίες), εργαστηρίων και έναν σχετικά πρόσφατο φούρνο ψωμιού. Στην ακρόπολη δεσπόζει ο αναστηλωμένος πια ο πύργος, μια κινστέρνα που σώζεται αυτούσια και τα απομεινάρια άλλων δύο. Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα τείχη που καλύπτουν διάφορες χρονικές περιόδους, η πύλη του κάστρου καθώς και οι πύργοι της οχύρωσης.

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Κ.Π.Ε. Ανατολικού Ολύμπου
Παλιός Παντελεήμονας Πιερίας
TK 60 065

Central of Environmental Education Anatilokou Olympou
Palaios Panteleimonas Pierias
60065

Τηλ. : 23520.22.700

Fax : 23520.22729

e-mail: kpe-anolympou@sch.gr

web site: <http://dide.pie.sch.gr/kpepie>

Ενημερωτικό δελτίο για τον Π.Ο.Φ.Α.
(Πανελλήνιο Όμιλο Φίλων Αφήγησης)
(POFA/PSA: PANHELLENIC STORYTELLING ASSOCIATION)

Ο Π.Ο.Φ.Α. έχει ως στόχο τη μελέτη της αφήγησης, ως δυναμικού πολιτισμικού στοιχείου, στους τομείς της λογοτεχνίας, της παράδοσης, της επιστήμης και της τέχνης.

Ως αφήγηση (γραπτή ή προφορική) νοείται κάθε είδους εξιστόρηση (λαϊκή ή σύγχρονη), όπως π.χ. παραμύθι, μύθος, ιστορίες της μυθολογίας, αφηγηματική ποίηση, έμμετρη αφήγηση, αφηγηματικό τραγούδι, ευτράπελη ιστορία, θρύλοι, παραδόσεις, συνήθειες που συνδέονται με κοινωνικά δρώμενα (γάμους - βαφτίσια, γιορτές κ.ά). Η αφήγηση ως έκθεση γεγονότων ή πραγματολογικών στοιχείων συνδέεται επίσης άμεσα με το λόγο και τη μεθοδολογία της επιστήμης και της τέχνης.

Οι δράσεις του Π.Ο.Φ.Α. επικεντρώνουν στη:

- μελέτη και έρευνα για την αφήγηση γενικά και ειδικά.
- διοργάνωση εκδηλώσεων / δραστηριοτήτων που σχετίζονται με την αφήγηση (σεμινάρια, συνέδρια, ημερίδες, πολιτιστικές εκδηλώσεις κ.ά).
- καταγραφή αφηγηματικού υλικού.
- καταγραφή και ανάδειξη φυσικών προσώπων που ασχολούνται με κάποια μορφή εξιστόρησης.
- μελέτη του αφηγηματικού λόγου της επιστήμης και της τέχνης και των διεπιστημονικών του διασυνδέσεων με άλλους τομείς του πολιτισμού.
- ανάδειξη τόπων, φορέων κ.α. οι οποίοι διατηρούν / καλλιεργούν την αφήγηση.
- συσπείρωση ανθρώπων ανεξάρτητα από ηλικία, μορφωτικό, επαγγελματικό επίπεδο, που ενδιαφέρονται για την αφήγηση, είτε ως επικοινωνιακό μέσο, ως εναλλακτική μορφή ψυχαγωγίας του σύγχρονου ανθρώπου, αλλά και ως εκπαιδευτική διαδικασία.

Ο Π.Ο.Φ.Α. για την επίτευξη των σκοπών του συνεργάζεται με:

- Πανεπιστήμια
- Συλλόγους πολιτιστικούς, μορφωτικούς
- Ομίλους παράδοσης και πολιτισμού

- Μουσικά συγκροτήματα
- Λαογραφικά σωματεία
- Μουσεία
- Θέατρα
- Φυσικά πρόσωπα
- Σχολεία όλων των βαθμίδων
- Δημόσιες και ιδιωτικές εταιρίες / επιχειρήσεις

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Π.Τ.Π.Ε., Υπόψη κ. Τ. Τσιλιμένη (Π.Ο.Φ.Α.)

Αργοναυτών και Φιλελλήνων

38221 Βόλος

Ελλάδα

Τηλ. & fax 24210 74671

E-mail: tsilimeni@the.forthnet.gr

University of Thessaly, P.T.P.E., Ms T. Tsilimeni (P.O.F.A.)

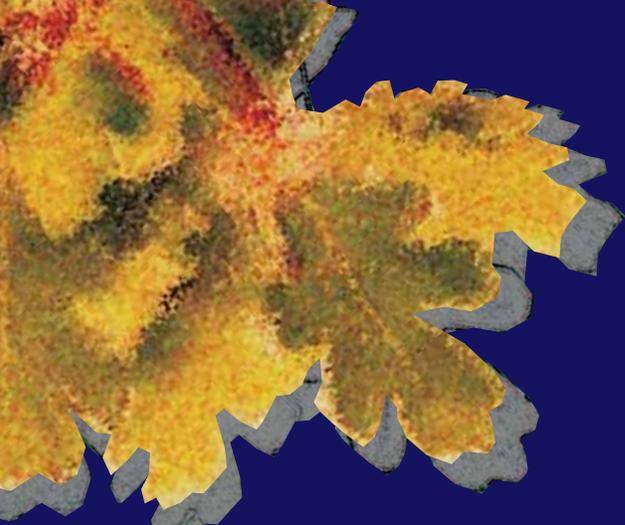
Argonafton & Filellhnon

38221 Volos

Greece

Tel. & fax +3024210 74671

E-mail: tsilimeni@the.forthnet.gr

Η Αφήγηση και η σύνδεσή της με την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση είναι ένα ζήτημα ιδιαίτερα σημαντικό, το οποίο όλο και περισσότερο συγκεντρώνει το ενδιαφέρον ειδικών και εκπαιδευτικών. Οι δυνατότητες, οι περιορισμοί, οι προϋποθέσεις αλλά και οι τρόποι και οι μορφές με τις οποίες μπορεί να ενταχθεί σε προγράμματα Π.Ε., είναι σημεία που απασχολούν τους ενδιαφερόμενους.

Η αφήγηση, ως θέαμα και δραστηριότητα στην εκπαίδευση, με τη μορφή που εδώ και χρόνια εξετάζεται παγκόσμια, στη χώρα μας δεν έχει παρελθόν. Για το λόγο αυτό το Εργαστήριο Λόγου και Πολιτισμού του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, το Κ.Π.Ε. (Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης) Ανατολικού Ολύμπου και ο Π.Ο.Φ.Α. (Πανελλήνιος Όμιλος Φίλων Αφήγησης), προχώρησαν στη διοργάνωση διημερίδας που πραγματοποιήθηκε στις 12 & 13 Μαΐου 2007, στο Κ.Π.Ε. Ανατολικού Ολύμπου, στον Παλιό Παντελεήμονα Πιερίας, με τίτλο: *Αφήγηση και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*.

Στο βιβλίο αυτό περιλαμβάνεται μέρος των ανακοινώσεων της διημερίδας, όπως του Anthony Nanson, Λέκτορα στο Πανεπιστήμιο του Bath και ειδικού σε θέματα αφήγησης, καθώς και της Τασούλας Τσιλιμένη, Επίκουρης Καθηγήτριας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Πρόεδρο του Φεστιβάλ Αφήγησης και Γεν. Γραμματέα του Π.Ο.Φ.Α.

ISBN: 978-960-98030-0-7

 <p>ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ</p>	 	 <p>Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΡΥΦΗ Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης</p>
---	--	---